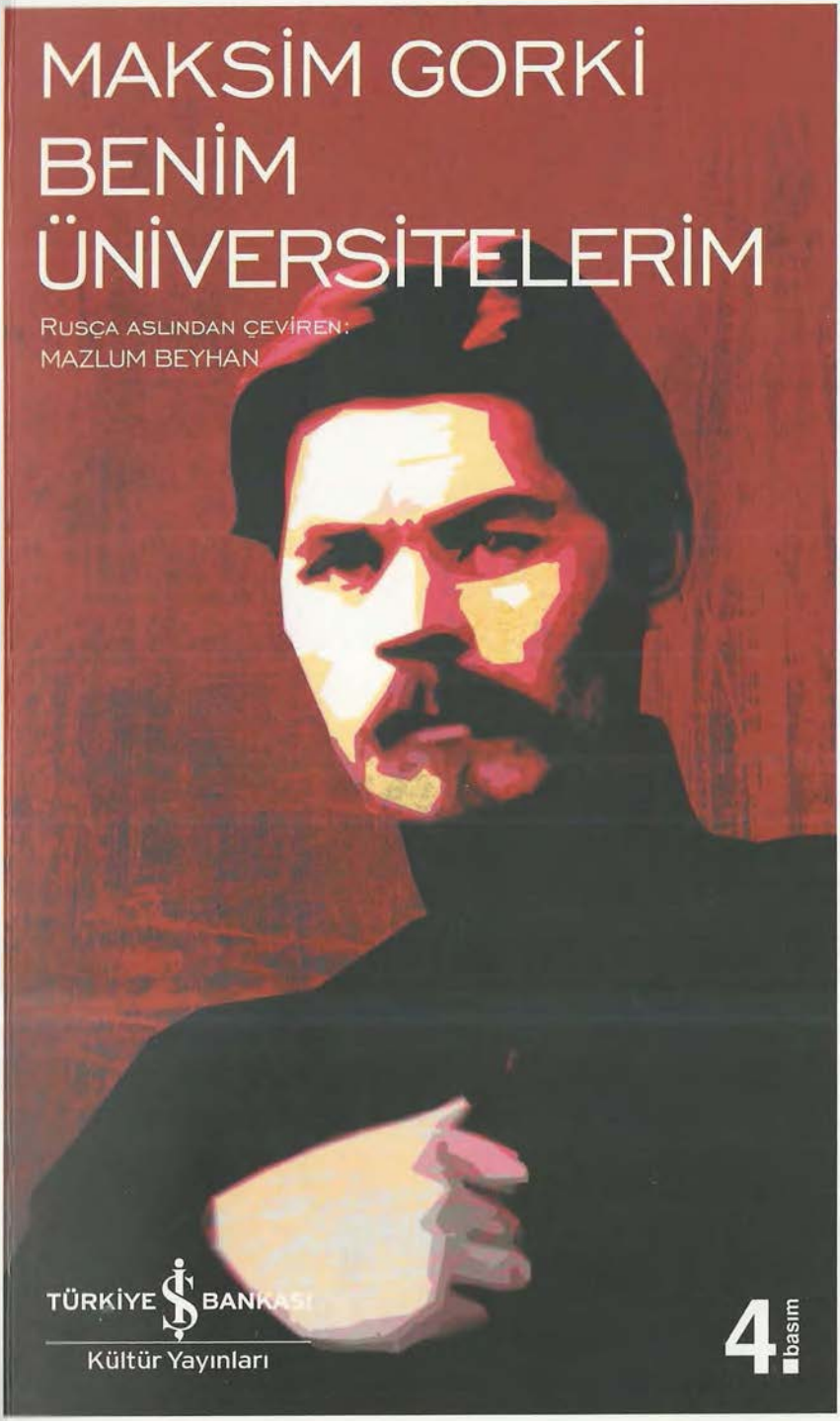
MODERN KLASİKLER DİZİSİ - 68

MAKSİM GORKİ
BENİM ÜNİVERSİTELERİM

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

4. basım

MAKSİM GORKİ
BENİM ÜNİVERSİTELERİM
68

Genel Yayın: 3465

MODERN KLASİKLER DİZİSİ

MAKSİM GORKİ
BENİM ÜNİVERSİTELERİM

ÖZGÜN ADI
МОИ УНИВЕРСИТЕТЫ

ÇEVİREN
MAZLUM BEYHAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2016
SERTİFİKA NO: 29619

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
KORHAN KORBEK

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM OCAK 2016, İSTANBUL
4. BASIM EKİM 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-653-3 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
ENES BASIN YAYIN VE MATBAACILIK LTD. ŞTİ
Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/210
Topkapı İstanbul
Tel: (0212) 501 47 63 Faks: (0212) 501 08 40
Sertifika No: 12469

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Modern
Klasikler
Dizisi -68

Maksim Gorki

Benim Üniversitelerim

Rusça aslından
çeviren: Mazlum Beyhan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ve... üniversitede okumaya gidiyorum. Hem de Kazan Üniversitesi'nde!

Bizim evin tavan arasında oturan, kadınsı gözleri sevgi dolu, genç, yakışıklı bir lise öğrencisi, N. Yevreinov soktu kafama üniversite fikrini. Benimle aynı evin tavan arasında otururdu. Elimde hep kitap olması ilgisini çekmiş. Tanıştık. Tanışır tanışmaz da beni "bilimlere olağanüstü bir yeteneğim olduğuna" inandırmak için diller dökmeye başladı.

— Bilime hizmet etmeniz için yaratmış doğa sizi, –derdi, uzun saçlarının kâküllerini pek hoş bir biçimde sallayarak.

Ben tabii o sıralar bilime tavşan olarak da hizmet edilebileceğini bilmiyordum. Ama Yevreinov bana üniversitelerin tam da benim gibi gençleri gereksindiğini öyle güzel açıkladı ki! Haliyle bu arada Mihail Lomonosov'un ruhuna epey azap çektirildi. Yevreinov bana Kazan'da kendisinin yanında kalacağımı, güz ve kış boyunca lise dersleri alarak "birtakım" sınavlar vereceğimi –"birtakım" onun sözüydü,– üniversitede devletten burslu olarak okuyacağımı, beş yıl sonra da "bilgin" olacağımı söylüyordu. Her şey bu kadar kolaydı, çünkü Yevreinov on dokuz yaşındaydı ve çok iyi yürekliydi.

Yevreinov sınavlarını verip Kazan'a gitti; iki hafta sonra da ben yola koyuldum.

Beni yolcu ederken ninem öğütledi:

— İnsanlara kızma... her şeye kızıyorsun... sert, kibirli bir çocuk oldun. Hep dedenden aldığın huylar bunlar... Dedene ne oldu bir düşün! Zehir zemberek bir yaşam sürdü, ne kendine ne başkasına hayrı oldu, bunayıp gitti zavallıcık. Şunu unutma: Tanrı yargılamaz insanları; şeytan hoşlanır bundan. Eh, yolun açık olsun...

Esmer, pörsümüş yanaklarından yuvarlanan yaşları silerken, ekledi:

— Bir daha birbirimizi göremeyeceğiz! Sen, yerinde duramaz, kurtlu oğlan, uzaklara gidiyorsun, bense öleceğim...

Son zamanlarda sevgili ihtiyarcığımdan uzaklaşmıştım, hatta kendisini pek az görüyordum... Şimdiyse, birden, bana bu denli yakın, candan bir insanla bir daha hiç karşılaşamayacağımı yüreğim burkularak hissediyordum.

Vapurun kıçında duruyor ve onun iskelede dikilmiş, bir eliyle haç çıkarırken, ötekiyle eski şalının ucundan tutup yüzünü, insanlara karşı bitmez tükenmez sevgi ışıltılarıyla dolu kara gözlerini silişini izliyordum.

Ve işte yarı-Tatar kentte, tek katlı, küçücük bir evdeyim. Daracık, yoksul bir sokağın sonundaki tepenin üstünde bir başına yükselen bir ev bu. Evin duvarlarından biri, her yanında yabani otlar bitmiş, yarı yıkık bir yangın yerine bakıyordu; pelin öbekleri, dulavratotları, kuzukulakları, mürver çalılıkları arasından tuğla bir binanın yıkıntıları yükseliyordu. Bu yıkıntıların altındaysa sokak köpeklerinin yaşayıp öldükleri geniş bir bodrum vardı. Bugün bile gözümün önündedir, üniversitelerimden biri olan bu bodrum.

Yevreinov'lar, anne ve iki oğul, sadaka gibi bir emekli maaşıyla yoksul bir yaşam sürüyorlardı. Yaptığı alışverişi mutfak masasının üzerine yayan, ufak tefek, kır saçlı dul kadının, pek az ve kötü bir et parçasından, üç sağlıklı delikanlıyı doyurabilecek sıkı bir yemek çıkarabilmek gibi çetin bir sorunun altından nasıl kalktığına, bunu başarabilmek için

nasıl kahrolduğuna, nasıl derin acılar içinde kıvrandığına daha ilk günlerde tanık oldum. Yapacağı yemekte kendini hesaba bile katmıyordu kadıncağız.

Konuşmaktan pek hoşlanmayan bir kadındı. Kül rengi gözlerinde, yokuşun başına ulaşmaktan umudunu kesmiş olmasına karşın yine de ardındaki arabayı çekmeye devam eden gücü tükenmiş bir atın umutsuz, yumuşak inatçılığı okunurdu.

Gelişimden üç gün kadar sonra, bir sabah, çocuklar henüz uyurken, ben kendisine sebzeleri ayıklamasında yardım ediyordum. Yaşlı kadın usulca ve sakınarak sordu:

— Niçin geldiniz buraya?

— Üniversitede okumak için.

Kaşları alnının sarı derisiyle birlikte yukarı kalktı, bıçakla parmağını kesti, parmağını ağzına götürüp kanı emdi, kendini oradaki bir iskemleye bıraktı, ama hemen sonra sıçrayıp kalktı:

— Kahretsin! –dedi.

Kanayan parmağını mendiliyle sararken beni övdü:

— Patates soymayı iyi biliyorsunuz.

Yok bilmeyecektim! Ona vapurlarda çalıştığımı anlattım.

— Bunun üniversiteye girmenize yeteceğini mi sanıyorsunuz?

O sıralar mizah duygum pek gelişmemişti. Sorusunu ciddiye alıp, ona önümde bilim tapınağının kapılarını açacak süreci anlattım.

Göğüs geçirerek mırıldandı:

— Ah, Nikolay, Nikolay...

Tam bu sırada Nikolay girdi mutfağa; uykulu, saçları karışmış ve her zamanki gibi neşeliydi. Yüzünü yıkamaya yönelirken:

— Anne, –dedi,– şimdi bir mantı yapsan ne güzel olurdu!

— Olur, –dedi annesi.

Mutfak sanatında ne kadar yetkin olduğumu göstermenin bir fırsatıydı bu; etin mantı için iyi bir et olmadığını, aynı zamanda da pek az olduğunu söyledim.

Varvara İvanovna buna öyle kızdı ki, bana yönelik söylediği çok ağır birkaç sözden kulaklarım kıpkırmızı oldu ve sanki yukarı doğru çekildiler.

Elindeki havuç demetini masanın üzerine fırlatıp mutfaktan çıktı. Annesinin davranışını açıklama ihtiyacı duyan Nikolay bana göz kırparak:

— Havasında değil... -dedi.

Sonra da oracıktaki peykeye oturup bana kadınların doğaları gereği erkeklerden daha sinirli olduklarını, galiba İsviçreli önemli bir bilim insanının bunu tartışılmaz biçimde kanıtladığını açıkladı. John Stuart Mill diye bir İngiliz de, bu konu üzerine bir şeyler söylemişti.

Bana bir şeyler öğretmekten çok hoşlanan Nikolay, uygun her fırsatta beynime bir şeyler tıkıştırıyordu: Onlarsız yaşanamayacak, bilinmesi zorunlu şeylerdi bunlar ona göre. Sözlerini öylesine kendimden geçercesine dinlerdim ki, bir süre sonra Foucault, La Rochefoucauld, La Rochejaquelein kafamda tek kişi halini alır ve ben kimin kafasını kimin kestiğini karıştırırdım: Lavoisier mi Dumouriez'nin kafasını kesmişti, yoksa tersi mi? Bu yaman delikanlı beni "adam etmeyi" kafasına koymuştu ve bunu yapacağına dair bana içtenlikle söz vermişti, ancak bunun için hem zamanı hem de diğer bazı koşullar benimle ciddi olarak ilgilenmesine elverişli değildi. Delikanlılığa özgü bencillik ve havailik, annesinin evi ne çileler ne ince hesaplar ve kurnazlıklarla idare ettiğini görmesine engel oluyordu. Sessiz, ağırkanlı bir lise öğrencisi olan kardeşi, onun kadar bile duyarlı değildi bu konuda. Benimse uzun yıllardır tüm incelikleriyle bildiğim bir şeydi, mutfakta gerçekleştirilen kimya ve tasarruf sihirbazlıkları. Her gün çocuklarının midelerini aldatmak, üstüne bir de benim gibi çirkin, davranışları tuhaf bir yersiz yurtsuzun

karnını doyurmak zorunda olan kadıncağızın bu uğurda ne hünerler sergilediğini görebiliyordum. Bundan dolayı da payıma düşen her lokma, içime taş gibi oturuyordu.

Bir iş aramaya başladım. Yemek yememek için sabah çok erken evden çıkıyor, kötü havalarda ise bitişikteki yıkıntının bodrumunda oturuyordum. Orada, kedi köpek leşlerinden yayılan pis kokular, duvarları kamçılayan yağmur ve rüzgâr uğultuları arasında otururken üniversitenin benim için bir hayal olduğunu, İran'a gitmeninse yapabileceğim en akıllıca şey olacağını çabucak anladım. Kendimi artık elma büyüklüğünde buğday taneleri, bir pud* ağırlığında patatesler yetiştirmenin yöntemini bulmuş, yalnız benim değil, başkalarının da üzerinde bin bir çileyle çırpındıkları şu dünya için nice hayırlı işler gerçekleştirmiş, aksakallı, bilge bir büyücü gibi görüyordum.

Olağanüstü serüvenler, yüce başarılar hayal etmeyi öğrenmiş biriydim ben artık. Hayatının zor günlerinde bunun çok yardımını gördüm; böyle günlerim de hiç az olmadığı için, daha da çok hayallere gömüldüm, bu işte gitgide daha hünerli, başarılı oldum. Dışarıdan bir yardım beklemediğim gibi, mutlu bir rastlantı umudu da beslemiyordum. İrademin giderek çelikleştiğini, hayat şartları çetinleştikçe daha güçlü, hatta daha akıllı olduğumu fark ediyordum. İnsanı var eden şeyin, onun çevre koşullarına direnci olduğunu çok erken anlamıştım.

Aç kalmamak için Volga kıyılarına iniyor, on beş yirmi kopek gibi bir paranın kolay kazanılabildiği iskelelere gidiyordum. Orada hamallar, işsiz güçsüzler, yankesiciler arasında kendimi korlar içine sokulmuş bir demirin parçası gibi hissediyordum. Her günüm birbirinden keskin, yakıcı izlenimlerle dolu geçiyordu. Önümden inanılmaz açgözlü, inanılmaz kaba içgüdüleri olan insanlar bir sel gibi akıyordu; onların hayata karşı öfkeleri, hayattaki her şeye karşı duy-

* Pud: 16 kg. (ç.n.)

dukları gülünç düşmanlık ve kendilerini umursamayışları hoşuma gidiyordu. Orada dolaysız olarak yaşadığım her şey beni bu insanlara çekiyor; bende onların sert, dokunaklı çevrelerine katılma, orada kaybolup gitme isteği uyandırıyordu. Bret Harte ve okuduğum çok sayıdaki "bulvar romanı" da bu çevreye duyduğum sevecenliği iyice artırıyordu.

Eski bir öğretmen okulu öğrencisi olan profesyonel hırsız Başkin, hayatın en ağır sillelerini yemiş, veremli bir adamdı ve çok güzel, etkileyici, uz bir dille konuşarak bana öğütler verirdi:

— Namusunu kaybetmekten korktuğun için mi böyle kız gibi büzülüp yumaklanıyorsun? Namus, bir kızın her şeyidir; senin içinse o yalnızca bir hamuttur. Öküz, namusludur; bu yüzden de karnını samanla doyurur.

Aktörler gibi tıraşlı yüzü, kızıl saçlarıyla; ufak tefek bedeninin ustalıklı ve yumuşak hareketleriyle bir kedi yavrusunu andırırdı Başkin. Bana karşı koruyucu, kollayıcı bir öğretmen gibiydi ve bütün içtenliğiyle mutlu, başarılı biri olmamı istiyordu. Çok zekiydi, okuduğu iyi kitapların sayısı da az sayılmazdı. Ama bunlar içinde en sevdiği, "Monte Cristo Kontu"ydu.

— Hem bir amaç hem de duygu var bu kitapta, –derdi.

Kadınları sever ve onlardan ağzını lezzetle şapırdatarak, tutkuyla söz eder, kırılıp dökülmedik yeri kalmamış bedeninin çırpınmaları eşlik ederdi sözlerine. Çırpınışlarında, bende tiksinti uyandıran hastalıklı bir şeyler vardı, yine de ağzından dökülen sözlerin güzelliğine kapılır, onu dikkatle dinlerdim.

Sarımsı yüzüne allar basmış, kara gözleri hayranlıktan ışıyarak, ezgi okur gibi konuşurdu:

— Kadın, kadın! Kadın için yapmayacağım şey yoktur. Tıpkı şeytan için olduğu gibi, kadın için de günah yoktur! Hep aşk içinde yaşa! Dünyada aşktan daha güzel bir şey icat edilmemiştir!

Çok yetenekli bir hikâye anlatıcısıydı. Fahişelere ilişkin, mutsuz aşkların acılarına ilişkin dokunaklı şarkılar yazmak onun için işten değildi. Hemen bütün Volga kentlerinde onun şarkıları söylenirdi. Kimsenin dilinden düşmeyen şu şarkı da onundu:

Hem yoksulum hem çirkin,
Giysilerim de pek kötü,
Hiçbir erkek bu yüzden
Beğenip almıyor beni...

Biraz karanlık bir tip olan Trusov da bana iyi davranırdı. Şık giyimli, hoş bir adamdı; parmakları müzisyenlerinki gibi ince uzundu. Admiratelskaya denilen dış mahallede bir dükkânı vardı, üzerinde "Saat Tamircisi" yazardı, ama burada asıl yaptığı iş, çalıntı mal satmaktı.

— Sen, Peşkov, sakın hırsızlık falan yapmaya kalkma! –derdi bana, hafiften kırlaşmış sakallarını ciddi bir edayla sıvazlayıp, küstah bakışlı, kurnaz gözlerini kırpıştırarak.– Gördüğüm kadarıyla sen başka yolun yolcususun... maneviyat adamısın.

— Maneviyat ne demek?

— Hiçbir şeyi kıskanmayan, yalnızca merak eden insan demek...

Bana pek uymuyordu bu tanım. Çünkü pek çok şeyde gözüm kalmış, pek çok kişiyi kıskanmıştım. Söz aramızda Başkin'in şiir gibi konuşması, o çok özel, beklenmedik benzetmeleri, ilginç deyimleri içimde kıskançlık uyandırıyordu. Anlattığı bir aşk macerasının giriş bölümü şimdi bile belleğimdedir:

"Boz bulanık bir gece... Yoksul Sviyajesk kentinde bir otel odasında, kovuğundaki bir baykuş gibi oturuyorum. Mevsim sonbahar, aylardan ekim. Dışarıda tembel bir yağ-

mur, rüzgâr ve rüzgârın aşağılanmış bir Tatar'ın bitmek bilmeyen sızlanmalarını andıran uğultusu: o-o-o-u-u-u-u..."

"...Derken o geliyor: Doğan günün bulutları gibi hafif, pembe, uçucu... ruhunun sahte temizliği, gözlerine vurmuş. 'Tatlım,' diyor, ışıl ışıl, tertemiz bir sesle, 'inan, sana karşı hiç suçum yok!' Biliyorum, yalan! Ama gel de inanma! Aklım kesinlikle yalan derken, yüreğim tam tersini fısıldıyor..."

Anlatırken gözlerini yumup ritmik bir biçimde sallanır, elini yumuşacık bir hareketle göğsüne, kalbinin üzerine götürürdü.

Boğuk, tekdüze bir sesi vardı. Ama sözlerinde bülbül sesini andırır bir canlılık, ışıltı duyumsanırdı.

Trusov'u da kıskanırdım. Sibirya, Hive, Buhara üzerine alabildiğine ilginç şeyler anlatırdı; piskoposlar üzerine anlattıklarıysa gülünç ve hınç dolu şeyler olurdu. Bir gün de gizemli bir havayla, Çar III. Aleksandr için şöyle demişti:

— Kim ne derse desin, işini iyi bilen bir adam!

Romanların, kitabın sonunda okuru da çok şaşırtacak bir biçimde, birden iyi yürekli birine dönüşüveren "cani ruhlu" kahramanlarını anımsatırdı bana Trusov.

Nemin olanca boğuculuğuyla çöktüğü gecelerde bütün takım bazen Kazanka ırmakçığını geçip, karşı yakadaki çayırlık, çalılık alana gider ve orada bir yandan yiyip içerken, bir yandan da yapmakta oldukları işlerden konuşurlardı. Ama daha çok hayatın güçlüklerinden, insan ilişkilerinin ne kadar tuhaf ve karmaşık olduğundan, en çok da kadınlardan söz ederlerdi. Kadınlar üzerine öfkeli, hüzünlü, bazen de insanın içine işleyen, dokunaklı şeyler söylerler, ancak sözlerinde hemen hep korkunç bilinmezliklerle dolu bir karanlığa bakıyorlarmış gibi bir duygu sezilirdi. Ben de birkaç gecemi onlarla birlikte sık söğüt ağaçlarıyla örtülü o çukurluğun boğucu sıcağında, karanlık göğe donuk ışıklarını serpen yıldızların altında geçirdim. Volga'nın yakınlığının ıslattığı karanlıkta, gemi direklerindeki fener ışıkları, altın örümcekler

gibi usulca kayar gider, kıyıda kararan dağ kütlesi üzerinde, kakmayı andıran ateşten yuvarlaklar ya da damarımsı çizgiler seçilirdi. Zengin Uslon köyünün meyhaneleriyle evlerinin pencerelerinden yansıyan ışıklardı bunlar. Vapur çarkları boğuk seslerle suyu döver, art arda dizilmiş mavnalardaki gemicilerin gırtlaklarını yırtarcasına haykırışları kurt ulumasını andırırdı. Bir yerlerden gelen demir üzerine inip kalkan uzak çekiç seslerine, birinin yüreği dağlanıyormuşçasına yükselen hazin bir şarkı karışır, şarkıdan geriye yürekte kül gibi bir hüzün kalırdı.

Ama bundan da hüzünlüsü, hayat üzerine düşüncelerini dile getirirken sanki birbirlerini dinlemeden konuşarak her biri kendi hikâyesini anlatan bu insanların karanlıkta usulca kayan sözlerini dinlemekti. Çalıların altında oturarak ya da yatarak sigara, arada bir de –aşırıya kaçmadan– votka, bira içerler; geçmişe, anılarına dönerlerdi.

— Hiç unutmam, bir gün... –diye bir ses duyulurdu, üzerine gece karanlığının abandığı kımıltısız gölgelerin birinden.

Öyküyü dinleyenler, onu onaylarlardı:

— Olur böyle şeyler... neler olmuyor ki hayatta!

"Oldu", "olur", "olmuştu" sözleri uçuşurken havada, bana sanki her şey olup bitmiş, bundan sonra olabilecek hiçbir şey kalmamış ve bu gece bu insanlar hayatlarının son saatlerine gelip dayanmışlar gibi gelirdi.

Bu beni Başkin'den de, Trusov'dan da biraz uzaklaştırırdı, ama yine de severdim onları. Yaşadığım şeylerin mantığı gereği onlara uymam, onlarla birlikte gitmem çok doğal bir davranış olurdu. Yükselme, okuma umutlarının yerle bir olması da beni onlara doğru itiyordu. Aç, üzgün, hüzünlü olduğum anlarda kendimi müthiş bir şekilde suç işlemeye yatkın görüyordum, üstelik yalnızca "kutsal mülkiyet kurumu"na karşı da değil. Ancak gençlik romantizmi, yürümeye yazgılı olduğum yolu değiştirmeme engel oluyordu. Hümanist Bret Harte ve bulvar romanları dışında azımsan-

mayacak sayıda ciddi kitap da okumuştum ve bende özü, içeriği pek belirgin olmamakla birlikte, şimdiye dek bütün gördüklerimden çok daha önemli bir şeye doğru yürüme isteği uyandıran da onlardı.

Bu arada yeni dostluklar kurmuş, yeni izlenimler edinmiştim. Yevreinov'ların evine bitişik yangın yerinde lise öğrencileri çelikçomak oynamak için toplanırlardı. Bunlardan biri olan Guriy Pletnyov beni derinden etkilemişti. Japonlar gibi kara saçlı, yağız yüzü barut sürülmüş gibi siyah noktacıklarla dolu, neşesi bitmez tükenmez, oyunda son derece çevik, sohbette zeki ve esprili, bin bir yeteneğin tohumlarını taşıyan biriydi Pletnyov. Ve hemen bütün yetenekli Ruslar gibi o da doğanın kendisine verdiği bu yetenekleri geliştirip güçlendirecek yerde, sahip olduğuyla yetiniyordu. Müthiş bir kulağı ve ses-müzik duyarlığı vardı, müziği çok seviyordu; gusli*, balalayka ve armonikayı harika çalar, daha soylu, çalması zor çalgıları öğrenme isteği duymazdı. Yoksuldu, üstü başı dökülürdü; ama üzerindeki yırtık pırtık gömlek, yamalı pantolon ve perişan haldeki yamalı çizmeler, onun gözü pekliğine, damarları çıkık bedeninin çevik, atılgan, geniş hareketlerine çok yakışırdı.

Uzun süren ağır bir hastalıktan yeni kalkmış ya da hapishaneden yeni salıverilmiş bir mahkûma benzerdi. Hayatta her şey ona yeni ve hoş gelir, her şey onda gürül gürül bir neşe uyandırırdı. Dünyaya atılmış bir kestanefişeğiydi sanki, zıplar dururdu.

Nasıl zor ve tehlikeli bir yaşamın içinde olduğumu öğrenince, kendisiyle birlikte oturmamı ve köy öğretmenliği eğitimi almamı önerdi. Böylece ben "Marusovka"ya taşındım: Kazan'da eğitim gören kim bilir kaç öğrenci kuşağının çok iyi bildiği, tuhaf, neşeli, pis bir evdi "Marusovka".

---

* En eski Rus sazı olarak kabul edilen ve dizler üzerinde ya da omza asılarak lir gibi parmakla çalınan telli bir saz (ç.n.)

Rıbnoryadskaya Sokağı'nda aç öğrenciler, orospular ve kendilerini tüketmiş birtakım insan hayaletleri tarafından zorla el konulmuş, yarı yıkık, kocaman bir ev olan "Marusovka"nın tavan arasına çıkan merdivenlerinin altındaki küçük koridorda oturuyordu Pletnyov; yatağı buradaydı, masayla sandalyesi ise koridorun sonundaki pencerenin önündeydi; bütün eşyası da bu kadardı. Koridora üç kapı açılıyordu: Bunların gerisindeki odalardan ikisinde orospular, birindeyse papaz okulu öğrencisi bir matematikçi oturuyordu. Korkunç bir adamdı bu; uzun boylu, çok zayıf, veremliydi; her yanı, üzerindeki kirli paçavraların güçlükle örtebildiği, postu andıran sert, kırmızımsı kıllarla kaplıydı; paçavraların yırtıklarından ürkünç bir şekilde mavimsi-mor derisiyle kaburgaları görünürdü.

Kan çıkarana dek kemirdiği kendi tırnaklarıyla besleniyordu adam sanki. Gece gündüz önündeki kâğıtlara bir şeyler çizer, hesaplar yapar ve sürekli boğuk boğuk öksürürdü. Orospular aklını yitirdiğini düşünüp ondan korksalar da, acıdıklarından kapısının önüne ekmek, çay ve şeker bırakmaktan geri durmazlardı. O, kapıya çıkıp yerdekileri alır ve yorgun bir beygir gibi kesik kesik soluyarak odasına götürürdü. Kadınlar eğer bir nedenle günlük bağışlarını yapmazlar ya da yapmayı unuturlarsa, kapısını açıp boğuk bir sesle koridora bağırırdı:

— Ekmek!

Kapkara birer çukura gömülmüş gözlerinde, büyüklüğünün bilincinde olmaktan mutlu bir manyağın gururu ışırdı. Kısa boylu, kambur, çarpık bacaklı, çirkin bir adam zaman zaman ziyaretine gelirdi. İğdiş edilmişlere özgü sarımsı bir suratı olan, kır saçlı, hilekâr gülüşlü adamın kocaman burnunun üzerinde çok kalın camlı bir gözlük vardı. Kapıyı sımsıkı kapayıp hiç sesleri çıkmadan saatlerce tuhaf bir sessizlik içinde otururlardı. Yalnız bir kez, gecenin ilerlemiş bir saatinde, matematikçinin öfke dolu, boğuk haykırışlarıyla uyandım:

— Hapishane diyorum sana! Geometri, bir demir kafestir, evet! Bir fare kapanı, evet! Hapishane!

Kambur, kıkırdar gibi kıs kıs gülüyor, sürekli tuhaf bir sözcüğü yineliyordu. Derken, çileden çıkan matematikçi, böğürür gibi:

— Defol! Defol, lanet olası! –diye bağırdı.

Konuğu, genişçe pelerinine sarınarak ve ciyaklamayı andırır keskin sesiyle söylenerek koridorda yuvarlanır gibi uzaklaşırken, upuzun boyu, korkunç görünüşüyle kapısının önünde dikilen matematikçi, parmaklarını karmakarışık saçlarının arasına daldırarak, boğuk, hırıltılı sesiyle bağırıyordu:

— Eukleides bir aptal! Apta-al! Tanrı'nın Yunanlı'dan daha akıllı olduğunu kanıtlayacağım!

Kapıyı öyle şiddetle çarptı ki, odasında bir şeyler gürültüyle yere devrildi.

Çok geçmeden onun Tanrı'nın varlığını matematiksel olarak kanıtlamak gibi bir düşüncesi olduğunu öğrendim. Ama düşüncesini gerçekleştiremeden öldü.

Pletnyov bir gazetenin basımevinde gece düzeltmeni olarak çalışıyor ve gecede on bir kapik kazanıyordu. O gün ben eğer hiçbir şey kazanamadıysam dört funt ekmek, iki kapiklik çay ve üç kapiklik şekerle günü geçiriyorduk. Benim çalışıp para kazanmaya zamanım yoktu, okumam gerekiyordu. Bilimi kavramakta inanılmaz zorluk çekiyordum; özellikle de dilbilgisi kahredici dar kalıpları, kemikleşmiş biçimleriyle gözümü çok korkutmuştu. Canlı, zor, handiyse şımarıkça bir kıvraklığı olan Rusçayı bu dar kalıplar içine sığdırmayı asla başaramıyordum. Ama çok geçmeden öğrenimime "fazla erken" başladığım ve köy öğretmenliği sınavlarını kazansam bile yaşımın küçüklüğü dolayısıyla atanamayacağım ortaya çıktı; doğrusu buna ben de sevindim.

Pletnyov'la aynı yatağı paylaşıyorduk: Geceleri ben uyuyordum yatakta, gündüzleri o. Pletnyov, uykusuz geçirdiği

gecenin perişanlığıyla, yüzü büsbütün kararmış, gözleri kıpkırmızı bir halde sabah erkenden eve geldi mi, ben hemen sıcak su almak için lokantaya koşardım. Semaverimiz tabii ki yoktu. Sonra pencerenin önüne oturup çayın yanında ekmek yerdik. Guriy bana gazetedeki haberleri aktarır, bir alkolik olan ve hiciv yazıları kaleme alan Kızıl Domino'nun komik şiirlerini okurdu. Pletnyov'un hayatla dalga geçişi beni şaşırtırdı. Arkadaşının hayata karşı tutumu, eski kadın elbiseleri alıp satan, o arada muhabbet tellallığı da yapan Galkina adlı koca suratlı kadına olan tavrından farklı değilmiş gibi gelirdi bana.

Pletnyov bu kadından merdiven altında bir köşe kiralamıştı, ama "daire"nin kirasını ödeyecek parası olmadığından, armonika çalıp dokunaklı şarkılar söyleyerek, neşeli söz oyunları yaparak ödüyordu borcunu. Tenor sesiyle şarkı söylemeye başladığında gözlerinde alaycı bir pırıltı belirirdi. Gençliğinde opera korosunda şarkı söyleyen Galkina, müzikten iyi anlardı; bu yüzden de sarhoşlara ve oburlara özgü mavimsi, tombul yanakları sık sık kibirli, küstah gözlerinden süzülen yaşlarla ıslanırdı. Tombul parmaklarıyla yanaklarındaki yaşları silen kadın, daha sonra parmaklarını kirli bir mendille kurulardı.

— Ah, Guroçka, –derdi, göğüs geçirerek,– artistsiniz siz! Birazcık daha güzel olsaydınız, size hayatınızın kadınını ayarlardım! Ben öyle çok delikanlıya, yalnız yaşamaktan kalpleri daralan öyle kadınlar buldum ki!

"Öyle delikanlı"lardan biri, "Marusovka"da hemen bizim üzerimizde oturuyordu. Babası bir kürk işçisi olan, orta boylu, geniş omuzlu bir öğrenciydi bu. Çirkin denecek kadar küçük kalçalarıyla, tepesi aşağıda bir üçgeni andırırdı bedeni ve öğrencinin ayakları kadın ayağı gibi küçücük olduğu için de üçgenin sivri köşesi hafif kırık gibi dururdu. Omuzlarının arasına sıkıca gömülü kafası da küçüktü ve fırça gibi dik, kızıl saçlarla kaplıydı. Bembeyaz, kansız yüzünde fal taşı gibi açılmış yeşil, pörtlek gözleri kederle bakardı.

Nice kurnazlıklara başvurarak babasının isteğine karşı çıkmış ve bir sokak köpeği gibi aç kalarak, çok sıkıntılar çekerek liseyi bitirmiş, üniversiteye girmeyi başarmıştı; ancak geniş ve yumuşak bas sesi ortaya çıkınca, kendini şarkıcılık alanında yetiştirmek istemişti.

Galkina'nın eline de tam bu sırada düşmüş ve Galkina kırk yaşlarında, zengin bir tüccar kadınla oğlanın arasını yapmıştı. Tüccar kadının üniversitenin üçüncü sınıfında okuyan bir oğlu, bir de liseyi bitirmiş kızı vardı. Zayıf, tahta gibi dümdüz ve bir asker gibi dimdik bir kadındı bu. Dünyadan el etek çekmiş bir rahibeninkini andıran kurumuş yüzünde, iri, kurşuni gözleri, karanlık göz çukurlarının içine gömülüydü. Siyahlar giyer, başına eski moda, ipek bir başlık takar, kulaklarında taşları zehir yeşili küpeler sallanırdı.

Akşamları ya da sabah erken, zaman zaman öğrencisine gelirdi kadın. Ben pek çok defa kadının avlu kapısından sekercesine girişine ve hızlı, kararlı adımlarla avluyu geçişine tanık olmuştum. Sıkılmaktan ipe dönerek adeta görünmez olmuş dudaklarıyla yüzü bana korkunç görünürdü. Genişçe açtığı gözleri kederle ileri doğru bakar, böylece de kadın sanki köre benzerdi. Çirkin olduğu söylenemezdi, ama tepeden tırnağa gerilmiş bedeni ve acıtıncaya kadar sıkılmış izlenimi veren yüzüyle onu çirkin gösteren bir gerginlik de açıkça hissedilirdi kendisinde.

— Bak bak, –derdi Pletnyov,– çıldırmış sanki!

Öğrenciyse, tüccar kadından nefret eder, ondan köşe bucak gizlenirdi; ama kadın acımasız bir alacaklı ya da polis hafiyesi gibi onu izler ve gizlendiği delikte bulmayı başarırdı.

İçkili olduğu bir gün pişmanlık içinde:

— Utangaç biriyim ben –diye itiraf etmişti öğrenci.– Şarkı söylemek kim, ben kim! Bu suratla, bu çirkinlikle, dünyada sahneye çıkınama izin vermezler... vermezler!

— Şu kadınla olan çileli ilişkini bitirsene... –diye öğüt verirdi Pletnyov ona.

— Haklısın. Ama kadına acıyorum! Katlanamıyorum ona, ama acıyorum! Bir bilseniz o nasıl... eh, neyse...

Oysa biz biliyorduk; kadının gecenin bir vakti merdivenlerde durup boğuk, titrek bir sesle yalvardığını kaç kez duymuştuk:

— Lütfen... İsa aşkına, güvercinim...

Büyük bir fabrikası, evi, atları vardı kadının... ebe okuluna binlerce ruble bağış yapar... sonra da gelip sevgi dilenirdi.

Çayımızı içtikten sonra Pletnyov yatıp uyur, ben iş aramaya giderdim; eve de akşam geç vakit, Pletnyov basımevine gideceği sıralarda dönerdim. Yanımda eğer ekmek, sucuk, haşlanmış işkembe gibi bir şeyler getirebilmişsem, "ganimet"imizi yarı yarıya bölüşürdük; Guriy kendi payını yanında götürürdü.

Yalnız kalınca "Marusovka"nın katlarını, koridorlarını dolaşır, burada oturan ve hepsi de benim için yeni olan insanların nasıl yaşadıklarına bakardım. Karınca yuvası gibiydi ev. Her yanı keskin, ekşi bir koku yayar, her köşesinde insanlara düşman, koyu gölgeler gizlenirdi. Sabahın erken saatlerinden gece yarılarına dek aralıksız uğuldar dururdu ev. Dikişçi kadınların makine tıkırtılarına, prova yapan operacıların sesleri karışır; öğrenciler bas sesleriyle paldır küldür şarkılar söyler; kafayı çekmiş yarı deli bir aktör bağıra bağıra rolünü ezberlerken, arada sarhoş orospuların isterik çığlıkları duyulur ve benim kafamda alabildiğine doğal, ama yanıtı olmayan bir soru belirirdi:

— Bütün bunlar niye?

Evi dolduran bu yarı aç yarı tok gençler arasında kızıl saçlı, elmacık kemikleri çıkık, kocaman karınlı, kocaman ağızlı, dişleri at gibi bir adam, incecik bacakları üzerinde amaçsızca dolanır dururdu. Dişlerinden dolayı ona "Kızıl Beygir" adını takmışlardı. Simbirsk'te ticaretle uğraşan bazı akrabalarıyla üç yıldır mahkemelikti ve her önüne gelene aynı şeyleri söylerdi:

"Yaşamaya düşkün değilim... Ama hepsinin canına okuyacağım! Topunun boynuna torba takıp tam üç yıl dilendireceğim! Sonra da mahkeme yoluyla aldığım her şeyi onlara geri verip, 'Nasılmış? Adamı işte böyle yaparlar!' diyeceğim."

— Yani senin hayattaki amacın bu mu Beygir? –diye sorarlardı ona.

— Ben bütün varlığımla bu işin peşindeyim. Bundan başka bir şey yapamam!

Her gün mahkemeye, devlet dairelerine gider, avukatına uğrardı. Çoğu akşam eve arabayla döner, yanında bir yığın çuval, paket ve şişe olurdu; sonra da öğrencileri, dikişçi kadınları, kısacası doyasıya yemek ve biraz da içmek isteyen herkesi davet ederek tavanı sarkmış, döşemesi eğrilmiş pis odasında gürültülü ziyafetler verirdi. Kendisi yalnızca rom içerdi. Beygir'in giysileri, masa örtüsü, hatta döşeme tahtaları bile bu içkinin temizlemekle çıkmayan lekeleriyle doluydu.

— Tatlı kuşlarım benim! –diye ulurdu Beygir kafayı buldu mu.– Sizleri seviyorum... Siz, namuslu insanlarsınız! Bense alçak, acımasız bir timsahım! Akrabalarımın canına okumak istiyorum... ve yapacağım bunu! Yemin ederim ki yapacağım! Yaşamaya düşkün değilim, ancak...

Beygir'in gözleri hüzünlenir, elmacık kemikleri çıkık, sevimsiz yüzü sarhoş gözyaşlarıyla ıslanırdı. Gözyaşlarını avucuyla siler, avuçlarını da yağ lekeleriyle dolu pantolonunun dizlerinde kurulardı.

— Şu yaşadığınız hayata bir bakın, çocuklar! –diye bağırırdı.– Açlık, soğuk... üst baş perişan... Bu bir yasa mı? Böyle bir yaşayışla ne öğrenebilir bir insan? Hükümdarımız sizin böyle yaşadığınızı bilse...

Ve cebinden değişik renklerdeki banknotlardan oluşan bir tomar para çıkarıp, şöyle derdi:

— Kimin paraya ihtiyacı varsa alsın, kardeşlerim!

Korist kızlarla dikişçiler hemen atılıp kıllı elindeki paraları kapışırlarken, o bir kahkaha atar ve:

— Hanımlar, –derdi,– bu size değil... öğrencilere.

Ama öğrenciler dönüp bakmazlardı paraya.

— Yerin dibine girsin senin paran! –diye bağırırdı, kürk işçisinin oğlu.

Bir gün de Beygir sarhoş halde kendisi geldi ve avucunda iyice sıkıştırdığı on rublelik banknotlardan oluşan bir tomar parayı masanın üzerine atarak, Pletnyov'a:

— Al, lazım mı? –dedi.– Bana lazım değil...

Bizim yatağa uzanıp bağırdı çağırdı, sarsıla sarsıla ağladı... öylesine ki, ayıltmak için başına su dökmemiz gerekti. Uyuyakalınca, Pletnyov sert bir topak halindeki paraları açıp düzeltmeye çalıştı, ama bunun olanaksız olduğu ortaya çıktı: Paralar öylesine sıkışmıştı ki, birbirinden ayırmak için suyla ıslatılması gerekiyordu.

Pencereleri bitişik evin taş duvarına bakan pis ve dumanlı oda, korkunç bir şekilde boğucu, sıkıcı ve gürültülü. Herkesten çok da Beygir bağırıyor.

— Niye bir otelde değil de, burada kalıyorsunuz? –diye soruyorum ona.

— Ruhuma iyi geldiği için, canım! –diyor.– Sizlerle olmak bana iyi geliyor...

Kürk işçisinin oğlu da onu doğruluyor:

— Haklısın Beygir! Burada olmak bana da iyi geliyor. Bir başka yerde olsam, yok olur giderdim herhalde...

— Bir şeyler çalıp söylesene, –diye rica ediyor Beygir, Pletnyov'a.

Pletnyov, gusli'sini dizlerinin üstüne koyuyor:

Hadi doğ, doğ artık, ey kırmızı güneş...

İnsanın ruhuna işleyen, yumuşacık bir sesi var, Pletnyov'un.

Oda sessizleşiyor, gusli'nin tellerinin usul tınlamalarına ve şarkının yakınan sözlerine dalıp gidiyor herkes.

Tüccar kadının mutsuz avutucusu:

— Bir şarkı bu kadar mı güzel olur birader! –diye homurdanıyor kendi kendine.

Guriy Pletnyov, bu eski evde yaşayan tuhaf insanlar arasında, neşe adı verilen bir bilgeliğe sahipti ve masallardaki iyilik perisinin rolünü oynardı. Gençliğin renkleri ve ışıltısıyla dolu ruhu, harika şakalar, güzel şarkılar, insanların görenek ve alışkanlıklarını tiye alan en ince nükteler ve hayatın kaba haksızlıkları üzerine söylenmiş yürekli sözlerden oluşan havai fişeklerle hayatı aydınlatırdı. Yirmi yaşını yeni doldurmuştu ve görünüş olarak bir yeniyetmeden farkı yoktu, buna karşın evde herkes onu zor günlerde akıl danışılacak, onlara bir şekilde yardımı dokunabilecek biri gibi görür ve öyle davranırdı. İyiler onu sever, kötüler ondan korkardı. Kulübesindeki yaşlı polis Nikiforiç bile onu her zaman tilki gülüşüyle selamlardı.

"Marusovka"nın "açık avlu"su, yokuşa doğru yükselerek Rıbnoryatskaya ve Staro-Gorseçnaya sokaklarını birbirine bağlayan bir geçit gibiydi. Nikiforiç'in kulübesi de, bu ikinci sokağın, bizim evin kapısına yakın bir köşesindeydi.

Mahallemizin kıdemli polisi Nikiforiç uzun boylu, sopa gibi kuru, zeki yüzlü, gülüşü tatlı, bakışları kurnaz, göğsü nişanlarla dolu bir ihtiyardı.

Bizim gürültülü koloniye karşı her zaman büyük bir ilgi, uyanıklık ve dikkat içindeydi Nikiforiç. Düzenli olarak günde birkaç kez avluda görünür, ağır ağır yürüyerek yırtıcı hayvan kafeslerini gözden geçiren hayvanat bahçesi görevlisi tavrıyla odaların pencerelerine bakardı. Kışın, bizim evin sakinlerinden, Skobelev'in Ahal-Tekin seferine katılan Georgiyev süvarisi, tek kollu subay Smirnov'la er Muratov'u tutukladılar. Zobnin, Ovsiyankin, Grigoryev, Krilov ve birkaç kişi daha, gizli bir basımevi kurmaya kalkıştıkları için tutuklandılar. Muratov'la Smirnov'un tutuklanmaları da bu gizli basımeviyle ilgiliydi; bir pazar günü, güpegündüz, kentin işlek caddelerinden birinde bulunan Klüçnikov'un

basımevinden hurufat çalmaya kalkışmış ve yakalanmışlardı. Bir gece de jandarmalar "Marusovka" kiracılarından, benim "gezgin çan kulesi" adını taktığım, uzun boylu, asık yüzlü birini alıp götürdüler. Sabah olayı öğrenen Pletnyov heyecanla kara saçlarını karıştırarak:

— Hadi Maksimiç, –dedi,– göreyim seni kardeş, kuş olup uçmalı, bir an önce yetişmelisin…

Nereye yetişmem gerektiğini açıklarken, uyardı:

— Çok dikkatli ol! Orada gizli polisler olabilir…

Bu gizli görev beni dehşetli sevindirdi. Sağan kuşu hızıyla Amiral mahallesine uçtum. Karanlık bir bakırcı işliğinde, kıvırcık saçlı, inanılmaz mavilikte gözleri olan, gençten bir adam gördüm; bir tencereyi kalaylamakla uğraşıyordu, ama pek de işçiye benzemiyordu. Kısa boylu, ak saçlarını küçük bir kayışla bağlamış bir ihtiyar da, köşede, mengeneye sıkıştırdığı bir muslukla uğraşıyordu.

Bakır ustası ihtiyara:

— Sizde iş var mı? –diye sordum.

İhtiyarın yanıtı öfkeliydi:

— Bizde iş var, ama sana göre yok!

Tencere kalaylamakta olan gençten adam bir ara bana göz ucuyla baktı, sonra yeniden işine döndü. Ayağımla usulca ayağına dokundum, mavi gözleri şaşkınlık ve öfkeyle dolu, bana baktı, elindeki tencereyi kafama fırlatacakmış gibi sapından tutuyordu. Ama kendisine göz kırptığımı görünce:

— Çek git başımızdan, çek git… –dedi.

Ona bir kez daha göz kırpıp dışarı çıktım, beklemeye başladım. Az sonra o da gerinerek dükkândan çıktı, bir sigara yakıp sessizce gözlerini gözlerime dikti.

— Siz Tihon musunuz?

— Evet!

— Pyotr tutuklandı.

Yüzü asıldı, gözleriyle beni tartarak:

— Ne Pyotr'u… hangi Pyotr? –dedi, öfkeyle.

— Uzun... zangoca benzeyen.

— E-e?

— Hepsi bu.

— Bana ne Pyotr'dan, zangoçtan ya da bilmem kimlerden!

Cümlesinin biçimi bütün kuşkularımı yok etti; o kesinlikle bir işçi değildi. Verilen görevi yerine getirmiş olmanın gururuyla koşarak eve döndüm. "Gizli" eylemlerde yer almaya başlamam ilk bu olayla oldu.

Guriy Pletnyov'un bu kişilerle ilişkisi vardı. Bu işlerde benim de yer almak istediğimi her söyleyişimde bana verdiği karşılık hep şu oldu:

— Kardeş, senin için daha erken. Sen, oku...

Yevreinov beni gizemli biriyle tanıştırdı. Tanışma öylesine karmaşıklaştırılmış önlemler altında gerçekleşti ki, bu durum bende çok ciddi bir iş olduğu duygusu uyandırdı. Yevreinov'la kent dışında, Arski denilen kırlık bölgeye çıktık. Yolda beni uyardı durdu: Çok dikkatli olmamı, hiç kimseye bundan söz etmememi gerektirecek bir tanışma olacaktı bu. Sonra bana uzakta, bomboş kırda, boz bir leke halinde tek başına ilerleyen orta boylu adamı gösterdi, iki yanına bakındı ve usulca:

— İşte o! –dedi.– Onu izleyin, durduğunda yanına yaklaşıp "Ben yeni gelenim" deyin.

Gizemli olanda her zaman çekicilik vardır; ama buradaki gizem bana gülünç geldi. Güneşli, sıcak bir günde bir adam bozkırın ortasında tek başına, solgun bir ot sapı gibi salınıyor, hepsi bu. Mezarlık kapısında ona yetiştim. Küçücük yüzünde kuş gibi yusyuvarlak gözleri sert sert bakan, kara kuru bir delikanlı vardı karşımda. Lise öğrencilerinin giydiği kül rengi bir palto vardı üzerinde, ama paltonun ışıltılı metal düğmeleri, kara kemik düğmelerle değiştirilmişti; yıpranmış şapkasında da bir arma izi seçiliyordu. Toy bir çocuktu da sanki, kendini yetişkin biri gibi gösterme çabası içindeydi.

Mezarlar arasında, sık çalıların gölgesine oturduk. Bir iş görüşmesi yapıyormuşuz gibi soğuk, kupkuru bir dille konuşuyordu karşımdaki adam. Hoşuma gitmemişti. Sert bir dille şimdiye dek neler okuduğumu sorup ayrıntılarıyla öğrendikten sonra, bana kendisinin kurduğu hücreye girmemi teklif etti. Kabul ettim, ayrıldık. Bomboş bozkırı dikkatle kolaçan ettikten sonra ilk o gitti.

Bizden başka üç dört delikanlının daha bulunduğu hücrede en gençleri bendim ve John Stuart Mill'in, Çernişevski'nin açıklayıcı notlarıyla birlikte yayımlanan kitabını okumaya hiç hazır değildim. Toplantılarımız öğretmen okulu öğrencisi Milovski'nin evinde gerçekleşiyordu. (Bu arkadaş sonraları Yeleonski takma adıyla öyküler yazmış, beş kitabı yayımlandıktan sonra, tanıdığım pek çokları gibi kendi elleriyle canına kıyarak hayattan ayrılmıştı.) Düşüncelerinde ürkek, sözlerinde dikkatli, sessiz sedasız bir adamdı. Eski, pis bir evin bodrumunda oturuyor, "ruh ve beden arasındaki denge"yi sağlamak için marangozlukla uğraşıyordu. Varlığı insana sıkıntı veren biriydi. Mill'in kitabını hiç ilginç bulmadım. Ama bir süre sonraki okuma konumuz olan ekonominin temel ilkelerinin benim çok iyi bildiğim şeyler olduğunu gördüm. Dolaysız öğrendiğim, derime kazınmış bilgilerdi bunlar; "yabancı bir amca"nın rahatı, keyfi için çaba harcayan herkesin bildiği bu kadar açık bir konuda, çetrefil bir dille bu kadar kalın bir kitap yazmaya değmezdi. Her zaman keskin bir tutkal kokusunun duyulduğu bu çukurda, kirli duvarlarda gezinen tespihböceklerini izleyerek iki üç saati gerginlik içinde geçirirdim.

Bir gün öğretmenimiz kendisini beklediğimiz saatte gelmedi. Biz de artık gelmeyeceğini düşünerek bir şişe votka, ekmek, hıyar satın alıp kendimize küçük bir ziyafet çektik. Birden pencerenin önünde onun ayaklarını gördük; hızla eve geliyordu. Votkayı masanın altına ancak sokabilmiştik ki, içeri giren öğretmenimiz hemen Çernişevki'nin akıllıca

değerlendirmelerini yorumlamaya girişti. Aşağıdaki şişeyi devirme korkusuyla masada hepimiz put gibi oturuyorduk. Şişeyi öğretmen devirdi. Eğilip masanın altına baktı ve hiçbir şey söylemedi. Ah, keşke verip veriştirseydi bize!

Suskunluğu, sert yüzü ve kısık gözlerindeki içerlemiş bakışlar beni dehşetli utandırmıştı. Göz ucuyla arkadaşlarımın utançtan kıpkırmızı olmuş yüzlerine bakarken, votka alınması fikri benim başımın altından çıkmamış olmasına karşın kendimi öğretmen karşısında suçlu hissediyor ve ona bütün kalbimle acıyordum.

Okuma eğitimleri sıkıcıydı; iyi yürekli, sevecen insanların namuslu, tertemiz bir yaşam sürdükleri Tatar mahallesine gitmek istiyordum. Yanlış vurgularla, çarpık, gülünç bir Rusça konuşurlardı. Akşamları yüksek minarelerden müezzinler tuhaf bir sesle onları camiye çağırırdı. Tatarlar bambaşka bir hayat yaşıyorlarmış gibi gelirdi bana; benim bilip tanıdığım ve hoşlanmadığım hayata benzemeyen, bambaşka bir hayat.

Volga ve oradaki emeğin müziği de beni kendine çekiyordu. Bu müzik bugün bile başımı tatlı tatlı döndürür. Orada çalışmanın, alın teri dökmenin destansı şiirini ilk duyumsadığım günü de çok iyi hatırlıyorum.

Acem malları yüklü büyükçe bir mavna Kazan yakınlarında kayalıklara oturmuş, dibi delinerek su almaya başlamıştı. Yükleme boşaltma işçileri arteli, mavnanın boşaltılması işine beni de götürdü. Eylüldü. Kül rengi ırmağı süpürürcesine esen sert rüzgâr, dalgaların başlarını koparıyor, sonra onları yeniden soğuk bir yağmur gibi öfkeyle ırmağın üzerine serpiyordu. Elli dolayında işçi boş bir mavnaya binip hasırlara, yelken bezlerine sarındı. Herkesin yüzü asıktı. Yağmura kızıl kıvılcım demetleri savurarak, tıknefes, küçük bir römorkör çekiyordu mavnayı.

Hava kararıyordu. Karanlık arttıkça, ıslak, kurşuni gökyüzü nehrin üzerine abanıyordu. Hamallar yağmura, rüzgâ-

ra, hayata küfrediyor, soğuktan ve nemden korunmaya çalışarak güvertede tembel tembel dönüp duruyorlardı. Bu yarı uykulu adamların çalışacak, sulara gömülmekte olan yükü kurtarabilecek halleri yokmuş gibi geliyordu bana.

Gece yarısına doğru nehrin sığ yerine vardık; boş mavnayı, kayalara oturan mavnaya rampaladık; artel çavuşu –çaylak gözlü, gaga burunlu, çopur suratlı, ağzı çok pis, anasının gözü bir ihtiyardı– dazlak kafasından ıslak kasketini çıkararak ince, kadınsı sesiyle bağırdı:

— Dua edin, çocuklar!

Karanlıkta, mavnanın güvertesinde kara bir yığın oluşturan hamallardan ayılarınkine benzer bir homurtu yükseldi; duasını herkesten önce bitiren çavuş yeniden ciyakladı:

— Fenerler! Hadi aslanlarım, gösterin kendinizi! Dürüstlükten ayrılmadan! Tanrı'nın adıyla... başla!

Ve o ağır, tembel, ıslak insanlar "kendilerini gösterdiler" ve batan mavnanın ambarlarına savaşa girer gibi daldılar. Haykırıyor, çığlıklar atıyor, arada şakalaşmayı bile ihmal etmiyorlardı. Çevremde, boş mavnanın güvertesinde kuştüyü yastık hafifliğiyle pirinç ve kuru üzüm çuvalları, deri ve astragan balyaları uçuşuyor, tıknaz karartılar haykırışlarla, ıslıklarla, ağır küfürlerle birbirlerini coşturarak koşuşuyorlardı. Daha demin hayattan, yağmurdan, soğuktan yakınan, dünya yıkılmış da altında kalmışlarcasına bezgin, asık suratlı insanların böylesine neşeli, coşkulu, kolay, üretken çalışabilmeleri inanılır gibi değildi. Şiddetlenen yağmurla birlikte hava daha da soğurken, rüzgâr da iyice şiddetlenmişti; gömlekleri yırtıyor, insanların eteklerini başlarına geçirip çıplak karınlarını ortaya çıkarıyordu. Altı fenerin cılızca aydınlattığı, ıslak karanlıkta koyu kara birtakım gölgeler çıplak ayaklarıyla mavnanın güvertesinde boğuk gürültüler çıkararak durmaksızın koşturuyorlardı. Sanki çalışmaya susamışlardı, sanki 4 pud'luk çuvalları elden ele atmak, sırtlarında ağır balyalarla koşturmak nicedir yaşamak isteyip de yoksun bı-

rakıldıkları bir hazdı. Oyun oynarken kendinden geçmiş bir çocuğun neşesiyle ve daha baş döndürücüsü, ancak bir kadının kolları arasında duyulabilecek sarhoş edici bir zevkle çalışıyorlardı.

Sırtındaki kısa paltosu sırılsıklam olmuş, sakallı iriyarı bir adam –olasılıkla mal sahibi ya da onun adamı– birden coşkuyla haykırdı:

— Aslanlarım benim! İş bitince bir kova votka size! Ulan hadi iki olsun! Durmayın, çalışın!

Karanlığın dört yanından aynı anda birkaç boğuk ses duyuldu:

— Üç olsun!

— Verdim gitti! Üç oldu! Hadi göreyim sizi!

Ve koşuşturma tam bir kasırgaya dönüştü.

Ben de çuvalları sırtlıyor, taşıyor, sırtımdan atar atmaz yeniden koşup yeni bir çuval sırtlıyordum. Gerek ben, gerekse çevremde kim ve ne varsa, çılgın bir şekilde dans ediyormuşuz gibi geliyordu bana; sanki bu insanlar yorulmak nedir bilmeden ve kendilerine zerre kadar acımadan, aylarca, yıllarca öyle korkunç bir tempoyla ve öyle büyük bir coşkuyla çalışabilirlerdi ki, koskoca kenti bile çan kulelerinden ya da minarelerinden tuttukları gibi havalandırıp diledikleri yere taşıyabilirlerdi.

O geceyi, daha önce benzerini hiç yaşamadığım bir sevinç içinde geçirdim ve ruhum, bütün hayatımı çalışmaktan kaynaklanan böylesi bir baş dönmesi, bir yarı çılgın mutluluk içinde geçirme arzusuyla yanıp tutuştu. Küpeştelerin ardında dalgalar dans ediyor, yağmur güverteleri kamçılıyor, nehrin üzerinde rüzgâr ıslıklar çalıyor, gün doğumunun kurşuni karanlığında yarı çıplak, sırılsıklam insanlar yorulmak nedir bilmeden, tutkuyla koşturuyor, güçlerinden ve çalışmalarından duydukları mutlulukla bağırıyor, gülüyorlardı. Derken rüzgârın büyük ve ağır bir bulut kütlesini parçalamasıyla ortaya çıkan mavi, ışıltılı gök lekesinde, güneşin pembe ışık-

ları parladı. Bu neşe dolu yabani hayvanların tümü, sevimli suratlarını kaplayan ıslak sakallarını sallayarak gün ışığını dostça haykırışlarla karşıladılar. Böylesine kendinden geçercesine çalışan, böylesine akıllı, böylesine hünerli iki bacaklı hayvanları bağrıma basmak, öpmek istiyordum.

İnanılmaz bir mutlulukla kendinden geçmiş gücün bu gerilimine hiçbir şey karşı koyamaz, diye düşünüyorum; bu güç dünyada her mucizeyi gerçekleştirebilir, eski masallardaki gibi tek bir gecede bütün dünyayı harika saraylarla, kentlerle donatabilir. İnsanların coşku dolu çalışmalarını bir iki dakika kadar izleyen güneş, sonunda kalın bulut tabakalarına yenilerek, bir çocuğun denizde boğulması gibi bulutlar arasında kaybolup gitti; yağmur, sağanağa dönüştü.

— Paydos! –diye bağırdığı duyuldu birinin.

Bir başkası büyük bir öfkeyle karşılık verdi ona:

— Ben sana paydosu gösteririm!

Ve bu yarı çıplak insanlar, gündüz saat ikiye, teknenin bütün yükünü boşaltana dek, şiddetli yağmur ve rüzgâr altında dinlenmeksizin çalıştılar. Beni, insanoğlunun ne muhteşem bir gücün zengini olduğunu saygıyla anlamaya zorlayan bir durumdu bu.

Sonra vapura geçtik, herkes sarhoşlar gibi yıkılıp uyudu. Kazan'a geldiğimizde de boz bir çamur seli gibi kumsala serildik kaldık; ardından da üç kova votkamızı içmek için meyhanenin yolunu tuttuk.

Bir ara hırsız Başkin yanıma geldi ve sordu:

— Ne yaptılar sana böyle?

Ona coşkuyla geceki çalışmamızı anlattım. Beni dinledi, sonra göğüs geçirerek, hor görürce mırıldandı:

— Aptal! Hatta daha da kötü: budala!

Islık çala çala, hamalların şamata içinde yiyip içtikleri sık masalar arasında kayboldu; yürürken bedeni bir balık gibi kıvrılıyordu. Biri tenor sesiyle açık saçık bir şarkıya başladı:

Bir gece vakti olup bitti her şey, ah aman
Küçük hanım hava almak için bahçeye çıktığı zaman...

On-on beş kişi avuçlarıyla masalara vurarak kulakları sağır eden bir sesle haykırdı:

Bekçi şehri bekliyor
Bakıyor ki küçük hanım
Uzanmış yerde yatıyor...

Islıklar, kahkahalar, haykırışlar, sınır tanımaz bir arsızlıkla dile getirilen ve dünyada herhalde benzeri olmayan sözcükler havada uçuşuyor.

Biri beni Andrey Derenkov'la tanıştırdı. Yoksul, daracık bir sokağın sonunda, çöple doldurulmuş bir dere yatağının üzerinde küçük bir bakkal dükkânı olan Andrey Derenkov, iyi yüzlü, sarı sakallı, zeki bakışlı bir adamdı; çolaktı. Yasaklanmış, zor bulunan kitaplardan oluşan kentteki en iyi kitaplığa sahipti. Kazan'daki üniversite öğrencileriyle, her eğilimden devrimciler yararlanırlardı bu kitaplardan.

Derenkov'un dükkânı, hadım* bir sarrafın evinin bitişiğinde alçacık bir yapıydı. Dükkân içindeki bir kapıdan büyük bir odaya geçilirdi; odanın avluya bakan penceresinden içeriye pek az ışık girerdi. Odanın uzantısında daracık bir mutfak vardı. Mutfağın arkasında, ev ile bu ek yapı arasındaki loş sofada, köşede karanlık bir kiler vardı ve zararlı kitaplar da buraya gizlenmişti. Kitaplıktaki kitapların bazıları kalın defterlere elle yazılmıştı. Örneğin Lavrov'un "Tarihsel Mektuplar"ı, Çernişevski'nin "Ne Yapmalı?"sı, Pisarev'in "Çar-Açlık", "Kurnaz Düzenek" gibi bazı yazıları bunlardandı; tüm bu el yazması kitaplar okunmaktan yıpranmış durumdaydı.

Bakkal dükkânına ilk girişimde müşterileriyle ilgilenen Derenkov, bana başıyla içeri açılan kapıyı gösterdi. İçeri gir-

* Hadım(lar) [Rusçası "Skoptsı"]: Ortodoksluğun gösterişli ritüellerine karşı çıkan ve hadım olduklarında Tanrı'ya daha yakınlaşacaklarına inanan bir mezhebin üyeleri. (ç.n.)

diğimde alacakaranlıkta bir köşeye diz çökmüş, dua eden, Serafim Sarovski'nin portresindeki ihtiyarı andıran, ufak tefek, yaşlı bir adam gördüm. Gördüğüm manzara, çelişkili duygular uyandırdı bende, bir tedirginlik duydum.

Derenkov'un bir "narodnik" olduğunu söylemişlerdi bana. Narodnik, benim için devrimci demekti ve bir devrimci Tanrı'ya inanmamalıydı. Diz çökmüş dua eden bu ihtiyar bana bu evde gereksiz bir kişi gibi geldi.

İhtiyar duasını bitirince beyaz saçlarını ve sakalını özenle sıvazladı, bana baktı ve şöyle dedi:

— Ben, Andrey'in babasıyım. Siz kimsiniz? Demek öyle? Ben de sizi kılık değiştirmiş bir öğrenci sanmıştım.

— Bir öğrenci niye kılık değiştirsin ki?

— Evet, –dedi ihtiyar, usulca.– İstediğin kadar kılık değiştir, Tanrı seni yine tanır!

İhtiyar mutfağa geçti. Ben pencerenin kenarına oturup düşünceye daldım. Tam bu sırada bir ses duydum:

— A, demek böyle biriymiş!

Mutfak kapısının önünde, beyazlar içinde bir kız duruyordu; açık sarı saçları kısa kesilmişti, şişkin gibi duran solgun yüzünde, mavi gözleri ışıl ışıl gülümsüyordu. Ucuz taşbaskı resimlerdeki meleklere benziyordu kız.

— Neden korktunuz? Yoksa ben o kadar korkunç muyum? –dedi, ince, titrek bir sesle ve sanki yerde değil de, havaya gerili bir halat üzerindeymişçesine, dikkatle, duvara tutuna tutuna, bana doğru yürümeye başladı. Bu beceriksizce yürüyüş, onu büsbütün bir başka dünyanın varlığı gibi gösteriyordu. Ayaklarına iğneler batıyormuş, duvarlar çocuksu, tombul ellerini yakıyormuş gibi her yanı ürpertiler içindeydi kızın. El parmakları, tuhaf bir şekilde hiç hareket etmiyordu.

Karşısında, tuhaf bir utangaçlık ve yakıcı bir acıma duygusuyla suskun duruyordum. Bu yarı karanlık odada her şey sıra dışı, her şey bir tuhaftı. Kız, sanki altından uçuverecekmiş gibi korkarak, büyük bir dikkat ve özenle bir sandalyeye

oturdu. Ve bana kimselerde görmediğim bir yalınlıkla, beş gündür yürüdüğünü, bundan önce üç ay boyunca kımıldamadan yatağında yattığını anlattı. Elleri ve ayakları uyuşmuş, hareket kabiliyetini yitirmişti.

— Bir tür sinir hastalığı, –dedi, gülümseyerek.

Doğrusu, durumunun bir başka açıklaması olmasını isterdim. Bir tür sinir hastalığı, böyle bir kız için aşırı basit bir açıklamaydı; hele, tüm eşyaların ürkekçe duvarlara yapıştığı, köşedeki ikonaların önünde yanan kandilin aşırı parlak bir ışık verdiği ve kandilin bakır zincirinin gölgelerinin büyük yemek masasının üzerindeki beyaz örtüde sebepsiz yere titreşip durduğu böyle tuhaf bir odada...

Sesi, küçük bir çocuğunki gibi incecikti kızın:

— Sizden öyle çok söz ettiler ki, ben de kalkıp kendi gözlerimle göreyim istedim.

Kız beni sürekli inceliyordu; mavi gözlerinin insanın içine işleyen bakışları dayanılır gibi değildi. Onunla konuşamıyor, böyle bir kızla nasıl konuşacağını bilemiyordum. Duvarlardaki Herzen, Darwin ve Garibaldi portrelerine bakarak, susuyordum.

Dükkâna açılan kapıdan ben yaşlarda, sarışın, küstah bakışlı bir yeniyetme oğlan daldı içeri ve mutfakta kaybolurken, gevrek bir sesle bağırdı:

— Sen niye aşağı indin Marya?

— Küçük kardeşim, Aleksey, –dedi kız.– Ben ebe okuluna gidiyordum, ama işte hastalandım. Niye hiç konuşmuyorsunuz? Yoksa sıkılgan biri misiniz?

Andrey Derenkov girdi içeri. Çolak kolunun yenini koltuğunun altına sokmuştu. Sessizce kızının yumuşak saçlarını okşayıp, hafifçe karıştırdı ve bana nasıl bir iş aradığını sordu.

Derken kızıl, kıvırcık saçlı, yeşil gözlü, boylu boslu bir genç kız göründü, bana sertçe bir göz attıktan sonra:

— Yeter, Marya! –dedi ve beyazlı kızın koluna girerek onu götürdü.

Adı, beyazlı kıza hiç yakışmıyordu; kaba bir addı bu onun için.

Tuhaf bir şekilde heyecanlanmış olarak ben de çıkıp gittim. Ertesi gün, akşama doğru yine aynı odadaydım; burada nasıl bir yaşam sürüldüğünü anlamaya çalışıyordum. Tuhaf bir yaşamları olduğu kanısındaydım bu insanların.

Sevimli, bembeyaz, adeta saydammış gibi görünen ihtiyar Stepan İvanoviç, köşesinde oturuyor ve esmer dudakları kıpır kıpır, sessizce gülümseyerek, sanki:

— Lütfen kimse bana dokunmasın! –diyordu.

Onun bir tavşan ürkekliği ve bir felaket önsezisi içinde olduğu apaçık ortadaydı.

Göğüs kısmı yağ ve un lekelerinden bir ağaç kabuğu gibi sertleşmiş gri bir ceket giyen kolsuz Andrey, bir yaramazlığından dolayı az önce bağışlanmış küçük bir çocuk gibi suçlu bir gülümsemeyle odada sanki yan yan yürüyerek dolaşıyordu. Dükkânda kendisine tembel, kaba bir çocuk olan Aleksey yardım ediyordu. Kardeşlerin üçüncüsü İvan, ufak tefek, temiz giyimli, saçları düzgün taranmış, eski memurları andıran bir delikanlıydı ve öğretmen okulunda yatılı okuduğu için eve yalnızca bayram tatillerinde gelebiliyordu. Hasta Marya, tavan arası gibi bir yerde kalıyor ve aşağı seyrek iniyordu. Onu aşağıda gördüm mü, her yanım görünmez iplerle bağlanmış gibi bir tedirginlik duyuyordum.

Derenkov'ların evini, hadım sarrafla aynı evi paylaşan uzun boylu, zayıf, yüzü tahta bebeklerinkini andıran bir kadın yönetiyordu. Bu, kötü yürekli rahibeler gibi bakışları sert kadının, sürekli ortalıkta gezinen, Nastya adında, kızıl saçlı bir de kızı vardı. Kızıl saçlı Nastya, yeşil gözleriyle erkeklere baktığında sivri burnunun delikleri titrerdi.

Ama Derenkov'ların evinin asıl efendileri, İlahiyat Fakültesi, Veteriner Fakültesi gibi okullarda öğrenim gören gürültücü, şen şakrak öğrenci takımıydı. Bunlar, Rus halkı için kaygılanır, sürekli Rusya'nın geleceğini düşünür ve

gazetelerde okudukları birtakım yazılarla ya da henüz okuyup bitirdikleri kitaplardan çıkardıkları sonuçlarla, kentin ve üniversitelerinin gündelik yaşamından birtakım olaylarla heyecanları ateşlenmiş olarak Kazan'ın dört bir yanından coşkulu tartışmalar yapmak ya da köşelerde sessizce fısıldaşmak için hava kararduktan sonra Derenkov'un dükkânının yolunu tutarlardı. Yanlarında kalın kalın kitaplar getirir ve parmaklarıyla belli sayfalara vurarak, her biri bağıra bağıra kendi gerçeğini savunurdu.

Kuşkusuz ben onların tartıştıkları şeyleri pek anlamıyordum; hissettiğim gerçekler, yoksul çorbalarındaki yağ benekleri gibi söz kalabalığı içinde yitip gidiyordu. Bazı öğrenciler bana Volga boylarının eski din bilginlerini andırıyordu; hayatı iyiye doğru değiştirmek niyetinde olan insanlar olduğunu anlıyordum bunların. İçtenlikleri muazzam bir söz seli içinde yitip gidiyor gibi olsa da, tümden de boğulup yok olmuyordu. Çözüm bulmak istedikleri sorunlar benim için bir giz değildi; ben bu sorunlara ve çözümlerine ilgi duyduğumu hissediyordum. Bazen öğrencilerin sözlerinde benim dilsiz düşüncelerimin, sessizce kafamdan geçirdiğim şeylerin dillendirildiğini fark eder ve onlara, özgür bırakılacağı sözü verilmiş bir tutsağın coşkulu sevinciyle bakardım.

Onlarsa bana bir marangoz, fazla sıradan olmayan bir iş çıkarabileceği tahta parçasına nasıl bakarsa, öyle bakarlardı.

— Doğa vergisi! –diye tanıtırlardı beni birbirlerine, yolda bulduğu bakır beşliği arkadaşlarına gösteren sokak çocuklarının övüncüyle.

Nedense bana taktıkları "doğa vergisi", "doğal yetenek" ya da "halk çocuğu" gibi adlar hoşuma gitmiyordu. Ben kendimi hayatın üvey oğlu gibi görüyordum ve zaman zaman, zekâmın gelişmesini yönlendiren gücün ağırlığı altında ezildiğimi hissediyordum. Bir gün bir kitapçının camekânında adı daha önce hiç duymadığım sözcüklerden oluşan "Aforizmalar ve Maksimler" diye bir kitap görünce

onu okumak için dehşetli bir istek duydum ve bir İlahiyat Fakültesi öğrencisinden bana bu kitabı almasını rica ettim.

— Hoppala! –diye alay eder gibi bağırdı, geleceğin piskoposu; zenci kafalı, kıvırcık saçlı, kalın dudaklı, dişlek ilahiyatçı.– Ne yapacaksın böyle saçma bir kitabı, kardeş? Sen, sana verilenleri oku... Öyle olur olmaz her şeye saldırma!

Öğretmenin bu kaba uyarısı bana çok koydu. Kitabı satın aldım tabii; paranın birazını iskelelerde çalışarak ben kazandım, birazını da Andrey Derenkov'dan borç aldım. Bu, benim satın aldığım ilk ciddi kitaptı, hâlâ bende durur.

Genelde bana karşı davranışları oldukça sertti: "Toplumsal Bilimlerin Abecesi"ni okuyup bitirdiğimde, yazar, kültürel hayatın örgütlenişinde çoban kabilelerin rolünü abartmış, avcı ve göçer kabilelere hak ettikleri değeri vermemiş gibi geldi bana. Bu kuşkumu bir filologla paylaştığımda, kadınsı yüzüne etkileyici bir anlam kondurmaya çalışan filolog belki bir saat "eleştirme hakkı"ndan söz ettikten sonra, sözlerini şöyle bağladı:

— Eleştirme hakkına sahip olabilmek için insanın inandığı bir gerçek olmalı... Sizin inandığınız gerçek nedir?

Yolda yürürken bile kitap okuyan bir adamdı bu; yürürken yüzü kitapla örtülü olduğu için insanlara çarpar dururdu. Tavan arasındaki odasında aç, susuz, tifüsten kıvranırken bile şöyle bağırıyordu:

— Ahlak, özgürlük ile zoru uyumlu biçimde kendinde birleştirmiş olmalıdır! U-yum-lu, u-yum-lu...

Nazik bir beden, kronik yetersiz beslenme, sağlam bir gerçeği kendini perişan edecek bir inatla arama onu sürekli yarı hasta durumda tutuyordu; okumaktan başka tattığı, yaşadığı tek sevinç yoktu. İki güçlü zekâ arasındaki çelişkileri giderip onları uzlaştırdığını sandığında, sevimli, kara gözleri çocuksu bir mutlulukla ışırdı. Kazan'daki beraberliğimizden on yıl sonra ona Harkov'da yeniden rastladım. Beş yıl Kem'de sürgün kaldıktan sonra şimdi yeniden üniversitede

okuyordu. Çelişik düşüncelerin karınca yuvasında yaşayan biri gibi göründü gözüme. Veremden ölürken bile Nietzsche ile Marx'ı uzlaştırmaya çalışıyor; bir yandan kan tükürürken, soğuk, yapışkan parmaklarıyla ellerimi yakalayarak, hırıltılı bir sesle:

— Sentezsiz olmaz, sentezsiz yaşanmaz! –diyordu.

Üniversite yolunda, bir tramvay vagonunda öldü.

Aklın yolunu arayan böyle çok çilekeş tanıdım. Hepsinin anıları benim için kutsaldır.

Derenkov'larda da bunun gibi yirmi dolayında insan toplanırdı. Hatta bunlar arasında Pantaleymon Sato adında İlahiyat Fakültesi öğrencisi bir de Japon vardı. Zaman zaman iriyarı, geniş göğüslü, gür sakallı, başını Tatarlar gibi tıraş eden bir adam gelirdi. Kopçaları çenesine kadar uzanan gri kazağının içinde, sanki onu da kazağa sıkı sıkıya dikmişler gibi, dimdik dururdu. Herkesten uzak bir köşeye oturup piposunu tüttürürken çelik grisi gözleriyle sakince insanlara bakardı. Bakışları sık sık ve ısrarlı bir şekilde benim yüzüme de takılırdı. Bu ciddi adam sanki zihninden beni tartar gibiydi. Nedense bu durum beni ürkütüyordu. Suskunluğunu da şaşırtıcı buluyordum. Çevrede herkes hem çok hem de bağıra bağıra ve kararlılıkla konuşuyordu. Söylenen sözler ne kadar sert, keskin yankılanırsa, doğal olarak benim de o kadar hoşuma gidiyordu. Sert, keskin sözlerin içinde çoğu kez ikiyüzlülüğün, acınası düşüncelerin gizlendiğini nice sonra anlayabildim. Bu sakallı bahadır neden susuyordu acaba?

Ona "Hohol"* diyorlardı ve sanırım Derenkov'dan başka onun adını bilen yoktu. Çok geçmeden onun Yakutsk'taki on yıllık bir sürgün yaşamından yeni döndüğünü öğrendim. Bu ona duyduğum ilgiyi daha da artırdıysa da, bana kendisiyle tanışma cesaretini vermedi. Aslında çekingen de, ürkek de değildim. Hatta tersine, her şeyi bir an önce öğrenmeye çabalayan meraklı, fazla heyecanlı biriydim. Bu özelliğim

* Ukraynalı. (ç.n.)

hayatım boyunca tek bir şey üzerinde yoğunlaşıp ciddi bir şekilde çalışmama hep engel olmuştur.

Halktan söz ettiklerinde şaşkınlıkla ve biraz da kendimden kuşkulanarak, bu konu üzerine onlar gibi düşünmediğimi hissediyordum. Onlar için halk, içinde bütün güzel, adil, yüce şeyleri birleştirmiş; bilgeliğin, ruh güzelliğinin, iyi yürekliliğin timsali olan, neredeyse Tanrı benzeri bir varlık demekti. Ben böyle bir halk tanımıyordum. Dülgerler, hamallar, duvarcılar görmüş, Yakov'u, Osip'i, Grigori'yi tanımıştım. Ama burada özü, ruhu değişmeyen, adeta kristalize olmuş tek bir halktan söz ediyor, kendilerini de onun iradesine bağlı ve ondan aşağıda bir yere koyuyorlardı. Bense güzelliğin ve düşünce gücünün özellikle de bu adamlarda somutlaşmış olduğunu; hayata karşı, hayatı insan severliğin yepyeni yasalarıyla özgürce kurmaya karşı iyi ve insancıl bir iradenin en yoğun bir şekilde bu adamlarda var olduğunu, böylesi bir iradenin bir tek onlarda yanıp tutuştuğunu düşünüyordum.

Bugüne dek aralarında yaşadığım insanlarda görmediğim şey, özellikle de bu insan severlikti; buradaysa her sözde bu kavram çınlıyor, gözlerde, bakışlarda insan severliğin ateşi duyumsanıyordu.

Halka tapanların sözleri serin bir yağmur gibi yüreğime yağıyordu. İç karartıcı köy yaşamı ve büyük çilekeş mujikten söz eden o saf, naif kitapların bu konuda bana çok yardımları dokundu. Hayatın anlamını bulmak ve kavramak için gerekli gücü yalnızca büyük, tutkulu bir insan sevgisinden çıkarabileceğimizi hissediyordum. Kendimi düşünmekten vazgeçerek, bütün dikkatimi ve ilgimi başka insanlara yönelttim.

Andrey Derenkov'un bana gizlice bildirdiğine göre, bakkal dükkânından elde ettiği alçakgönüllü gelirin tümü, "halkın mutluluğu her şeyden önce gelir" diye düşünen arkadaşlara yardım için gidiyordu. Adamcağız bir piskoposun

hizmetindeki dini bütün bir kilise görevlisi gibi, bilge kitap okuyucularının birbirinin ağzından sözü kaparak yürüttükleri gözü pek tartışma ortamında, gizleyemediği bir heyecanla oradan oraya koşturup duruyordu. Mutlu bir gülümsemeyle, olmayan kolunun yenini koynuna sokup, öteki eliyle yumuşacık sakalını çekiştirirken bana sorardı:

— Güzel, öyle değil mi?

Veteriner Lavrov, kaz tıslamasını andırır tuhaf sesiyle narodniklere karşı çıkınca, Derenkov korkuyla gözlerini yumup fısıldardı:

— Bozguncu!

Narodniklere bakışı benim bakışıma benzerdi; ama öğrenciler Derenkov'a karşı kaba, aşağılayıcı davranıyorlarmış gibi gelirdi bana; tıpkı bir efendinin uşağına ya da bir garsona davranışı gibi. Ama o bunu fark etmezdi. Çoğu kez konuklarını uğurladıktan sonra benden geceyi onlarda geçirmemi isterdi. Ortalığı temizledikten sonra yere serili keçelerin üzerine uzanır, bir kandilin cılızca aydınlattığı karanlık odada dostça fısıldaşırdık. Bir dindarın sessiz sevinciyle bana şöyle derdi:

— Böyle iyi insanların sayısı yüzleri, binleri bulup da Rusya'da bütün önemli mevkilere onlar geldi mi, göreceksin bütün hayat nasıl bir anda değişecek!

Benden on yaş büyüktü. Onun kızıl saçlı Nastya'dan çok hoşlandığını görüyordum. Nastya'nın kor gibi yanan gözlerine bakmamaya çalışır ve yanlarında başkaları varken kızla bir patron gibi soğuk bir tavırla konuşurdu; ama Nastya'yı hep kederli gözlerle izlerdi; baş başa olduklarında da onunla ürkekçe gülümseyerek ve sakalıyla oynayarak, utangaçça konuşurdu.

Derenkov'un küçük kız kardeşi de evdeki heyecanlı söz çarpışmalarını bir köşeden izlerdi. Kızın çocuksu yüzü, gösterdiği dikkat ve gerginlikten gülünç bir biçimde şişer, gözleri yuvalarından dışarı uğrardı; havada sert sözler uçuşmaya

başlayınca da, üzerine buzlu su dökülmüş gibi hızlı hızlı ve gürültüyle solumaya başlardı. Kızıl saçlı bir tıp öğrencisi, azametli bir horoz edasıyla kızın çevresinde dolanır, ona kur yapar ve gizemli bir fısıltıyla konuşarak, etkileyici olduğunu düşündüğü bir tavırla kaşlarını çatardı. Bütün bunlar inanılmaz ilginçti.

Ama işte güz geldi; düzenli, sürekli bir işim olmadan yaşamam zordu. Çevremde olup biten her şey dehşetli ilgimi çektiği için gitgide daha az çalışıyor ve karnımı insanın boğazından her zaman çok zor geçen el ekmeğiyle doyuruyordum. Kış için kendime bir "yer" bulmam gerekiyordu ve ben bu yeri Vasiliy Semyonov'un çörek fırınında buldum.

Hayatımın bu dönemini "Patron", "Konovalov", "Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız" öykülerimde anlattım. Zor ve ağır bir dönemdi. Ama öğreticiydi de.

Maddi açıdan olduğu kadar, manevi açıdan da zor, hatta daha da zor bir dönemdi.

Fırının bodrumuna indiğimde, kendilerini görmeden yapamadığım insanlarla aramda bir "unutma duvarı" yükselmiş gibi oldu. Bu kesimden kimse bana, fırına uğramıyordu; ben de günde on dört saat çalıştığım için Derenkov'un dükkânına uğrayamıyordum, tatil günlerindeyse ya uyuyor ya da işyerinde arkadaşlarımla kalıyordum. İşyerindeki arkadaşların bir bölümü daha ilk günden beni eğlenceli bir soytarı gibi gördüler; bir bölümüyse çocukların ilginç masallar anlatan birine duydukları naif bir sevgiyle yaklaştılar bana. Onlara neler anlattığımı şeytan bilir, ama sanırım, daha kolay, daha anlamlı bir hayatın mümkün olacağı umudunu yaratan şeylerdi anlattıklarım onlara. Bazen bunu başarabildiğimi fark ediyordum. Şişmiş yüzlerinin insancıl bir hüznün ışığıyla aydınlandığını, gözlerinde öfke ve aşağılanmışlık ateşlerinin kor gibi yandığını görerek içim sevinçle doluyor, "halk içinde çalıştığımı", onu "aydınlattığımı" düşünüyordum gururla.

Hiç kuşkusuz güçsüzlüğümün, yeterince bilgili olmayışımın gitgide daha sık farkına varıyordum; hatta hayatın en yalın sorularına bile yanıt veremediğimi görüyordum. Böyle anlarda kendimi salt gerçekliği unutma çabasıyla meyhane köşelerinde ya da orospuların soğuk yataklarında debelenen insanların kör kurtçuklar misali kaynaşıp durdukları karanlık, ıslak bir çukura atılmış gibi duyumsuyordum.

Genelevler, her ay, maaşların alındığı gün kesinlikle ziyaret edilirdi. Mutlu güne bir hafta kala, yaşanacak keyfin yüksek sesle hayalleri kurulur, her şey olup bittikten sonra da, herkes birbirine nasıl büyük bir zevk yaşadığını bitmez tükenmez öykülerle ve en ince ayrıntılarıyla anlatır dururdu. Bu öykülerde hiç utanıp sıkılmadan cinsel güçleriyle övünürler, kadınları acımasızca aşağılarlar, onlardan tiksintiyle, tükürerek söz ederlerdi.

Ama ne tuhaf! Bana bütün bu anlatılanların gerisinde hep derin bir hüzün ve utanç varmış gibi gelirdi. Bir kadının bir rubleye bütün bir gece için satın alınabildiği bu "avunma evleri"nde, arkadaşlarımın hep utandıklarını ve suçluymuş gibi davrandıklarını görüyordum ve bu bana doğal geliyordu. Öte yandan, benim ikiyüzlülük, sahtelik sezdiğim aşırı bir serbestlik, küstahlığa varan bir rahatlıkla esip gürleyenler de vardı. Cinsler arası ilişkiler dehşetli ilgimi çeken, benim özel bir dikkat ve duyarlılıkla izlediğim bir konuydu. Henüz elime kadın eli değmemişti ve bu durum beni bayağı tatsız bir durumda bırakıyordu: Hem kadınlar hem de arkadaşlarım benimle canımı yakacak şekilde alay ediyorlardı. Çok geçmeden de, "avunma evleri"ne giderken beni yanlarına almamaya başladılar. Apaçık şöyle dediler bana:

— Sen, kardeş, bizimle gelme.

— Neden?

— Öyle! Seninle tadı tuzu kalmıyor işin.

Benim adıma önemli bir şeyler dile getirdiğini sezdiğim bu sözlere dört elle sarılarak üzerinde uzun uzun düşündüysem de, kafama yatan bir açıklamaya ulaşamadım.

— Sana bizimle gelme demedik mi! Sen oldun mu sıkıcılaşıyor...

Bir tek Artem şöyle dedi, gülümseyerek:

— Sanki papaz ya da babamız yanımızdaymış gibi oluyor, sen olunca...

Kızlar da benim geri geri duruşuma önce güldüler, sonra alınmış gibi soruşturmaya başladılar:

— Yoksa iğreniyor musun?

Kırk yaşlarında gösterişli, güzel bir Polonyalı olan "işletmeci" Tereza Boruta, cins bir köpeğin zeki bakışlarıyla beni süzerek şöyle dedi:

— Kızlar, onu kendi haline bırakın... kesin bir nişanlısı var... öyle değil mi? Bunun gibi güçlü kuvvetli bir delikanlının böyle geri durmasını bir nişanlıdan başka hiçbir güç sağlayamaz!

Felaket içki içen, alkolik bir kadındı ve çekilmez, iğrenç bir sarhoşluğu vardı. Ama ayıkken insanlarla ilişkilerindeki düşünceli, mantıklı halleri, insan davranışlarında soğukkanlılıkla anlam arayışları beni çok şaşırtırdı.

Bir gün arkadaşlarıma şöyle bir şey dedi:

— En anlaşılmaz millet kim derseniz, size bunun kesinlikle üniversite öğrencileri olduğunu söyleyebilirim. Bunlar, örneğin, şöyle şeyler yapıyorlar kızlara: Önce döşeme tahtalarına sabun sürmelerini istiyorlar; sonra çıplak kızları dört ayak üzerine geçirip ellerinin, ayaklarının altına birer tabak koyuyorlar, en sonra da kızları arkalarından itmeye başlıyorlar, yerde böyle ne kadar gidebileceklerini görmek için... Sonra aynı denemeyi bir başka kızda, sonra bir başka kızda yapıyorlar... İyi de, bunu niye yapıyorlar, anlayan beri gelsin?

— Yalan söylüyorsun! –dedim, kadına.

— Ah, hayır! –dedi, Tereza, alabildiğine sakin ve itirazıma hiç gücenmeden.

Kadının rahatlığında insanı ezen bir şeyler vardı.

— Bu senin uydurman! –diye üsteledim.

— Bir kadın böyle bir şeyi nasıl uydurabilir? Deli değilim herhalde... –dedi, gözleri fincan gibi.

Herkes kulak kesilmiş, bizi dinliyordu. Açgözlüce bir ilgiydi bu. Eve gelen konukların oyunlarını anlatan Tereza ise yalnızca bunların niçin yapıldığını anlamak isteyen bir insanın sakin, soğukkanlı tavrı içindeydi.

Dinleyiciler iğrentiyle yüzlerini buruşturup tükürüyor, öğrencilere ağız dolusu küfrediyordu. Tereza'nın, sevdiğim insanlara karşı düşmanlık yaratmasına canım sıkılarak öğrencilerin halkı sevdiğini ve onun iyiliğini istediğini söyledim.

— Senin dediklerin, –dedi,– Voskresnaya Caddesi'ndekiler... sivil üniversite öğrencileri... Bense, Arski'deki papaz okulu öğrencilerinden söz ediyorum! Din okulu öğrencileri hep yetim çocuklardır... Anasız babasız büyüyen çocuklar kesinlikle hırsız, uğursuz olurlar... Adı üstünde, yetim. Bağlı olduğu hiçbir şey yoktur yetimin!

"İşletmeci"nin sakin bir tonla anlattığı öyküler ve kızların öğrencilere, memurlara, genel olarak "temiz insanlar"a yönelik öfke dolu şikâyetleri benim arkadaşlarda tiksinti ve düşmanlığın yanı sıra bir tür sevinç de yaratıyordu. Şu sözlerle dile getiriyorlardı bu sevinçlerini:

— Okumuşların bizden beter oldukları anlaşılıyor!

Bu sözler ağırıma gidiyor, bana acı veriyordu. Bu küçük ve yarı karanlık odalara tıpkı bir çirkef çukuruna akar gibi kentin olanca pisliğinin aktığını görüyordum. Dumanı insanı sersemleştiren bir ateşte kaynayarak düşmanlık ve öfkeyle dolan bu pislik, sonra yeniden kente akıyordu. İçgüdü ve can sıkıntısının yönlendirmesiyle tıkıldıkları bu deliklerde insanların aşk acıları üzerine saçma sapan sözleri olan dokunaklı şarkıların nasıl ortaya çıktığını, "okumuş insanlar" üzerine çirkin söylencelerin nasıl yaratıldığını, anlaşılmaz olana karşı nasıl gülünç, düşmanca tavırlar alındığını gözlemliyordum. Arkadaşlarımın düzenli ziyaret ettikleri bu

"avunma evleri", onların zehirli bilgiler edindikleri birer üniversiteydi.

"Zevk kızları"nın kirli döşemelerde ayaklarını sürüyerek tembelce yürüyüşlerini, armonikanın bıktırıcı ciyaklaması ya da kırık piyanonun sinir bozucu tıngırtıları eşliğinde pörsümüş bedenlerini iğrenç bir şekilde sallayıp durmalarını izledikçe kafamda belirsiz, ama kaygı verici düşünceler doğuyordu. Çevremdeki her şeyden sıkıntı akıyor ve bu sıkıntı, bir yerlere kaçıp gitme, gizlenme arzusu –yeterince güçlü olmayan, cılız bir arzu– yaratarak ruhumu zehirliyordu.

Fırında, kişisel çıkar gözetmeksizin özgürlük için, halkın mutluluğu için yollar arayan insanlar bulunduğundan söz ettiğimde, arkadaşlar bana şöyle karşı çıktılar:

— Ama kızlar onlar hakkında çok başka şeyler söylüyorlar!

Ve acımasızca, hayâsızca benimle alay ettiler. Ne var ki, ben de içi içine sığmayan bir köpek yavrusuydum ve kendimi yaşlı itlerden ne daha aptal ne de daha korkak görüyordum. Ben de öfke doluydum. Hayata dair düşüncelerin, hayatın kendisinden daha az acı olmadığını anladıkça birlikte çalıştığım insanların bitip tükenmek bilmeyen inatçı sabırlarına karşı içimde zaman zaman nefret duygusunun kıvılcımlarını hissediyordum. En çok tepemi attıran şey de, yarı deli ve alkolik fırın sahibinin alaylarına, aşağılamalarına sonsuz bir sabır ve umutsuzlukla iç içe geçmiş bir boyun eğerlikle katlanmalarıydı.

Aksilik bu ya, düşünce yapıma tümüyle ters ve bana düşman olmakla birlikte, kafamı çok karıştıran yepyeni bir düşünceyle tanışmam da tam bu zor günlere denk düştü.

Öfkeyle uluyarak kül rengi göğü minik parçalara bölen rüzgârın, gökten yeryüzüne savurduğu bu minicik parçalarla her yanı adeta buz tozu içine gömdüğü tipili bir geceydi. Dünyada hayat bitmiş ve güneş bir daha hiç doğma-

mak üzere sönüp gitmiş gibiydi. Ve ben böyle bir gecede Derenkov'lardan fırına dönüyordum. Perhiz haftasıydı. Yerin göğün birbirine karıştığı bu kül rengi kaynaşma içinde, rüzgâra karşı gözlerim kapalı yürüyordum. Birden kaldırıma enlemesine yatmış bir adama takılarak düştüm. İkimiz de küfrü bastık. Ben, Rusça; o, Fransızca.

— Hay, iblisin...

Dehşetli ilgimi çekti bu durum. Adamı yerden kaldırdım; kısa boylu, tüysıklet biriydi. Beni iterek öfkeyle bağırdı:

— Şapkam! Allahın belası! Şapkamı verin, donuyorum...

Karlar arasında bulduğum şapkasını silkeleyerek saçları karışmış başına geçirdim. Ama o şapkasını çıkarıp beni kovmak ister gibi yüzüme doğru sallayarak iki dilden bana küfretmeye başladı:

— Defol!

Sonra ansızın ileri atıldı ve bir anda kül rengi kaynaşma içinde yok oldu. Yeniden yürümeye başladım ve az sonra yeniden gördüm onu; sönmüş bir fenerin tahta direğini kucaklamış, inançla, içtenlikle bir şeyler söylüyordu:

— Lena, sonum geldi! Ah, Lena...

Sarhoştu sanırım. Onu orada öylece bırakırsam donacağı kesindi. Nerede oturduğunu sordum.

— Burası hangi sokak? –dedi ağlamaklı bir sesle.– Ne yana gideceğimi bilemiyorum.

Belinden sımsıkı tuttum ve nerede oturduğunu öğrenmeye çalışarak kendisini götürmeye başladım.

— Bulak'ta, –diye homurdandı, soğuktan titreyerek.– Bulak'ta... hamamların olduğu yerde...

Yalpalıyor, benim yürümemi de zorlaştırıyordu. Dişlerinin takırdadığını duyuyordum.

— *Si tu savais*... –diye bir şeyler homurdandı, itip beni kendinden uzaklaştırarak.

— Ne dediniz?

Durdu, elini kaldırdı:

— *Si tu savais où je te mène**... –dedi, açık, anlaşılır bir şekilde ve sanırım biraz da gururla.

Ve neredeyse düşecek kadar ileri geri sallanarak parmaklarını ağzına soktu. İyice yere eğilip onu sırtıma aldım, o çenesi enseme dayalı, bir şeyler mırıldanıyordu:

— *Si tu savais où*... Donuyorum... Ah, Tanrım!

Bulak'a vardığımızda, oturdukları evin hangisi olduğunu bin bir güçlükle ağzından alabildim. Sonunda bir avluya girip, en dipte, kar yığınlarının arasına gizlenmiş küçük bir evin önüne vardık. Kapıyı eliyle yokladı, sonra dikkatle çaldı. Bunu yaparken de usulca beni uyardı:

— Şş! Sessiz ol...

Elinde bir mumla, kırmızılı bir kadın açtı kapıyı. Bir şey söylemeden yana çekilip bize yol verirken, nereden, ne zaman çıkarıverdiğini anlayamadığım saplı bir gözlükle beni süzmeye başladı. Kendisine, adamın ellerinin donmuş olabileceğini, bu yüzden onu hemen soyup yatağa yatırmak gerektiğini söyledim.

— Öyle mi? –dedi kadın genç, gür bir sesle.

— Ellerini soğuk suya sokmak gerek...

Kadın, elindeki saplı gözlükle köşeyi gösterdi; orada bir sehpa üzerinde ağaçlı, dereli bir resim asılıydı. Şaşkınlıkla, kadının yüzüne baktım. Tuhaf bir şekilde hareketsizdi yüzü. Odanın köşesine doğru uzaklaşan kadın, üzerinde pembe abajurlu bir lamba yanan masaya oturup, oradaki oyun kâğıtları arasından aldığı bir kupa valesini incelemeye başladı.

— Votka var mı evde? –diye sordum, neredeyse bağırarak.

Karşılık vermedi. Oyun kâğıtlarını masaya yaymaya başladı. Yanımda getirdiğim adam bir sandalyede oturuyordu; başı önüne düşmüş, kolları gevşekçe iki yandan sarkmıştı; elleri kıpkırmızıydı. Onu alıp divana yatırdım ve soymaya başladım. Hiçbir şey anlamıyordum. Bir düşteydim sanki. Karşımdaki duvar baştan aşağı fotoğraflarla kaplıydı.

---

* (Fr.) Seni nereye götürdüğümü bir bilsen... (ç.n.)

Bunlar arasında, üzerinde beyaz şerit ve fiyonklar bulunan altın bir taç donukça parlıyordu. Şeridin en ucuna, altın harflerle "Eşsiz Gilda'ya" diye yazılmıştı.

Adamın ellerini ovuşturmaya başladım.

— Lanet olsun! Daha yavaş... –diye inledi.

Kadın sessizce kâğıt açmayı sürdürüyordu. Yüzü kaygılıydı. Kuşlarınkini andıran sivri burunlu yüzünü büyük ve hareketsiz gözleri aydınlatıyordu. Bir yeniyetme kız ellerini andıran elleriyle peruk gibi gösterişli kır saçlarını kabartıp, usul ama yine çınlamalı bir sesle:

— Georges, Mişa'yı gördün mü? –diye sordu.

Georges beni itti, hızla yerinde doğruldu ve çabuk çabuk:

— Ama o Kiev'e gitti ya... –dedi.

— Evet, Kiev'e, –diye yineledi kadın, kâğıtlardan gözünü kaldırmadan.

Sesindeki çınlamanın tekdüze olduğunu, ayırt edici bir anlam gücü olmadığını fark ettim.

— Yakında döner...

— Öyle mi?

— Tabii! Yakında.

Kadın, yineledi:

— Öyle mi?

Yarı soyunuk Georges, divandan atladığı gibi iki sıçrayışta masaya gidip kadının bacaklarının dibinde dizüstü durdu ve ona Fransızca bir şeyler söyledi.

— Sakinim ben, –diye Rusça karşılık verdi kadın ona.

Georges, kadının dizlerinin üzerinde duran elini okşayarak telaşla anlatmaya başladı:

— Biliyor musun, yolumu kaybettim... Korkunç bir tipi, rüzgâr... donacağım sandım... Biraz içmiştik...

Kırklı yaşlarında gösteriyordu. Kalın dudaklı, kara bıyıklı, kırmızı yüzlüydü. Korkmuş ve kaygılı gibiydi yüzü. Toparlak kafasını kaplayan kır, fırçamsı saçlarını sertçe sıvazlayarak gittikçe daha ayılmış konuşuyordu.

— Biz yarın Kiev'e gidiyoruz, –dedi kadın, soru mu sorduğu, bir kararı pekiştirmeye mi çalıştığı belli olmadan.

— Evet, yarın! Ve senin dinlenmen gerek. Niçin yatmıyorsun? Geç oldu...

— Bugün gelmiyor mu... Mişa?

— Ah, hayır! Öyle bir tipi var ki... Gidelim, yat uzan biraz...

Masadaki lambayı alan adam kadını kitap dolabının arkasındaki bir kapıya doğru götürdü. Adamın usul, kısık sesine kulak vererek, hiçbir şey düşünmeden uzunca bir süre olduğum yerde kaldım. Pencere camlarında gezinen tüylü pençelerin belli belirsiz hışırtıları duyuluyor, bir kar suyu birikintisinde mumun alevi ürkekçe yansıyordu. Eşya dolu odaya hâkim tuhaf bir koku, insanın düşüncelerini uyuşturuyordu.

Ve işte yalpalamalı yürüyüşüyle Georges göründü. O sallandıkça elindeki lambanın abajuru, cam şişeye tık tık vuruyordu.

— Yattı.

Lambayı masaya koydu; dalgın, odanın ortasında dikildi ve yüzüme bakmadan konuşmaya başladı:

— Eh... sen olmasan herhalde ölmüştüm... Teşekkürler! Kimsin sen?

Başını yana eğdi; bitişik odadan gelen hışırtıyı dinliyor, ürperiyordu.

— O sizin karınız mı? –diye sordum usulca.

— Karım. Her şeyim. Bütün hayatım! –dedi, yere bakarak, alçak sesle ve tane tane; sonra yeniden avuçlarıyla başını ovuşturmaya başladı.– Çay içelim mi?

Dalgın dalgın kapıya doğru yürüdü, ama aşırı balık yemekten rahatsızlanan hizmetçinin hastaneye kaldırıldığını hatırlayınca olduğu yerde kaldı.

Semaveri yakabileceğimi söyleyince başıyla beni evetledi ve sanırım yarı giyinik olduğunu unutup, yalınayak, kar

sularıyla ıslanmış döşemelerde şap şap yürüyerek beni mutfağa götürdü. Küçücüktü mutfak; sırtını ocağa dayayarak, yeniden:

— Sen olmasan, donmuştum, –dedi.– Sağ ol!

Sonra birden, ürperdi, korkuyla büyümüş gözlerini yüzüme dikti:

— O zaman o ne yapardı? Ah, Tanrım!

Karanlık kapı boşluğuna bakarak, fısıltıyla, çabuk çabuk:

— Gördüğün gibi, o hasta, –dedi.– Oğlu Moskova'da tabancayla canına kıydı. Müzisyendi. Ve o, nerdeyse iki yıldır oğlunu bekliyor...

Çaylarımızı içerken, sıra dışı sözcüklerle, kopuk kopuk, kadının bir toprak sahibi, kendisinin tarih öğretmeni olduğunu anlattı. Kadına, oğluna özel ders verirken âşık olmuştu. Bir Alman baronu olan kocasından ayrılan kadın operada şarkı söylemeye başlamıştı. Alman koca her yola başvurarak kadının keyfini kaçırmaya çalışmışsa da, birlikte harika bir hayatları olmuştu.

Okunaksız bir yazıyı okur gibiydi anlatımı. Ocak önündeki döşemeleri yer yer çürümüş, yarı karanlık, pis mutfakta gözlerini iyice kısmış, gergin bir şekilde belirsiz bir noktaya bakıyordu. Çayını içerken ağzını yakıyor, bu yüzden de yüzünü buruşturup, yuvarlak gözlerini korkuyla kırpıştırıyordu.

— Sen kimsin? –diye bir kez daha sordu.– Ah, evet, çörekçi... fırın işçisi... Tuhaf, hiç benzemiyor... Anlamı ne olabilir bunun?

Sözlerinde tedirginlik duyumsanıyor; bana kovalanmaktan yılmış bir hayvan gibi güvensiz, kuşkulu bakıyordu.

Kısaca kendimi anlattım.

Usulca bir hayret çığlığı attı:

— Demek öyle! İşe bak sen!

Sonra birden canlandı:

— "Çirkin Ördek Yavrusu"* masalını biliyor musun? Okudun mu?

Yüzü çarpıldı; kısık sesi gitti, yerine, doğallıktan uzak, bu yüzden de beni çok şaşırtan, öfkeli, neredeyse çığlık çığlığa bir konuşma biçimi aldı:

— İnsanı baştan çıkaran bir masaldır bu! Senin yaşlarındayken ben de, acaba bir kuğu muyum, diye düşünürdüm! Ve işte... ilahiyat akademisine gitmem gerekirken, üniversiteye gidip tarih okudum. Babam din adamıydı, bu yaptığım yüzünden beni reddetti. Paris'te insanlığın ilerleme, yani mutsuzluklar tarihini okudum. Ve bunu yazdım da. Ah, bütün bunlar nasıl...

Yerinden fırladı, etrafa kulak kabarttı, sonra bana döndü:

— İlerleme, kendimizi avutmak için uydurduğumuz bir kavramdır! Hayat, akıldışıdır ve anlamdan yoksundur. Kölelik olmadan ilerleme de olmaz. Çoğunluk, azınlığa baş eğmedi mi, insanlık durduğu yerde durur. Hayatımızı basitleştirmek isterken karmaşıklaştırıyor, işlerimizi kolaylaştırmak ve azaltmak isterken zorlaştırıyor, çoğaltıyoruz. Fabrikalar, makineler yalnızca yeni makineler ve fabrikalar yapmak içindir ve bu aptallıktan başka bir şey değildir. İşçi sayısı her gün biraz daha artıyor. Oysa gerekli olan yalnızca köylüdür, yani buğdayı üreten! Çalışarak topraktan alınacak biricik şey, buğdaydır. İnsan ne kadar az şeyle idare ederse, o kadar mutlu olur; istekler, ihtiyaçlar çoğaldıkça, özgürlük azalır.

Bu sözleri değil belki, ama insanı serseme çeviren bu düşünceleri, üstelik de böylesine keskin ve çırılçıplak biçimde ilk kez duyuyordum. Coşkusundan adeta ciyak ciyak bağırarak konuşan adamın gözleri korkuyla, içeri açılan odanın kapısına dikildi, bir dakika kadar durup sessizliği dinledi, sonra yeniden, sesini öfkeli bir fısıltıya indirerek, sürdürdü:

---

* "Çirkin Ördek Yavrusu" Andersen'in çirkin ördek yavrusunun güzel bir kuğuya dönüşmesini anlatan masalıdır. (ç.n.)

— Bil ki, insana çok az şey gereklidir: Bir lokma ekmek ve kadın...

Gizemli bir fısıltıyla kadından söz eden bilmediğim sözcükler, okumadığım şiirler söylemeye başladı ve bu haliyle birden hırsız Başkin'e benzeyiverdi.

— Beatrice, Fiammetta, Laura, Ninon*... –diye bilmediğim adlar fısıldıyor, birtakım âşık krallardan, ozanlardan söz ediyordu.

Kolları dirseklerine kadar çıplaktı; incecik elini şiirin ritmine göre hafifçe indirip kaldırarak Fransızca şiirler okudu:

— Dünyayı yöneten aşk ve açlıktır!

Ateşli bir fısıltıyla söylediği bu sözün "Çar-Açlık" başlıklı devrimci broşürün en altında yer aldığını hatırlamam, bu söze zihnimde özel bir ağırlık, önem kazandırdı.**

— İnsanlar unutma ve avunmanın peşinde, bilginin değil!

Bu düşünce beni hepten altüst etti.

O küçük mutfaktan çıktığımda sabah olmuştu, duvardaki saat altıyı geçiyordu. Kurşuni sis içinde, tipinin uğultularını dinleyerek ve bu örselenmiş, yaralı adamın öfkeli haykırışlarını hatırlayarak kar yığınları arasında yürüyor, adamın boğazımda bir yerlere takılıp kalan sözlerinin beni boğduğunu hissediyordum. Fırına gitmek, birilerini görmek istemiyordum. Böylece, gün ağarana ve kar dalgaları arasında ilk insan karartıları belirene dek, kardan adama dönmüş bir durumda Tatar mahallesinde dolandım durdum.

Bir daha hiç görmedim öğretmeni, görmek istediğim de yoktu. Ama hayatın anlamsız ve çalışmanın yararsız

---

* Beatrice, Fiammetta, Laura; Dante, Boccaccio, Petrarca'nın yarattıkları kadın kahramanlar.
Ninon [Ninon de Lenclos (1620-1705)]: "Salon"u döneminin en ünlü kişilerince ziyaret edilen ve ölümünden sonra çok zengin bir mektup mirası bırakan güzel bir Fransız kadını. (ç.n.)

** "*Dünyayı yöneten aşk ve açlıktır*", F. Schiller'in "Dünya Bilgeliği" (1795) adlı şiirinden bir dizedir. "Çar-Açlık" broşürünün altında yer alan epigraf ise Rus ozan Nekrasov'un "Demiryolu" şiirinden alınmış şu iki dizedir: "Açlık adında / Acımasız bir çar var dünyada." (ç.n.)

olduğunu söyleyen insanlarla sonraları da karşılaştım. Okuması yazması olmayan gezginler, yersiz yurtsuz serseriler, "Tolstoycular"* ve yüksek din adamları, ilahiyat bilginleri, patlayıcılar üzerinde çalışan bir kimyacı, neovitalist bir biyolog gibi yüksek kültür çevrelerinden insanlar da dile getirdiler bu düşünceleri. Ama onları ilk duyduğum zamanki sarsıcı etkiyi yaratmıyordu artık bu düşünceler bende.

Ta ki iki yıl öncesine dek. Bu ilk konuşmadan otuz küsur yıl sonra, hiç beklenmedik bir anda, eskiden tanıdığım bir işçi arkadaş da aynı şeyleri hemen hemen aynı sözcüklerle dile getirdi.

Bir gün bu arkadaşla içten bir konuşma tutturmuştuk. Yüzünde tatsız bir gülümsemeyle ve sanırım yalnızca Rus insanına özgü, yüreğini hiç çekinmeden, olduğu gibi açan bir içtenlikle bana aynen şöyle dedi:

— Sevgili Aleksey Maksimoviç, bana hiçbir şey gerekli değil: Ne bu akademiler ne bu bilimler ne de bu uçaklar... bunların tümü gereksiz! Bana gerekli olan yalnızca sessiz bir köşe ve istediğim zaman öpebileceğim, ondan da içtenlikle –ruhuyla, bedeniyle– karşılık alabileceğim bir kadın... hepsi bu! Siz aydınlar gibi düşünmeye başlamışsınız... siz artık bizden değilsiniz, zehirlenmişsiniz. Sizin için düşünceler, insancıklardan daha yüce. Yahudiler gibi düşünmeye başlamışsınız: İnsanoğlu, cumartesi için yaratılmıştır, yanılıyor muyum?**

— Yahudiler böyle düşünmezler ki...

— Onların nasıl düşündüğünü şeytan bilir, –dedi ırmağa fırlattığı sigara izmaritini bakışlarıyla izleyerek.– Cahil millet!

---

* On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, L. N. Tolstoy'un özellikle dini ve ahlaki görüşlerini aktardığı eserlerini temel alan, toplumun ancak sevgiyle, insanın dini ve ahlaki yetkinliğiyle değiştirilebileceğine inanan toplumsal hareket. (ç.n)

** "İnsan cumartesi için yaratılmıştır..." – Kutsal Kitap'a göre Ferisiler, "İnsan Şabat Günü için değil, Şabat Günü insan için yaratıldı. ... Bu nedenle İnsanoğlu Şabat Günü'nün de Rabbi'dir." (Markos, 2:27-28) [*Kutsal Kitap,* Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009] diyerek, cumartesi (Şabat günü) çalışmama kuralını çiğnediği gerekçesiyle İsa'yıkutsala karşı gelmek ve din sapkınlığıyla suçlamışlardı. (ç.n.)

Neva Irmağı kıyısında, mermer bir bankta oturuyorduk. Aylı bir geceydi. İkimiz de günün yararsız heyecanlarından ve güzel, yararlı bir şeyler yapma isteğinin sonuç vermeyen çabalarından yorgunduk.

— Siz bizden yanasınız, ama bizden değilsiniz, –dedi, usulca, dalgın, düşünceli.– Aydınlar tedirginlikten hoşlanırlar. Yüzyıllar öncesinden beri nerede bir ayaklanma varsa aydınlar hep orada olmuşlardır. İsa nasıl idealist idiyse ve ilahi amaçlar uğruna ayaklandıysa, aydınlar da bir ütopya uğruna ayaklanıyorlar. İdealist ayaklanmayagörsün, değersizlik, rezillik, her türden pislik de onunla birlikte ayaklanıyor. İçlerindeki hınç, öfke yüzünden ayaklanıyor tümü de. Çünkü hayatta bir yerleri olmadığını görüyorlar. İşçi, devrim için ayaklanıyor; üretim araçlarının, emek araç ve gereçlerinin, ürünlerin adil dağıtılmasını istiyor. İktidarın tartışmasız sahibi olduğunda işçi devletin varlığına katlanacak mı sanıyorsunuz? Kesinlikle hayır. Herkes kendi yoluna gidecek, korkusuzca yaşayabileceği sakin bir köşenin peşine düşecektir.

— Teknik mi diyorsunuz? Boynumuzdaki ilmeği daha da sıkmaktan, elimizi kolumuzu sımsıkı bağlamaktan başka ne işe yarıyor teknik? Hayır, gereksiz çalışmalardan kurtulmak gerek. İnsanoğlu, huzur istiyor. Fabrikalar ve bilimse, huzur falan vermez. İnsana çok az şey gereklidir. İhtiyacım olan şey küçücük bir evken niye koca bir kent kurayım? İnsanların yığınlar halinde yaşadıkları yerlerde su sistemlerine, kanalizasyona, elektriğe ihtiyaç vardır. Bunlarsız yaşamayı denediğinizde her şeyin ne kadar da kolay olduğunu göreceksiniz. Hayır, bizde pek çok gereksiz şey var... ve bütün bunlar, aydınlar yüzünden. Bunun için diyorum, aydınlar zararlı bir toplum kesimidir diye.

Ona, yaşamı böylesine derinden ve böylesine geriye dönüşsüz bir biçimde kestirip atarak anlamsızlaştırmanın yalnızca biz Ruslara özgü olduğunu söyledim.

Gülümseyerek şu karşılığı verdi:

— Ruhu en özgür ulus da ondan. Lütfen sözlerime gücenmeyin. Ben doğru düşünüyorum. Milyonlarca Rus insanı da böyle düşünüyor, ama bunu dile getirmesini bilmiyor. Hayat çok daha basit düzenlenmeli, o zaman insanlara karşı daha merhametli, daha lütufkâr olacaktır...

Bu arkadaş hiçbir zaman "Tolstoycu" olmadığı gibi, anarşizmle de uzak yakın bir ilgisi olmamıştı. Onun düşünsel gelişimini yakından biliyordum.

Onunla bu söyleşimizden sonra, elimde olmadan düşündüm: Peki, ya gerçekten de milyonlarca Rus, devrimin ağır çilelerine yalnızca ruhunun derinlerinde çalışmaktan kurtulmak gibi bir umut beslediği için katlanıyorsa? Minimum çalışma, maksimum haz... bütün ütopyalar, bütün gerçekleşmeyen şeyler gibi son derece çekiciydi.

Henrik Ibsen'in şu şiirini hatırlattı bunlar bana:

Tutucu biri miyim ben? Hayır! Asla!
Neysem o kaldım hayatım boyunca.
Sevmem taşların yerini değiştirmeyi satrançta
Ama bayılırım bütün oyunu bozmaya.

Hatırladığım bir tek devrim var benim
Sonraki bütün devrimlerden daha akıllıca
Ve her şeyi tepetaklak edebilecek bir devrimdi bu
Kuşkusuz, Tufan, kastettiğim, burada.

Ama o zaman da şeytanı getirdiler oyuna!
Ve bildiğiniz gibi Nuh diktatör oldu.

Bu işi daha dürüstçe yapmak mümkün olsa,
Size yardımdan geri durmam asla
Siz bir Tufan için çabalıyorsunuz ya
Ben torpillerim Nuh'un Gemisini güle oynaya.

Derenkov'un dükkânı yok denecek kadar az bir gelir getiriyor, ama maddi yardıma ihtiyacı olan insanlar ve para gerektiren "ufak tefek işler" giderek artıyordu.

— Ne yapıp edip bir şeyler bulmalıyız, –diyordu, derin derin göğüs geçiren Andrey, sakalını kaygıyla sıvazlayıp suçlu suçlu gülümseyerek.

Ömür boyu insanlara yardım etme cezasına çarptırılmış bir kürek mahkûmuydu sanki bu adam; her ne kadar cezasıyla uzlaşmış görünse de, zaman zaman bu durum onu çok bunaltıyordu.

Değişik biçimlerde kim bilir kaç kez sordum kendisine?

— Bunu niçin yapıyorsunuz?

Sanırım sorularımı anlamadığı ya da "Bunu yapmakla neyi amaçlıyorsunuz?" şeklinde anladığı için, kitabi bir dille ve biraz da yuvarlayarak, halkın içinde bulunduğu zor durum ve eğitim, bilgi gerekliliği gibi şeylerden söz ederdi.

— İyi de insanlar bilgi istiyorlar mı, böyle bir arayışları var mı?

— Elbette istiyor ve arıyorlar! Örneğin siz aramıyor musunuz?

Evet, ben de istiyor ve arıyordum bilgiyi. Ama tarih öğretmeninin sözleri aklıma geldi:

"İnsanlar unutma ve avunma arıyorlar, bilgi değil."

İnsanın on yedi yaşındayken böyle keskin düşüncelerle karşılaşması her iki taraf için de zararlı oluyor: Düşünce bu karşılaşmayla gücünü yitirip körlenirken, insan da pek bir şey kazanmıyor.

Fark ettiğim bir şey vardı ve sanki hep onun etrafında dönüp duruyordum: İnsanlar ilginç öyküleri seviyorlardı; çünkü bunlar, bir saatliğine de olsa onlara ağır günlük yaşamlarını unutturuyordu. İçinde "uydurma" ne kadar çoksa, öykü o kadar iştahla dinleniyordu. En ilginç kitap, içinde en çok ve en güzel "uydurma"ların olduğu kitaptı. Kısacası, sisler içinde yüzüyordum; kafam karışıktı.

Derenkov bir çörek fırını açmaya karar verdi. Yapılan çok ince hesaplamalarla, dönen her bir rubleden, yüzde otuz beş kazanç sağlanacağı sonucuna ulaşılmıştı. Ben tutulacak ustanın yanında "yardımcı" olarak çalışacak ve "patronun yakını" olarak un, yağ, yumurta ve pişirilmiş ürün çalmaması için adamı izleyecektim.

Böylece büyük ve pis bodrumdan, daha küçük ve daha temiz bir bodruma taşındım. Buranın temizliğinden de ben sorumluydum. Öbür fırındaki kırk kişi yerine, burada karşımda tek kişi vardı: Şakaklarına kır düşmüş, sivri sakallı, zayıf, kavruk yüzlü, siyah gözleri dalgınca bakan bir adamdı bu. Tuhaf, levrek gibi küçücük bir ağzı ve adam sanki hayalinde öpüşüyormuş gibi duran kabarık, şiş dudakları vardı. Gözlerinin derinlerinde alaycı ışık çakıntıları vardı.

Ve elbette çalıp çırpıyordu. Daha ilk geceden on yumurtayla, üç funt un ve hatırı sayılır büyüklükte bir yağ parçasını bir kenara ayırdı.

— Hayırdır? Bunlar nereye gidiyor? –dedim.

— Bunlar küçük bir kıza gidiyor, –dedi ve burnunu kırıştırarak ekledi:– Küçük, güzel bir kıza!

Ona hırsızlığın bir suç olduğunu açıklamaya çalıştım. Ama ya konuşmam yeterince yetkin ve inandırıcı değildi ya da açıklamaya çalıştığım şeye ben kendim yeterince güçlü bir inanç beslemiyordum. Sözlerimin hiçbir yararı olmadı.

Hamur teknesinin üzerine uzanıp pencereden yıldızları izlerken bir yandan da mırıldanıyordu:

— Kalkmış, ders veriyor! Hayatında ilk kez gördüğü bir adama öğretecek şeyleri var! Yaşı, üçte birim bile değil. Komik...

Yıldızları incelemesi bitince:

— Sanki seni daha önce de görmüş gibiyim, –dedi.– Eskiden kimin yanında çalışıyordun? Semyonov'un mu? Hani şu işçilerinin başkaldırdığı fırın? A, öyle mi? O zaman seni düşümde gördüm...

Birkaç gün sonra, adamın her yerde, her durumda uyuyabildiğini fark ettim; hatta küreğine dayanarak ayakta bile uyuyabiliyordu. Uyurken kaşları havaya kalkar, yüzü tuhaf bir şekilde değişerek ironik bir şaşakalmışlık ifadesine bürünürdü. Yere gömülmüş defineler ve düşler en sevdiği konulardı. Tam bir inanmışlıkla:

— Toprağın derinlerini olduğu gibi görürüm; içi bin bir gömüyle dolu bir börek gibi önüme serilir toprak; her yanda içleri para dolu kazanlar, sandıklar, küpler gömülüdür. Kaç kez başıma gelmiştir; önceden bildiğim bir yer düşüme girer, diyelim ki şehir hamamı... köşede bir yere içi gümüş yemek takımlarıyla dolu bir sandık gömülüdür. Gecenin bir vakti uyanır ve kazmaya giderim. Bir buçuk arşın kadar kazarım, bir bakarım kömür parçaları, köpek kafatasları çıkmaya başlar. Bu, define demektir! Derken, şangır! Hamamın camı aşağı iner, karının teki yırtınırcasına bağırmaya başlar: Hırsız va-ar! Tabanları yağlamaktan başka yapacak şey yoktur... yoksa kötü döverler adamı! Gülünç!

Sık duyardım bu gülünç sözünü ondan... Oysa İvan Lutonin gülmezdi... Yalnız burun kökü buruşur, burun delikleri genişler, gözleri gülüyormuş gibi kısılırdı.

Gördüğünü söylediği düşleri de yalınkattı, ilginç bir yanları yoktu; hayat gibi sıkıcı, saçma sapan şeylerdi. Bunları, üstelik de büyük bir heyecanla, niye anlattığını anlayamazdım. Oysa çevresinde olup bitenlerden söz etmeyi sevmezdi.*

Varsıl bir çay tüccarının zorla evlendirilen kızının kilisedeki nikâhtan döner dönmez canına kıyması tüm kenti heyecanlandırmıştı. Toprağa verilirken gençlerden oluşan birkaç bin kişi kızın tabutunun ardından yürümüş, mezarı başında konuşma yapan öğrencileri de polis dağıtmıştı. Fırının bitişiğindeki küçük dükkânda millet bağıra bağıra bu

* 90'lı yılların sonlarında bir arkeoloji dergisinde Lutonin Korovyakov'un Çistopolski dolaylarında içi Arap paralarıyla dolu bir define bulduğunu okudum. (M. Gorki'nin notu.)

üzücü olaydan söz ediyordu; dükkânın arkasındaki oda da iğne atsan yere düşmeyecek biçimde öğrencilerle doluydu. Yapılan heyecanlı, sert konuşmalar bizim oradan bile duyulabiliyordu.*

— Bu kızın saçlarını yeterince yolmadıkları anlaşılıyor, – dedi Lutonin, hemen ardından da sözlerini şöyle sürdürdü:– Göl kıyısındayım, sazan balığı avlıyorum... Birden bir polis ortaya çıktı, "Dur! Hangi cesaretle!" diye bağırdı. Kaçacak yer de yok... Kendimi hemen göle attım... ve uyandım.

Gerçeklik, onun dikkat sınırlarının dışındaydı; yine de Lutonin fırında sıra dışı bir durum olduğunu hemen hissetti: Dükkânda işten anlamayan, durmadan kitap okuyan birtakım kızlarla, patronun kız kardeşi ve onun pembe yanaklı, sevecen bakışlı, iriyarı bir arkadaşı satış işinde çalışıyorlardı. Sonra öğrenciler geliyor, dükkânın arkasındaki odada uzunca süre kalıyor, bağrışıyor ya da fısıldaşıyorlardı. Patron pek seyrek uğruyordu; bana gelince, aslında yalnızca bir "çırak" olmama karşın, dükkânın müdürü gibiydim.

— Akrabası mısın sen patronun? –diye sordu Lutonin.– Niyeti seni kendine damat yapmak belki de? Değil mi? Gülünç. Peki bu öğrenciler niye hep buradalar? Ah, öyle ya, kızlar için... Tabii ya... Başka ne için olacak!.. Pek de albenili değil kızlar gerçi, ama... Bu oğlancağızlar kızlardan çok çörek yemek için geliyorlar sanki buraya...

Hemen her sabah saat beş altı gibi, fırının yola bakan alçacık penceresi önüne küçük bir kız gelir, değişik boyutlarda yarım dairelerden yapılmış gibi duran –ve bu haliyle bir karpuz çuvalını andıran– bu kısa bacaklı kız, çıplak ayaklarını fırın camının önündeki çukura sarkıtıp seslenir:

— Vanya!

---

* D. A. Latışeva'nın intiharından söz ediliyor. Genç kızın aile içi zorbalık ve despotizm sonucu canına kıydığına inanan dönemin gençliği, olaya büyük tepki göstererek 5000 kişinin katıldığı kitlesel bir cenaze töreni düzenlemiş ve zorbalığı, baskıyı, despotizmi protesto etmişti. (ç.n.)

Alaca başörtüsünün altından çıkan açık renk, kıvırcık saçları kızın kırmızı bir lastik topu andıran tombul yanaklarına, dar alnına küçük halkalar halinde düşer, uykulu gözlerini gıdıklar. Parmakları yeni doğmuş bebeklerinki gibi gülünç biçimde birbirinden ayrık, minicik elleriyle saçlarını yüzünden uzaklaştırır kız.

İnsan böyle bir kızla ne konuşabilir?

Gidip fırıncıyı uyandırırım.

Fırıncı, kıza sorar:

— Geldin mi?

— Görüyorsun!

— Uyudun mu?

— Tabii.

— Düşünde neler gördün?

— Hatırlamıyorum...

Kent, sessiz. Bir yerlerden bir kapıcının süpürge hışırtıları geliyor yalnız; bir de yeni uyanmış serçelerin cıvıltıları... Güneşin ilk ışıkları pencere camlarına vurmuş. Bu ilk dalgın, düşünceli gün başlangıçları ne güzeldir!

Kıllı elini pencereden uzatan fırıncı kızın bacaklarını yokluyor. Kız gülmüyor, koyun gözlerini kırpıştırarak bu araştırmaya kayıtsızca katlanıyor.

— Çörekleri çıkar, Peşkov, yanmasın! –diyor, fırıncı.

Tepsileri çıkarıyorum fırından, usta on kadar yağlı, şekerli çörekle küçük francalayı kızın eteğine dolduruyor. Kız sıcak bir çöreği kapıyor, birkaç kez bir elinden ötekine aktardıktan sonra sarı, koyun dişleriyle ısırıyor; ama sıcak çörek ağzını yakınca inlemeyi, homurtuyu andıran öfke sesleri çıkarıyor.

Kızı hazla seyreden fırıncı:

— Seni utanmaz, indir eteğini! –diye çıkışıyor.

Kız gidince de bana övünüyor:

— Gördün, değil mi, her yanı fıldır fıldır, körpecik kuzu! Ben, kardeş, her önüme gelene uçkur çözmem. Kadınlarla

işim yoktur, ille genç kız olmalı! Bu gördüğün, on üçüncüsü. Nikiforiç'in vaftiz kızı.

Onun bu coşku dolu sözlerini dinlerken, düşünüyorum:

— Peki ben... hep böyle mi yaşayacağım?

Satışları kiloyla yapılan yuvarlak, beyaz ekmekler çıkınca, uzunca bir tahtaya on-on iki kadar ekmek dizip hemen Derenkov'un dükkânına götürüyorum. Dönünce de iki pud'luk koca bir sepeti yağlı çörek ve francalayla doldurup öğrencilerin sabah çaylarına yetiştirmek için İlahiyat Fakültesi'ne koşuyorum. Fakültenin kocaman yemekhanesinin kapısı önünde dikilip öğrencilere "peşin" ya da "veresiye" sepetimdeki çörekleri satarken, bir yandan da onların Tolstoy üzerine tartışmalarına kulak veriyorum. Okulun hocalarından biri, Profesör Gusev, Tolstoy'un adını duydu mu, tüyleri diken diken olan biri.* Sepetimde bazen, ekmeklerin altında, kitaplar da oluyor; bunları gizlice belli öğrencilerin ellerine tutuşturuyorum; bazen de öğrenciler sepetime küçük not kâğıtları ya da kitaplar sokuşturuyorlar.

Haftada bir kez iyice uzağa, psikiyatr Behterev'in hastalar üzerinde ders anlattığı "akıl hastanesi"ne koşturuyorum. Bir gün Behterev, büyüklük hastalığına yakalanmış bir hasta üzerine konuşuyordu: Sınıfın kapısında üzerindeki uzun, beyaz giysisi, başında çorap benzeri takkesiyle bu upuzun boylu hasta belirdiğinde, kendimi tutamayıp güldüm. Ama o bir an yanımda durup yüzüme öyle bir baktı ki, adamın kor gibi yanan kara gözleri yüreğimi dağladı ve ben ürpererek geri sıçradım. Behterev'in sakalını sıvazlaya sıvazlaya adamla saygıyla konuştuğu süre boyunca, ben de ateş gibi yanan yüzümü usul usul ovuşturdum durdum.

---

* A. F. Gusev (1842-1904): Tolstoy'un, kilise sansürü tarafından yasaklanmasına karşın, değişik yollarla çoğaltılan ve kopyaları bütün Rusya'ya dağıtılan *İtiraflar*'ına karşı kaleme aldığı *Kont Tolstoy'un İtirafları ve Yeni Mevhum İnancı* başlıklı makalenin yazarı ilahiyat profesörü. (ç.n.)

Hasta, kısık, bas bir sesle konuşuyor, üzerindeki uzun beyaz gömleğin yeninden kocaman ellerinin uzun parmaklarını ürkünç bir biçimde dışarı uzatarak bir şeyler istiyordu. Bana adamın bütün bedeni doğal denemeyecek bir biçimde uzuyor, büyüyor, sonsuzcasına irileşiyormuş gibi geliyordu: Sanki o yerinden bile kımıldamadan kara, kocaman eli uzanıp boğazımı sıkıverecekti. Kemikli yüzündeki kapkara çukurlarına gömülmüş kara gözleri, karşı konulmaz bir korkutuculukla ışıldıyordu. Bakışları deliciydi. Yirmi dolayında öğrenci –birkaçı gülümseyerek, çoğu büyük bir dikkatle ve kederle– bu tuhaf takkeli adama bakıyordu. Öğrencilerin gözleri, bakışları, adamın kor gibi yanan gözleriyle karşılaştırıldığında nasıl da sıradan görünüyordu! Korkunç bir adamdı bu ve onda azametli, gerçekten azametli bir şeyler vardı.

Öğrencilerin kaskatı sessizliğinde profesörün sözleri çok net duyulabiliyor, sorduğu her soru, kısık sesten homurtuyu andıran korkutucu bir karşılık buluyordu. Adamın sesi sanki yeraltından, ölü, beyaz duvarların ardından geliyordu; bedeninin devinimleri piskoposlarınki gibi ağır, azametliydi.

O gece manyak üzerine "Hükümdarlar Hükümdarı, Tanrı'nın Danışmanı ve Dostu" başlıklı bir şiir yazdım. Uzun süre kurtulamadım adamın görüntüsünden; yaşamama engel olurcasına uzun süre benimle birlikte oldu.

Akşam altıdan neredeyse ertesi gün öğleye dek çalıştığım için gündüzleri uyuyor ve okumaya ancak hamurun birini yoğurmayı bitirip öbürünün mayalanmasını beklerken ve ekmekleri fırına attıktan sonra zaman bulabiliyordum. Bu arada ben fırıncılık sanatının sırlarını öğrendikçe daha az çalışmaya başlayan usta bana tatlı bir hayranlıkla "ders" verirken şöyle şeyler söylüyordu:

— Bu işe yeteneğin var, bir iki yıla kalmaz işin ustası olur çıkarsın. Gülünç! Ne var ki genç olduğun için seni dinlemeyecek, sana saygı duymayacaklardır...

Kitap okumamı onaylamaz tavrı da beni şaşırtırdı:

— Kitap okuyacağına, yat uyu, –derdi endişeyle, ama okuduğum kitaplarla hiç ilgilenmezdi.

Bütün dünyasını düşleri, hayalleri ve kısa boylu, toparlak kız dolduruyordu. Kız geceleri de sık sık uğrardı fırına. O zaman fırıncı onu ya sofadaki un çuvallarının üzerine götürür ya da hava soğuksa, bana:

— Yarım saatliğine dışarı çıksana, –derdi.

Kitaplarda okuduğum aşkla bu aşkın hiç ilgisi yoktu; bu benzemezlikten şaşkın, kendimi dışarı atardım.

Dükkânın arkasındaki küçük odada patronun kız kardeşi otururdu; semaverini yakıp çayını hazırlamak benim görevimdi, ama varlığı beni tedirgin ettiği için onu olabildiğince az görmeye çalışırdım. Bana yönelen çocuksu bakışlarını ilk tanışmamızdan bu yana dayanılmaz buluyordum. Derinlerinde bir gülümseme gizliydi sanki bakışlarının, alaycı bir gülümseme gibi geliyordu bu bana.

Sürekli ağır çuvallar taşımaktan hantallaşmıştım. Beş pud'luk çuvalları sırtlayıp götürüşümü izleyen fırıncı:

— Üç adama bedel gücün var, ama çevik değilsin. Boy bos da yerinde ama düşünecek olursan öküz de...

Çok kitap okumuştum, ama şiir okumayı özellikle seviyordum, hatta şiir yazmaya da başlamıştım. Artık "kendi sözlerim"le konuşuyordum. Bunların ağır, keskin şeyler olduğunu hissetsem de, bana kafamdaki karmaşayı ancak onlarla dile getirebilirmişim gibi geliyordu. Hele bazen, tepemi attıran durumlarda basbayağı kabalaşıyordum.

Bir matematik öğrencisi –ki öğretmenlerimden biriydi– bana çıkışarak:

— Ne biçim konuşuyorsunuz, anlamıyorum? –diyordu.– Ağzınızdan dökülenler sözcük değil, sanki birer gülle!

Hemen her ergen gibi kendimi beğenmiyor, gülünç, kaba buluyordum. Elmacık kemikleri çıkık yüzüm bir Kalmuk yüzünü andırıyordu. Hele sesim, asla bana boyun eğmiyor, kendi borusunu öttürüyordu.

Ben böylesine hantalken, patronun kız kardeşi bir kırlangıç gibi hızlı, çevikti; onun bu uçarcasına hafifliği yuvarlak, yumuşak bedeniyle çelişiyormuş gibi geliyordu bana. Yürüyüşü, el kol hareketleri sahici değil, yapmacıkmış gibiydi. Sesi neşeyle çınlardı; sık sık güler ve ben onun bu çınlamalı gülüşünü duydum mu, onu ilk gördüğümdeki halini unutmamı istiyor, diye düşünürdüm. Oysa ben olağanüstü bir değer yüklediğim o anı unutmak istemiyordum, o anın gerçek olduğunu bilmek zorundaydım.

— Okuduğunuz ne? –diye sorardı kız, arada bir.

Yanıtım çok kısa olur ve ben de ona sormak isterdim:

— Bunu bileceksiniz de ne olacak?

Bir gün içki mahmuru fırıncı kısa bacaklı kızı okşarken, bana:

— Biraz dışarı çıksana, –dedi.– Hem niye patronun kız kardeşinin yanına gitmiyor da burada esneyip duruyorsun? Öğrencilerin hepsi...

Bir daha böyle bir şey söylemeye kalkışacak olursa terazi ağırlığını kafasına indireceğime ant içerek sofadaki çuvalların üzerine çıktım. Tam örtülmeyen kapının aralığından Lukonin'in sesi geliyordu:

— Ona niye kızayım? Gırtlağına kadar kitaplara gömülmüş, bir çılgın gibi yaşıyor...

Sofada fareler tıkırdıyor, içerde kız inliyor... Dışarı çıktım. Neredeyse hiç ses çıkarmadan, tembel bir yağmur çiseliyordu, ama hava yine de boğucuydu. Bir yerlerden yanık kokusu geliyordu; galiba yine bir orman yangını vardı. Vakit gece yarısını geçmişti. Fırının karşısındaki evin pencereleri açıktı. Loş odalarda birilerinin şarkı söylediği duyuluyordu:

Altın başıyla evliya Varlam
Bakıyor onlara yukarıdan
Bakıyor evliya Varlam,
Yukarıdan ve gülümsüyor...

Fırıncının dizine yatan kısa bacaklı kız gibi, Marya Derenkova'nın da başını benim dizlerime koyup uzandığını gözümde canlandırmaya çalışıyorum. Ama tüm varlığımla bunun olanaksız, hatta korkunç bir şey olduğunu hissediyorum.

İçip şarkılar söylüyor
Gece boyu durmaksızın
Ve, a-ah! Daha neler
Neler de neler yapıyor...

Koro halinde söylenen şarkıda alabildiğine ateşli, kalın "o" sesi belirgin bir şekilde kendini duyuruyor. Eğilip dizlerime dayanarak pencereden içeri bakıyorum. Perdenin dantelleri arasından kare biçiminde bir çukurla, mavi abajurlu bir lambanın aydınlattığı gri duvarlar görülüyor. Lambanın önünde, yüzü pencereye dönük bir kız oturmuş yazı yazıyor. Derken kız başını kaldırıp elindeki kaleme takılmış kırmızı uzatma sapıyla şakağına düşen saç buklesini düzeltiyor. Gözleri kısık, yüzünde bir gülümseme var. Mektubu katlayıp zarfa koyan kız, kenarlarını diliyle ıslattığı zarfı yapıştırıyor ve masaya bırakıyor, sonra da serçeparmağımdan bile küçük işaretparmağını sallayarak zarfı tehdit ediyor. Derken masadaki mektubu yeniden alıyor, zarfı yırtıyor, kaşlarını çatıp mektubu okuyor, sonra mektubu başka bir zarfa koyup masaya eğilerek üzerine adresi yazıyor ve mektubu havada beyaz bir bayrak gibi sallıyor. Ardından, el çırparak odada bir iki kez kendi çevresinde dönüyor ve yatağının bulunduğu köşeye gidiyor, bluzunu çıkarıp geri dönüyor; omuzları puf böreği gibi yuvarlacık. Sonra masadan lambayı alıp köşede gözden yitiyor. Yalnız bir insanın hareketlerini izlediğinde, bir deliyi izliyormuş gibi geliyor insana. Bu kızın da odasında tek başınayken tuhaf bir yaşayışı olduğunu düşünerek yeniden avluda dolaşmaya başlıyorum.

Kızın yanına kızıl saçlı öğrenci gelip de kısık sesle, neredeyse fısıltıyla ona bir şeyler söylediğinde, kızcağız büzülüyor, kendi içine çekiliyor ve oğlana ürkekçe bakarak ellerini ardına ya da masanın altına gizliyordu. Bu kızıl saçlı çocuğa sinir oluyordum, çok sinir oluyordum!

Kısa bacaklı kız yalpalaya yalpalaya yanıma yaklaşıyor ve başına örtüsünü takarken, guruldar gibi:

— Fırına dönebilirsin... –diyor.

Usta, tekneden hamuru çıkarırken sevgilisinin ne denli yorulmak bilmez olduğunu, kendisini nasıl tatmin ettiğini anlatıyor. Bense:

— Ya ben? –diye düşünüyorum.– Ben ne halt edeceğim?

Hemen şuracıkta, köşe başında beni bekleyen bir felaket varmış gibi geliyor.

Fırının işleri öyle iyi gidiyor ki, Derenkov bir fırın daha açmak istiyor; şimdikinden daha büyük bir fırın ve bir de çırak arıyor. Buna seviniyorum, çünkü işim öyle çok ki, günlerim yorgunluktan sersemlemiş bir halde geçiyor.

— Yeni fırında senin yerin kalfalık, –diye söz veriyor usta.– Aylığını da on rubleye yükseltmelerini söyleyeceğim. Evet, böyle olacak.

Benim kalfalığımın onun işine geldiğini anlıyorum. Çünkü o çalışmayı sevmiyor, bense istekle çalışıyorum. Hem yorgunluk benim için yararlı da. Yorgunluk hem ruhumdaki kaygıları hem de cinsel içgüdülerimin ısrarlı taleplerini bastırıyor. Gelgelelim, okumamı da olanaksızlaştırıyor.

— İyi ki kitaplardan kurtuldun! –diyor fırıncı.– Varsın fareler yesin kitapları! Peki, sen hiç düş görmez misin? Herhalde görüyorsundur, ama sen içine kapalı birisin. Gülünç. Gördüğü düşü anlatmak dünyanın en zararsız işidir... ve korkulacak bir yanı yoktur...

Bana karşı pek bir sevecen, hatta sanırım saygı da gösteriyor... ya da patrona yakınım diye, benden çekiniyor; ama bu durum, fırından sürekli bir şeyler aşırmasına engel olmuyor.

Ninem öldü. Ölüm haberini, ninemin toprağa verilişinden yedi hafta sonra kuzenimden aldığım bir mektupla öğrendim. İçinde hiç virgül olmayan bu kısacık mektubunda ninemin kilise önünde dilenirken düşüp bacağını kırdığını yazıyordu kuzenim. Kırılan bacak sekiz gün sonra kangren olmuş. Daha sonra öğrendiğime göre, ninemin sırtından geçinen, ihtiyarcığın dilenerek topladığı parayla yaşamlarını sürdüren iki erkek ve bir kız kardeşiyle onların çocukları, –tümü de genç, sapasağlam insanlar– ninemin yaşadığı kaza üzerine bir doktor çağırmayı bile akıl edememişler.

"Kendisini Petropavlovsk'ta toprağa verdik," diye devam ediyordu mektup. "Biz hepimiz oradaydık. Kendisini seven yoksullar da geldiler, ağladılar. Dedem de ağladı. Bizi yanından kovup mezar başında yapayalnız dikildi kaldı. Biz de çalıların ardına gizlenip onun nasıl ağladığına baktık. Yakında o da ölecek."

Ben ağlamadım. Yalnız, hatırlıyorum, sırtımı buz gibi bir rüzgâr yaladı. O gece avluda, odun yığınları üstünde otururken, birilerine ninemi anlatmak için karşı konulmaz bir arzu yükseldi içimde: Onun ne kadar iyi yürekli, içten, akıllı, herkese annesiymiş gibi davranan bir insan olduğunu anlatma arzusu. Şiddetini hiç kaybetmeden yüreğimde uzun süre varlığını sürdürdü bu arzu. Ancak çevremde anlatabileceğim kimse yoktu. Sonunda öylece, dile getirilemeden sönüp gitti.

Yıllar sonra, A. P. Çehov'dan okuduğum bir öykü nedeniyle bu günlerimi anımsadım. Oğlunun ölümü üzerine atıyla dertleşen bir arabacı üzerine, alabildiğine gerçekçi bir öyküydü bu.* O acılı günlerimde yanımda bir atım ya da köpeğim olmadığı için çok yazıklandım. Ve yine ne yazık ki, fırında yaşayan farelerle çok iyi, dostça bir ilişkim olmasına karşın, acımı onlarla paylaşmayı da akıl edemedim.

Polis Nikiforiç, bir çaylak gibi çevremde dolanıp durmaya başlamıştı. Güçlü, yapılı bir adamdı; gümüşsü saçları

* Çehov'un "Hüzün" adlı öyküsü. (ç.n.)

fırçayı andırırdı; özenle kesilmiş, gür, kaba bir sakalı vardı. Noel için kesilip hazırlanmış bir kazmışım gibi, ağzını zevkle şapırdatarak bakardı bana.

— Okumayı sevdiğini duydum... –derdi.– Okudukların ne tür kitaplar? Kutsal Kitap ya da azizlerin hayatı falan gibi mi?

Kutsal Kitap'ı da, azizlerin hayatlarını da okuduğumu öğrenmek adamın kafasını karıştırmış olacak ki:

— Öyle mi? –dedi.– Yasadışı olmayan kitapları okumak yararlıdır. Peki, Kont Tolstoy'un kitaplarından okuduğun oldu mu hiç?

Tolstoy'u da okumuştum, ama okuduklarım anlaşılan polisi ilgilendirenler değildi.

— Bu dediklerin sıradan, herkesin yazdığı türden kitaplar... Ancak kendisinin bazı kitaplarının papazlara karşıt olduğunu duydum. Ben asıl onları okumak isterdim...

Jelatinli teksir makinesinde çoğaltılmış o "bazı" kitapları* da okumuş, ama sıkıcı bulmuştum; üstelik bunlar üzerine polisle tartışılmaması gerektiğini de biliyordum.

Ayaküstü birkaç konuşmadan sonra ihtiyar beni kulübesine çağırdı:

— Bir gün uğra da çay içelim.

Neyin peşinde olduğunu anlıyordum elbette, ama açıkçası ona gitmeyi de istiyordum. Danıştığım akıllı insanlar, adamın çağrısını geri çevirmemin, onun fırın üzerine kuşkularını artırabileceğine karar verdiler.

Ve işte Nikiforiç'in konuğuyum. Küçücük odanın üçte birini tek başına bir Rus ocağı kaplıyor. Kalan bölümün yarısını, basma bir perdenin gerisine gizlenmiş, üzerinde küçük yastıklar bulunan iki kişilik bir karyola, son üçte birlik bölümü ise kap kacak dolabıyla, bir masa, iki sandalye ve pencerenin altına yerleştirilmiş bir sıra dolduruyor.

---

* Tolstoy'un kilise sansüründe yasaklanan ve illegal olarak basılıp dağıtılan dinsel-felsefi yapıtlarından söz ediliyor. (ç.n.)

Üniformasının düğmelerini çözerek pencerenin altındaki sıraya oturan Nikiforiç, koca bedeniyle odanın biricik ve küçücük penceresini bütünüyle kapatıyor. Nikiforiç'in karısı benim yanımda oturuyor. İri göğüslü, kırmızı yüzlü, yirmili yaşlarında bir kadın bu; kurnaz, kötü bakışlı, açık mavi gözleri var. Dudaklarını şımarır ya da nazlanır gibi şişirmiş. Sesi öfkeli, kuru.

— Vaftiz kızım olacak Sekleteya'nın sizin fırına gidip geldiğini biliyorum, –diyor, polis.– Ahlaksızın, alçağın tekidir o kız. Aslında kadın milletinin hepsi alçak, aşağılıktır!

— Hepsi mi? –diye soruyor, karısı.

Nikiforiç, göğsünde asılı nişanlardan, bir atın koşumlarını şakırdatmasını andırır bir ses çıkararak, kararlılıkla sözünün arkasında duruyor:

— A'dan Z'ye hepsi!

Ve soğuması için fincan tabağına döktüğü çayından bir yudum alarak, tadını çıkarırca yineliyor:

— Sokakların son sürtüğünden, çariçeye dek hepsi alçak, ahlaksız, aşağılıktır! Saba Melikesi, ahlaksız amaçları için çölde iki bin verst yolu aşıp Kral Süleyman'ı buldu. Büyük diye anılmakla birlikte Çariçe Katerina da aslında...

Ve çariçenin koynunda bir gece geçirmesinden sonra kendisine onbaşılıktan generalliğe kadar bütün rütbelerin verildiği sıradan bir sobacının hikâyesini ballandırarak anlatıyor. Karısı dudaklarını yalayarak adamı dikkatle dinliyor ve masanın altından benim ayağını dürtüyor. Seçkin sözcüklerle, akıcı bir şekilde konuşan Nikiforiç, ben nasıl olduğunu anlamadan bambaşka bir konuya geçiyor:

— Örneğin burada Pletnyov diye bir çocuk var, üniversite bire gidiyor...

Karısı göğüs geçirerek araya giriyor:

— Yakışıklı değil, ama iyi bir çocuk!

— Kim?

— Bay Pletnyov.

— Bir: Bay falan değil, okulu bitirdiğinde Bay olacak; şimdilik yalnızca öğrenci, binlerce başka benzeri gibi. İki: İyi ne demek?

— Neşeli. Genç.

— Bir: Panayır soytarısı da neşelidir...

— O, para kazanmak için neşeli.

— Kes. İki: Ha kocamış it, ha enik...

— Soytarının yaptığı, maymunluk...

— Kes, dedim sana! Duymadın mı!

— Peki, duydum.

— Ha şöyle...

Karısını susturan Nikiforiç bana öğüt vermeye başlıyor:

— Bu Pletnyov'la bir tanış istersen, çok ilginç bir çocuk!

Beni Pletnyov'la birlikte kaç kez yolda gördüğünü bildiğim için:

— Biz zaten tanışıyoruz, –diyorum.

— Ya? Demek öyle...

Canı sıkılmış gibi... yerinde kımıldanıp duruyor, bu sırada birbirine çarpan nişanları şakırdıyor. Bense Pletnyov'un jelatinli teksir makinesinde birtakım kâğıtlar bastığını bildiğim için diken üzerindeyim.

Kadın, masanın altından ayağını dürtüp, ihtiyarı ince ince kışkırtıyor. Tavus kuşu gibi kabaran Nikiforiç, gösterişli kuyruğunu indirerek söylevinin çatısını çatıyor. Karısının şımarıklıkları adamı dinlememe engel oluyor. Ben fark etmeden polisin ses tonu değişmiş, neredeyse fısıldayarak, etkileyici bir dille:

— Görünmez bir ağ... anlıyorsun, değil mi? –diyor, bir şeyden korkmuş gibi tostoparlak olmuş gözlerle bana bakarak.– İmparatorumuz efendimizin bir örümcek olduğunu düşün...

— Ah! –diye bir çığlık atıyor karısı.– Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu senin!

— Kes dedim sana, aptal! Aşağılama anlamında değil, daha iyi anlaşılsın diye örnek veriyorum! Kaldır şu semaveri... Kafasız!

Kaşlarını oynatıp gözlerini kısarak etkileyici olmasına çalıştığı ses tonuyla sürdürüyor:

— Görünmez bir ağ... bir örümcek ağı gibi tıpkı... Yüce imparatorumuz efendimiz Üçüncü Aleksandr'ın yüreğinden başlayıp sayın bakanlarımızı, valimiz hazretlerini içine alan... bana, hatta sonuncu sıra neferine varana dek imparatorluğumuzun tüm görevlilerini birbirine bağlayan bir ağ... Her şey bu ağın içinde ve bu ağa bağlıdır ve yüce çarımız efendimizin egemenliği yüzyıllardır bu ağın gözle görünmez kalesi içinde yıkılmadan ayakta duruyor... Polonyalı adiler, Yahudiler ve İngiliz kraliçesine satılmış Ruslar, kendilerini güya halktan yanaymış gibi göstererek, bu ağı koparmaya çalışıyorlar!

Sonra, masanın üzerinden bana doğru eğilerek tehditkâr bir fısıltıyla soruyor:

— Anlıyorsun, değil mi? Aferin! Şimdi ben sana bunları niçin anlattım? Fırındaki ustan bana senin akıllı, dürüst bir çocuk olduğunu ve yalnız yaşadığını anlattı. Ne var ki öğrenciler sizin fırını mesken tutmuş durumdalar... geceleri de Derenkov'un kız kardeşinin yanından ayrılmıyorlarmış. Bir kişi olsa, anlarım. Ama bunca insan? Ha? Ben kesinlikle öğrencilere karşı falan değilim; bugün öğrencidir, bakarsın yarın savcı bey oluvermiş! Öğrenciler iyi insanlardır, ne var ki boylarından büyük rollere sıvanıyorlar. Beri yandan çar hazretlerinin düşmanlarının da onları kışkırtıp durduğunu unutmamak gerek... Anlıyorsun, değil mi? Ayrıca şunu da söylemeliyim ki...

Ama söyleyemedi; kapı ardına kadar açıldı, bukleli saçları deri bir şeritle tutturulmuş, kısa boylu, kırmızı burunlu, sarhoş bir ihtiyar, elinde bir votka şişesiyle içeri daldı ve baştan ayağa neşe kıvılcımları içinde:

— Dama oynuyor muyuz? –diye sordu.

Canı sıkılan Nikiforiç, asık suratla:

— Kayınpederim, –dedi,– karımın babası...

Birkaç dakika sonra izin isteyip kalktım.

Nikiforiç'in işveli karısı, arkamdan kulübenin kapısını kaparken bana bir çimdik atarak:

— Bulutlar nasıl da kırmızı! Ateş gibi yanıyorlar! –dedi.

Gökyüzünde altın rengi, küçücük, tek bir bulut vardı.

Öğretmenlerimi gücendirmek istemem, ama yine de şunu söylemek zorundayım: Devlet aygıtı denen şeyi polis onlardan çok daha açık, anlaşılır bir biçimde açıklamıştı bana. Bir yerlerde bir örümcek oturuyor ve "görünmez bir ağ"ın ondan başlayan iplikleri bütün hayatı sımsıkı sarıyordu. Bu ağın sağlam ilmiklerini farklı pek çok yerde hissetmeyi öğrenmem uzun sürmedi.

Derenkov'ların evini yöneten kâhya kadın, akşam geç vakit, dükkânı kapadıktan sonra beni yanına çağırarak, işgüzar bir tavırla, kendisine polisin benimle ne konuştuğunu öğrenme görevinin verildiğini söyledi.

Ayrıntılı raporumu dinledikten sonra da:

— Aman Tanrım! –diye bir çığlık atarak, kafasını sallaya sallaya odanın içinde fare gibi oradan oraya koşturmaya başladı.– Demek fırıncı size bir şey sormuyor, sizden bir şey öğrenmeye çalışmıyor? Bu nasıl olur? Adamın kapatması, Nikiforiç'ın akrabası değil miydi? Adamı hemen kovmak gerek!

Kapının sövesine dayanmış, göz ucuyla kadını izliyordum. "Kapatma" sözcüğünü kolayca söyleyiverişinden hoşlanmamıştım. Fırıncının kovulması fikri de hoşuma gitmemişti.

— Dikkatli olun, –dedi kadın, üzerime takılıp kalan bakışlarıyla hep olduğu gibi beni yine şaşırtarak.

Kadın, takıntılı bakışlarıyla bana anlayamadığım bir şeyler sorar gibiydi.

Derken, ellerini arkasında bağlayıp karşımda dikilerek, sordu:

— Neden hiç yüzünüz gülmüyor sizin?

— Geçenlerde ninemi kaybettim.

Bu ona eğlenceli gelmiş olmalı ki:

— Onu çok mu seviyordunuz? –dedi, gülümseyerek.

— Evet. Öğrenmek istediğiniz başka bir şey var mı?

— Yok.

Çıktım. Gece bir şiir yazdım. Şiirimde, hatırlayabildiğim kadarıyla, sürekli yinelenen şöyle bir dize vardı: "Siz, görünmek istediğiniz gibi değilsiniz."

Öğrencilerin fırına olabildiğince az gelip gitmelerine karar verildi. Onları göremez olunca da ben okuduğum kitaplardaki anlamadığım yerleri sorup öğrenme olanağından yoksun kaldığım için sorularımı ve ayrıntılarını merak ettiğim şeyleri bir deftere yazmaya başladım. Bir gün yorgunluktan elimde defter uyuyakalmışım. Yazdığım notları okuyan fırıncı beni uyandırıp sordu:

— "Garibaldi kralı niçin kovmadı?" da ne demek? Garibaldi dediğin kim? Bir kralı kim kovabilir ki?

Defteri öfkeyle hamur teknesine doğru fırlattı, içeri girip oradan homurdanmayı sürdürdü:

— Kralı niçin kovmamışmış! Gülünç. Kitap kurdu, seni! Bu zırvaları bıraksan iyi edersin! Beş yıl kadar önce Saratov'da jandarmalar senin gibi kitap kurtlarını fareler gibi yakalamışlardı. Zaten Nikiforiç'in gözleri senin üzerinde... onun için kral kovmayı falan bir yana bırak. Güvercin mi kovalıyorsun!

Bunları kötü bir niyetle söylemiyordu. Bense onunla içimden geldiği gibi konuşamıyordum. Fırıncıyla "sakıncalı konular"da konuşmam yasaklanmıştı.

Kentte bir kitabın elden ele dolaştığını, okunduğunu, üzerine heyecanlı kavgalar yürütüldüğünü duymuştum. Veteriner Lavrov'dan bana bu kitabı bulmasını rica ettim.

— Yok, kardeş, –dedi Lavrov umutsuzca ellerini iki yana açarak,– bunu beklemeyin benden. Ama sanırım bugünlerde bir yerlerde o kitabı okuyacaklar. Sizi belki oraya götürebilirim...

Ağustos... "İsa'nın Göğe Yükselme Yortusu"... Gece. Karanlık. Arski kırında Lavrov'un ardı sıra yürüyorum. O benden 50 sajen* kadar ileride yürüyor. Kırlık alan bomboş. Yine de ben "çok dikkatli"yim, çünkü bu konuda Lavrov'un sıkı uyarısı var. "Kafayı bulmuş bir işçi" taklidi yaparak ıslık çalıyor, arada hafiften bir şarkı mırıldanıyorum. Gökte kara bulut öbekleri... ay, altın bir top gibi bulutlar arasında kayıyor. Gölgeler toprağa yapışmış. Sağda solda çeliksi, gümüşsü pırıltılarıyla su birikintileri. Kent, ardımızda öfkeyle uğulduyor.

Kılavuzum, İlahiyat Akademisi'nin oralarda, bir bahçe çitinin önünde duruyor. Adımlarımı sıklaştırıp kendisine yetişiyorum. Usulca çitin üzerinden atlıyoruz. Gür yeşillikle kaplı bahçede ağaç dallarına çarpa çarpa ilerliyoruz; üzerimize dökülen iri su damlaları bizi ıslatıyor. Bir evin duvarı önünde duruyor ve sımsıkı kapalı pencere panjurunu usulca tıklatıyoruz. Sakallı biri pencereyi açıyor. Adamın ardındaki oda karanlık; içeriden hiç ses gelmiyor.

— Kim o?

— Yakov gönderdi.

— Girin.

Yoğun karanlıkta içerdeki kalabalığın varlığı duyumsanıyor; giysi hışırtıları, ayak tıpırtıları, sessiz öksürükler, fısıltılar. Çakılan bir kibritle yüzüm aydınlanıyor, karşı duvarın önüne sıralanmış birkaç karartı görüyorum.

— Tamam mıyız?

— Evet.

— Perdeleri de çekin, panjur aralıklarından ışık sızmasın!

Karanlıkta öfkeli bir ses yükseliyor:

---

* Sajen: 2,13 m. (ç.n.)

— Bizi bu boş evde toplamak hangi akıllının işi?

— Ssss!

Köşede bir lamba yakılıyor. Oda boş. Eşyasız. Yalnızca iki sandık ve bunların üzerine uzatılmış kalın bir tahta görülüyor. Beş kişi, çite tünemiş kargalar gibi, bu tahtaya dizilmiş. Lamba, "cuk" oturmuş aşık kemiğini andıran, dikine bir başka sandığın üzerinde duruyor. Üç kişi duvar dibine, yere oturmuş. Uzun saçlı, solgun benizli, incecik bir genç, pencere sekisine tünemiş. Bu gençle, sakallı dışında kalan herkesi tanıyorum. Sakallı, bas sesiyle, "'Halkın İradesi' adlı gizli narodnik örgütün eski üyelerinden" Georgi Plehanov'un kaleme aldığı "Görüş Ayrılıklarımız" başlıklı broşürü okuyacağını söylüyor.

Karanlıkta, yerde oturanlardan birinin mırıltısı duyuluyor:

— Biliyoruz!

Bu gizemli ortam beni heyecanlandırarak içimi tatlı bir ürpertiyle dolduruyor; en yüce şiir olan, gizemin şiiri bu. Kendimi sabah ayinindeki bir Hıristiyan gibi duyumsuyorum; ilk Hıristiyanların katakompları gözümde canlanıyor. Her sözcüğü tek tek ve açık, anlaşılır biçimde telaffuz eden bas ses odayı dolduruyor.

Köşeden yine bir mırıltı yükseliyor:

— Saç-ma.

Karanlıkta, donuk, bakırsı bir ışıltı dikkatimi çekiyor. Bu gizemli ışıltı, Romalı bir savaşçının miğferini çağrıştırıyor bana. Sonra onun ocağın havalandırma kapağı olabileceğini düşünüyorum.

Odada bir uğultu var: Herkes kısık sesle konuşsa da, her köşeden yükselerek birbirine zincirlenen bu kısık ama ateşli sözler karmaşasında kimin ne dediği anlaşılmıyor. Tam başımın üzerinden, pencere sekisinden hafif alaycı bir ses yükseliyor:

— Okuyacak mıyız, okumayacak mıyız?

Uzun saçlı, solgun genç bu. Herkes susuyor, bir tek okuyucunun bas sesi duyuluyor. Çakan kibritler, kor kırmızı sigara ateşleri, kısık ya da fincan gibi açılmış gözleriyle dalgın, düşünceli insan yüzlerini aydınlatıyor.

Okuma, bitmek bilmiyor. İnsanın aklına kolayca yatan ateşli, keskin sözler hoşuma gitse de, okuma bıkkınlık vermeye başlıyor, dinlemekten yoruluyorum.

Bir ara okuyucunun sesinin kesilmesiyle odanın her yanından öfkeli haykırışlar yükseliyor:

— Dönek!

— Çınlayan bakır![*]

— Kahramanların akıttığı kana tükürüyor!

— Generalov'un, Ulyanov'un idamlarından sonra...[**]

Pencere sekisindeki solgun gencin sesi yeniden yükseliyor:

— Beyler, küfürleşme yerine öze ilişkin ciddi itirazlarınızı dinlesek?

Tartışma sevmiyorum. Dinlemeyi de beceremiyorum. Coşkulu düşüncelerin kaprisli sıçrayışlarını takip edebilmek benim için bir işkence. Tartışmalarda, onurun çırılçıplak kalması en dayanamadığım şey.

Pencere sekisinde oturan delikanlı bana doğru eğiliyor:

— Siz, Peşkov'sunuz, değil mi? Ekmekçi? Ben, Fedoseyev. Bugüne dek tanışmış olmalıydık. Burada artık yapacak bir şey kalmadı. Kuru gürültü sürüp gidecek gibi... Çıkalım mı?

Fedoseyev adını duymuştum; ciddi bir gençlik örgütlenmesini kotaran kişi olarak söz ediliyordu ondan.[***] Derin bakışlı gözleri, solgun, gergin yüzü de hoşuma gitmişti. Kırda

---

* 1. Korintliler (13:1): "İnsanların ve meleklerin diliyle konuşsam, ama sevgim olmasa, ses çıkaran bakırdan ya da çınlayan zilden farkım kalmaz." [*Kutsal Kitap*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009] (ç.n.)

** Çar III. Aleksandr'a 1 Mart 1887'de düzenlenen başarısız suikast girişiminden sonra 8 Mayıs 1887'de beş kişi idam edildi: A. İ. Ulyanov, V. D. Generalov, P. Y. Şevirev, V. S. Osipanov, P. İ. Andryuşkin. (ç.n.)

*** Fedoseyev N. E. (1871-1898). İlk Rus Marksistlerinden. Gorki'yle tanıştıklarında sekizinci sınıf öğrencisiydi. (ç.n.)

yan yana yürümeye başladık. Bana işçiler arasında tanıdığım olup olmadığını sordu. Neler okuyordum? Boş zamanım oluyor muydu?

— Sizin fırını duydum, –diye sürdürdü sözlerini.– Orada saçma sapan işlerle uğraşmanız anlamsız... Ne işiniz var sizin orada?

Bir süredir ben de aynı şeyleri düşünüp duruyordum; bunu ona da söyledim. Sözlerim onu sevindirdi; aydınlık bir gülümsemeyle elimi kuvvetle sıktı, yarın üç hafta kadar sürecek bir geziye çıkacağını, dönüşünde bana nerede, nasıl buluşacağımızı bildireceğini söyledi.

Fırının işleri harika gidiyordu. Benim durumumsa berbattı. Yeni bir fırına geçmemizle benim görevlerim daha da artmıştı. Fırındaki işlere ek olarak evlere, İlahiyat Akademisi'ne, "Soylu Kızlar Enstitüsü"ne ekmek, çörek taşımam gerekiyordu. Kızlar sepetimden çörek seçerken elime pusulalar tutuştururlardı. Çoğu kaliteli, güzel kâğıtlara çocuksu bir yazıyla yazılmış, yüz kızartıcı, açık saçık sözlerle dolu bu notları okurken şaşkınlıktan ağzım dilim tutulurdu. Sepetimin başına toplaşan, gözleri ışıl ışıl, tertemiz, neşeli genç kız topluluğu alaycı mimiklerle küçük, pembe pençelerini uzatıp çöreklerimi seçerken, ben de bu güzel ellere bakıp bana o ayıplı sözler içeren pusulaları –yazdığının hangi anlama geldiğinin bile farkında olmadan belki– hangi elin yazmış olabileceğini kestirmeye çalışırdım. Sonra da "avunma evleri"ni anımsayarak:

— "Görünmez iplikler"den oluşan o ağ, avunma evlerinden buralara dek mi uzanıyor yoksa? –diye düşünürdüm.

Bir gün bu kızlardan esmer, dolgun göğüslü, kalın saç örgülü biri beni koridorda durdurup:

— Şu pusulayı adresine götürürsen, sana on kapik veririm, –dedi, kısık sesle, ama telaşlı.

Kara, sevecen gözleri yaşla doluydu; dudaklarını kanatırcasına ısırmış, kulaklarına dek kızarmıştı. Vermek istediği

parayı soylu bir edayla geri çevirdim. Pusulayı alıp bir yargıcın üniversite öğrencisi oğluna götürdüm. Uzunca boylu, yanaklarında verem pembeliği olan bir delikanlıydı. Cebinden çıkardığı bakır bozuklukları –hepsi elli kapik kadardı– dalgın, düşünceli bir havada sayarak bana uzattı. Para falan istemediğimi söyleyince, bozuklukları pantolon cebine geri koymak istediyse de beceremedi, paralar yere saçıldı.

Beşlik, onluk metal paraların dört bir yana yuvarlanışını şaşkınlıkla izlerken ellerini öyle şiddetle ovuşturdu ki, parmak eklemleri çıtırdadı. Sonra güçlükle soluyarak:

— Şimdi ben ne yapacağım, –diye mırıldandı.– Hoşça kalın... Düşünmem gerek.

Bilmiyorum, ne düşündü. Ama ben bu soylu gence çok acıdım. Çok geçmeden esmer kız enstitüden kayboldu. On beş yıl kadar sonra kendisini Kırım'daki liselerden birinde öğretmen olarak gördüm. Veremdi. Hayatın aşağıladığı bir insanın acımasız öfkesiyle söz ediyordu her şeyden.

Ekmek dağıtma işi bitince yatmaya çekilirdim. Dükkâna gece ürünlerini yetiştirmek için akşamları da fırında çalışıyordum. Dükkân, şehir tiyatrosuna çok yakındı. Gece oyun bitince insanlar sıcak tereyağlı çörek almak için bize uğrarlardı. Bunun ardından, tartılarak satılan ekmekle, francala hamurunu yoğurmaya giderdim. Ne var ki, on beş-yirmi pud'luk hamuru elle yoğurmak kolay iş değildi.

Yine iki üç saat kadar uyur, ardından yine ekmek dağıtmaya çıkardım.

Her günüm böyle geçiyordu.

Oysa ben "akıllı, iyi, ölümsüz"* şeyler yapmaya can atıyordum; karşı konulmaz bir istekti bu, içimde yükselen. Sokulgandım, canlı canlı konuşmak, açıklamak, anlatmak iyi becerdiğim şeylerdi. Yaşadıklarım ve okuduklarım hayal gücümü şahlandırmıştı. Gündelik, sıradan herhangi bir

* "Akıllı, iyi, ölümsüz..." – Nekrasov'un "Tohum Atanlar" (1876) adlı şiirinden bir dize. (ç.n.)

olaydan, merkezinde "görünmez ağ"ın yer aldığı ilginç bir öyküye ulaşmak için fazla bir şeye gerek yoktu.

Krestovnikov ve Alafuzov'un fabrikalarında çalışan işçiler arasında tanıdıklarım vardı. Özellikle de, Rusya'nın hemen bütün dokuma fabrikalarında çalışmış, yaşlı, biraz tedirgin, akıllı, candan bir ihtiyar olan Nikita Rubtsov'la yakınlaşmıştık.

Kara gözlüğün ardına gizlenmiş, iyi görmeyen gri gözleri gülümseyerek:

— Elli yedi yıldır şu dünyayı çiğneyip duruyorum, Maksimiçim, Lekseyim, –derdi boğuk sesiyle.– Sense genceciksin, yepyeni bir mekik!

Gözlüğünün sapını ince bir bakır telden kendisi yapmıştı; burun köküyle kulak arkalarında bakırın bıraktığı yeşil lekeler seçilirdi. Gür bıyıklarıyla altdudağının altında kırlaşmış küçük, sık bir parça dışında sakallarını kestiği için, fabrikadaki arkadaşları ona "Alman" diye seslenirlerdi.

Orta boylu, geniş omuzlu bir adamdı Nikita Rubtsov; neşesinde hep bir hüzün duyumsanırdı.

— Sirke gitmeye bayılırım, –derdi, kocaman bir uru andıran saçsız başını sol omzuna doğru eğerek.– Atları, bütün öbür hayvanları nasıl eğitebiliyorlar öyle, hayret! Çok oyalayıcı, avutucu buluyorum ben sirki. Hayvanları saygıyla izliyor ve... o zaman, insanlara da akıllarını kullanmaları öğretilebilir diye düşünüyorum. Sirkçiler, şeker vererek kalplerini kazanıp kendi yanlarına çekiyorlar hayvanları. Eh, biz de bakkaldan şeker alabiliriz. İnsan ruhu için bize de şeker gerekli... ve bu şeker, sevecenliktir! Demek ki, delikanlı, sevecen olmalıyız, eli sopalı değil... Bizde hep bu ikinci yol yeğlenir... öyle değil mi?

Ama kendisi insanlara hiç sevecen davranmazdı. Konuşmaları yarı aşağılayıcı, yarı alaycıydı. Tartışmalarda itirazları, karşısındakini kırmak istercesine hep tek heceli ünlemlerle olurdu. Onunla tanışmam bir birahanede oldu.

Birkaç kişi üzerine yürümüş, hatta birkaç kez de vurmuşlardı. Hemen kavgaya girdim ve kendisini alıp götürdüm.

— Çok yaktılar mı canınızı? –diye sordum, karanlıkta, çiseleyen güz yağmuru altında yürürken.

— Sen buna dayak mı diyorsun? –dedi, kayıtsızca.– Hem dur bakalım, sen bana niye "siz" diyorsun?

Tanışmamız böyle oldu. Başlarda benimle de ince ince alay ediyor, zekice dalgasını geçiyordu. Ama kendisine "görünmez ağ"dan, onun hayatımızda oynadığı rolden söz edince:

— Vay vay vay! Sen hiç de aptal değilmişsin! –diye bağırdı.

O günden sonra bana karşı hep babaca bir sevecenlikle davranmaya, hatta adımın yanında baba adımla da seslenmeye başladı.

— Maksimiçim, Lekseyim, mızrağım benim... Son derece yerinde, doğru düşüncelerin var. Var olmasına var da, bunlara kimse inanmaz, çünkü inanmak işlerine gelmez!

— Peki siz inanıyor musunuz?

— Ben kesik kuyruklu bir sokak köpeğiyim, Lekseyciğim... Halk dediğin insanlarsa zincirlenmiş köpektir, üstelik her birinin kuyruğuna karısından, çoluk çocuğundan tut, galoşuna, armonikasına varana dek bir sürü turp bağlıdır... Bu da bir yana her köpek, kulübesine tapar. Sana inanmazlar. Bizim Morozov'da, fabrikada ne olaylar oldu! Bir adım öne çıkanın kafasını patlattılar. Kafa, popo değildir. Kafaya odunu yedin mi, uzun zaman kendine gelemezsin!

Krestovnikov fabrikasından tesviyeci Yakov Şapoşnikov'la tanıştıktan sonra ağzı biraz değişti. Gitar çalan, Kutsal Kitap'ı iyi bilen Yakov, Tanrı'yı öfkeli reddedişiyle bizimkini dehşetli şaşırtmıştı. Verem hastası olan Yakov, dört yana çürümüş ciğerlerini tüküre tüküre birbirinden sağlam kanıtlarını coşkuyla sıralardı:

— Madde bir: Ben hiç de "Tanrı'nın suretinde ve onun

benzeri" olarak yaratılmış değilim. Ben hiçbir şey bilmem, elimden hiçbir şey gelmez, üstelik iyi bir insan da değilim! Evet, değilim! Madde iki: Tanrı benim neler çektiğimi bilmiyor ya da biliyor, ama yardım edecek gücü yok ya da biliyor, ama yardım etmek istemiyor. Madde üç: Tanrı her şeyi bilen değil, her şeye gücü yeten de değil, acıyıcı ve esirgeyici hiç değil. Sözün özü, Tanrı diye bir şey yok! Tanrı, bir uydurma, her şey, bütün hayat uydurma! Kimse beni kandırmaya kalkmasın!

Rubtsov'un önce dili tutuldu. Sonra öfkesinden yüzüne kan hücum etti, ağzına geleni sıralamaya başladı. Ama Yakov görkemli bir dille Kutsal Kitap'tan alıntılara başlayınca, yelkenleri indirdi, içine çekildi, pıstı kaldı.

Konuşurken yüzü korkunç bir görünüm alırdı Şaposnikov'un. Yağız, ince yüzü, kara, kıvırcık saçlarıyla bir Çingene'ye benzerdi. Morumsu dudakları arasından kurt dişleri ışıldardı. Kımıltısızca hasmının yüzüne dikilen kara gözlerinin ağır, ezici bakışlarına dayanabilmek kolay değildi. Bakışları bana Behterev'in megaloman hastasının bakışlarını hatırlatırdı.

Yakov'dan dönerken Rubtsov asık bir yüzle:

— Bugüne dek kimse benim yanımda Tanrı için böyle şeyler söylemedi, –dedi.– Bugüne dek böyle bir şey hiç olmadı... her şeyi duydum, ama böyle şeyler, asla! Bu adamın dünya misafirliği herhalde çok sürmez... Yazık! Hepten yanıp bitmiş bu adam... İlginç, kardeş, çok ilginç.

Yakov'la çabuk yakınlaştı, iyi bir dostluk kuruldu aralarında. Heyecanından içi içine sığmıyor, parmaklarıyla hasta gözlerini ovuştururken:

— Eh, sonunda Tanrı'yı da emekli etmiş bulunuyoruz, –diyordu kıs kıs gülerek.– Şimdi, cancağızım, ben çardan sözümü sakınmam. Çar benim önümde bir engel değil. Çarlar değil, patronlardır asıl sorun. Ben bütün çarlarla oturur anlaşırım. Hatta Korkunç İvan'la bile. Otur, efendi efendi

çarlığını yap, derim. Patronların hakkından gelmek benim işim, sen yeter ki bana bunun iznini ver. Verdin mi, seni altın zincirle tahtına bağlar, hatta Tanrı gibi taparım sana...

"Çar-Açlık" broşürünü okuduktan sonra:

— Hepsi doğru! –dedi.

Jelatinli teksir baskıyla çoğaltılmış bir yazıyı ilk kez görüyordu.

— Kim yazdı bunu senin için? –dedi.– Ne kadar güzel yazmış! Ona teşekkür etmelisin.*

Doymak bilmez bir öğrenme isteğiyle doluydu, Rubtsov. Şaposnikov'un Tanrı ve din karşıtı söylevlerini büyük bir dikkatle dinlerdi. Okuduğum kitaplara ilişkin benim saatlerce süren anlatımlarımı da dinler, başını geriye atıp gırtlağını iyice kabartarak sevinç kahkahaları atar, hayranlığını dile getirirdi:

— Vay anasını! İnsan aklı dedin mi duracaksın... Pes doğrusu!

Kendisi zor okurdu; gözlerindeki rahatsızlık engeldi buna. Ama o da az şey bilmezdi ve çoğu kez bildikleriyle şaşırtırdı beni:

— Almanlarda akıllı bir dülger varmış... ama adamdaki akıl öyle böyle değil! Kral bile adamı çağırıp ona akıl danışırmış.

Art arda sorduğum sorulardan sözünü ettiği adamın Bebel olduğu ortaya çıktı.**

— Bunu nerden biliyorsunuz?

— Biliyorum, –dedi, serçeparmağıyla yamru yumru koca kafasını kaşıyarak.

Hayatın karmaşası onu ilgilendirmiyordu; kendini tümüyle Tanrı'yı yok etmeye, din adamlarıyla, özellikle de nefret ettiği papazlarla alay etmeye vermişti.

---

* Teşekkürler, Aleksey Nikolayeviç. Bah! (Yazarın notu).

** Alman sosyal demokrat hareketinin kurucusu ve önderi August Bebel (1840-1913), gerçekte tornacıydı. (ç.n.)

Bir gün Rubtsov kendisine sevecenlikle sordu:

— Tanrı'yla alıp veremediğiniz nedir, Yakov? Her sözünüz Tanrı karşıtı?

— Hayatıma engel ondan başka kim var? Yirmi yıl boyunca ona inandım, onun korkusuyla tir tir titredim. Boyun eğdim, katlandım. Kafanda kuşkular var, ama soru soramazsın; yasaklamış çünkü! Eli kolu bağlı yaşadım. Ama Kutsal Kitap'ı okuyunca gördüm ki, hepsi uydurma! Baştan sona uydurma, Nikita!

Elini, "görünmez ağ"ı parçalamak ister gibi sallayarak:

— Vaktinden önce ölmem de onun yüzünden! –dedi, ağlamaklı.

Tanıdığım birkaç ilginç insan daha vardı. Sık sık Semyonov'un fırınına, eski dostlara uğrardım. Beni sevinçle karşılar, anlattıklarımı ilgiyle dinlerlerdi. Ama Rubtsov kent dışında, Amiral mahallesinde, Şaposnikov'sa Kaban'ın da arkasına düşen Tatar mahallesinde otururlardı. Aralarında beş verst kadar uzunca bir yol vardı, bu yüzden de kendilerini çok sık göremiyordum. Onlar da bana gelemezlerdi, çünkü hem benim konuk ağırlayacak bir yerim yoktu hem de emekli bir asker olan yeni fırıncının jandarmalarla arası iyiydi. İlçe jandarma komutanlığı arkadan bizim avluya bitişikti. Bu yüzden de ciddi, ağırbaşlı "mavi üniformalar", hem Albay Gangardt'ın francalaları hem de kendi ekmekleri için kolayca çiti aşıp bizim avluya süzülüveriyorlardı. Bu da bir yana, fırına dikkat çekmemek için "insanlardan olabildiğince uzak durmam" konusunda uyarılmıştım.

Fırındaki işlerimin giderek anlamını yitirdiğini görüyordum. Fırının iş durumunu dikkate almadan kasadan sorumsuzca para çekilmesi yüzünden zaman zaman un parasını ödemekte zorlanıyorduk. Derenkov, yüzünde bıkkın bir gülümseme, sakalını çekiştirerek:

— Batacağız! –diyordu.

Kişisel yaşamı da ters gidiyordu: Kızıl-kıvırcık saçlı Nastya "yüklü"ydü; yeşil gözleriyle her şeye ve herkese küs-

kün bakıyor, huysuz bir kedi gibi sürekli homurdanıp söyleniyordu.

Tam önünde durmasına karşın Andrey'i görmüyormuş gibi adamın üzerine üzerine yürüyordu; Andrey'se suçlu bir gülümsemeyle önünden çekilip ona yol veriyor, içini çekiyordu.

Bazen bana dertlenirdi:

— Hiç ciddilik kalmadı. Herkes önünü arkasını düşünmeden eline geçene el koyuyor. Kendime yarım düzine çorap almıştım; koydunsa bul, hepsi birden kaybolmuş!

Bu çorap olayı gülünçtü, ama ben gülmedim. Çünkü bu alçakgönüllü, kişisel çıkar gözetmeyen adamın yararlı bir iş ortaya koymak için nasıl çabaladığını ve çevresindeki herkesin tam bir düşüncesizlik ve umursamazlıkla nasıl işlerin altından girip üstünden çıktığının tanığıydım. Onca yardımının dokunduğu insanlardan bir teşekkür falan beklediği yoktu Derenkov'un. Ama kendisine karşı biraz daha dikkatli, duyarlı, dostça davranılmasını bekliyordu ve buna hakkı da vardı. Ne yazık ki kimseden böyle bir şey göremiyordu. Ailesi hızla çözülüp gitmişti. Babası din yolunda hafiften kafayı oynatmış, erkek kardeşi kendini içkiye ve kızlarla gezip tozmaya vermişti. Kızıl saçlı öğrenciyle tatsız bir aşk hikâyesi yaşadığı anlaşılan kız kardeşiyse, ona yabancı gibi davranıyordu. Kızı sık sık gözleri ağlamaktan şişmiş görüyordum. Kızıl saçlı öğrenciden nefret etmeye başlamıştım.

Sanırım Marya Derenkova'ya âşıktım. Bizim dükkânda ekmek satış işinde çalışan kırmızı dudaklarından sevecen gülümsemesi hiç eksik olmayan, dolgun yapılı, al yanaklı Nadejda Şçerbatova'ya da âşıktım. Galiba ben hep âşıktım. Yaşım, kişiliğim, sürdüğüm karmaşık yaşam bir kadınla birlikte olmamı gerektiriyordu ve bunun için zaman erken olmaktan çok, galiba artık geçti. Bir kadının sevecenliğine ya da hiç değilse dostça ilgisine ihtiyaç duyuyordum. Açık yüreklilikle kendimi anlatmak istiyordum; zihnimi dolduran

kördüğüm olmuş düşünce karmaşasından, birbiriyle ilintisiz izlenimler kaosundan kurtulmak istiyordum.

Dostum yoktu. Beni "işlenmeye değer bir cevher" gibi gören insanlara sevecenlik duymuyordum; bunlar bende dertlerimi kendileriyle paylaşma isteği uyandırmıyorlardı. Onları ilgilendirmeyen bir şey söylediğimde bana dedikleri hep şu olurdu:

— Geçin bunları!

Guriy Pletnyov'u tutuklayıp Petersburg'a götürerek Petropavlovsk zindanına kapattılar. Haberi ilk, sabahın erken bir saatinde yolda karşılaştığım Nikiforiç'ten duydum. Dalgın, ama azametli bir havası vardı; bir resmigeçit töreninden geliyormuş gibi bütün nişanları, madalyaları göğsündeydi. Karşılaştığımızda elini kasketine götürerek beni selamladı, sessizce yanımdan geçip gidiyordu ki birden durdu, öfkeli bir sesle, enseme doğru:

— Bu gece Guriy Aleksandroviç'i tutukladılar, –dedi.

Elini sallayıp iki yanına bakındıktan sonra usulca ekledi:

— Gencecik delikanlı... Gitti gider!

Çakal gözlerinde yaşlar ışıldıyordu sanki.

Pletnyov'un tutuklanmayı beklediğini biliyordum; bu konuda beni kendisi uyarmıştı. Bu aralar görüşmememizi öğütledi; hatta benim gibi kendisinin de tanışıp dost olduğu Rubtsov da onu arayıp sormamalıydı.

— Niye bana hiç uğramıyorsun? –dedi Nikiforiç, yüzüme değil, yere bakarak.

Akşam ona gittim. Uykudan yeni kalkmıştı; yatağında oturuyor, kvas içiyordu. Karısı minik pencerenin önünde elindeki işe eğilmiş, pantolon yamıyordu.

— İşte böyle! –dedi polis, dalgın dalgın yüzüme bakıp, elini rakun kürkünü andıran göğüs kıllarında dolaştırarak.– Tutukladılar. Evinde, hükümdarımız karşıtı bildiriler için boya kaynattığı bir tencere buldular.

Sonra yere tükürüp öfkeyle karısına seslendi:

— Ver artık şu pantolonumu!

— Az kaldı, –dedi karısı, başını elindeki işten kaldırmadan.

— Üzülüyor, ağlayıp duruyor, –dedi ihtiyar, gözleriyle karısını göstererek.– Ben de acıyorum. Gencecik bir öğrenci koskoca hükümdara karşı ne yapabilir ki?

Giyinirken karısına dönüp:

— Ben bir dakikaya hazır olurum, –dedi,– sen semaveri hazırla!

Karısı, kımıltısız, camdan dışarı bakıyordu, ama adam kapının ardında gözden yitince, kadın hızla döndü, kuvvetle sıktığı yumruğunu kapıya doğru uzattı, sıkılmış dişlerinin arasından kinle tısladı:

— Kör olasıca moruk!

Yüzü ağlamaktan şişmiş, sol gözü kocaman bir morartıyla neredeyse tümden kapanmıştı. Yerinden kalkıp bir hamlede ocağın yanına gitti, semavere eğilirken tıslamasını sürdürdü:

— Aldatacağım onu! Hem öyle bir aldatacağım ki, kurtlar gibi uluyacak, inim inim inleyecek! Ona inanma! Tek bir sözüne bile inanma! Seni tuzağa düşürmeye çalışıyor. Yalancı! Kimseye acımaz o! Balık avlar gibi insan avlar yalnız! Hakkınızda bilmediği yok! Geçimini böyle sağlıyor... İnsan avıyla geçiniyor...

İyice yanıma sokuldu ve bir dilenci gibi yalvardı:

— Okşasana beni, ne olur!

Hoşuma gitmiyordu bu kadın. Ama gözlerinde öyle keskin bir acı vardı ki, onu kucakladım, dağınık, sert, yağlı saçlarını okşadım.

— Şimdi kimi izliyor?

— Balıkpazarı Sokağı'ndaki odalarda oturan birilerini.

— Adlarını biliyor musun?

— Bana neler sorduğunu söyleyeceğim ona! –dedi gülümseyerek.– Geliyor! Zavallı Guriy'i de o izlemişti...

Ve benden kopup ocağın yanına fırladı.

Nikiforiç, elinde bir şişe votka, reçel ve ekmekle göründü. Çay içmeye oturduk. Marina hemen yanımda oturuyor, sağlam gözünü yüzümden ayırmadan, belirgin bir sevecenlikle bana ikramlarda bulunuyordu.

İhtiyarsa beni etkileme, zihnimi çelme çabalarını sürdürüyordu:

— Bu gözle görünmez ağ yüreklerden, kemiklerden geçer! Asla koparıp parçalayamazsın! Neden? Çar, halkın Tanrısıdır da ondan!

Sonra birden sordu:

— Mesela sen çok kitap okumuşsun... İncil'i okudun mu? Peki, sence, orada yazan her şey doğru mu?

— Bilmiyorum.

— Bence gereksiz şeyler var İncil'de. Hem de pek çok. Örneğin, "mutlu yoksullar!" sözü.* Nasıl mutlu olsun yoksul? Boş bir söz gibi. Aslında yoksulluk karışık konu... Yoksulla yoksullaşmış olanı birbirinden ayırt etmek gerek. Yoksul, kötüdür! Yoksul düşmüş olansa, olasılıkla, mutsuzdur. Bence olaya böyle bakmak gerek. Böylesi daha iyi.

— Neden?

Gözlerini, araştırır gibi gözlerime dikip bir an sustu. Sonra üzerinde epey düşündüğü belli olan sözleri çok sağlam kanıtlar açıklıyormuş gibi bir edayla, tane tane sıralamaya başladı:

— İncil'de acıma çoktur. Oysa bence zararlı bir şeydir acıma. Gereksiz, hatta zararlı birtakım insanlar için büyük paralar harcanmasını gerektirir acıma. Düşkünlerevi, tımarhane, hapishane... Sağlam, sağlıklı insanlara yardım edeceksin ki, güçlerini boşa harcamasınlar. Bizse güçsüzlere yardım ediyoruz. Güçsüzü güçlü yapabilir misin? Bu gereksiz çaba yüzünden sağlam, güçlü insanlar zayıflarken; zayıf, güçsüz insanlar

---

* Matta (5:3): "Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır." [*Kutsal Kitap*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009] (ç.n.)

da onların sırtından geçinmeye başlıyor. İşte asıl uğraşılacak şey budur! Üzerinde tekrar düşünmemiz gereken çok şey var. Hayatın nicedir İncil'den ayrıldığını anlamak gerek. Hayatın yolu ayrı, İncil'inki ayrı. Pletnyov neden mahvolup gitti dersin? Acıma yüzünden. Biz acıyıp yoksullara yardım ederken öğrenciler telef oluyor. Akıl neresinde bu işin, ha?

Geçmişte de şu ya da bu şekilde karşıma çıkan bu düşüncelerin, bu denli keskin bir biçimde dile getirilişine ilk kez tanık oluyordum. Bunlar toplumda bizim sandığımızdan çok daha yaygın ve kök salmış durumdaydılar. Yedi yıl kadar sonra Nietzsche'yi okurken, Kazan'lı polis memurunun felsefesi aklıma geldi. Yeri gelmişken söyleyeyim: Ben, daha önce hayatta görmediğim, hayatın bana söylemediği pek az düşünceye rastladım kitaplarda.

Bu arada yaşlı "insan tutan"*, parmaklarıyla masadaki tepsinin kenarında sözlerine tempo tutarak konuşup duruyordu. Kaşları çatılmış, kuru yüzü sertleşmişti. Ama konuşurken bana değil, ovulup ışıl ışıl parlatılmış semaverin bakır aynasına bakıyordu.

Karısı ihtiyara:

— Gitme vaktin geçiyor! –diye hatırlattı.

Ama kadının bu ikinci uyarısı olmasına karşın, adam, karısına karşılık vermedi. Sözcükleri birbiri ardına dizerek düşüncelerini açıklarken, nasıl oldu, anlayamadım, birden konuyu bambaşka bir noktaya getirdi:

— Delikanlı, sen aptal değilsin, okumuş insansın... Fırıncılık senin gibi birine yakışıyor mu? Çar hazretlerine hizmet ederek orada kazandığından daha çok para kazanabilirsin...

Adamı dinlerken Balıkpazarı Sokağı'nda oturan tanımadığım insanları, Nikiforiç'in kendilerini izlediğiyle ilgili

---

* İsa'nın gölde balık tutan Simun ve kardeşi Andreas'a söylediği sözler. Matta (4:9): "Onlara 'Ardımdan gelin' dedi, 'Sizleri insan tutan balıkçılar yapacağım.' " [*Kutsal Kitap*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009] (ç.n.)

nasıl uyarabileceğimi düşünüyordum. Oradaki odalardan birinde, Sergey Somov diye birinin oturduğunu biliyordum. Yalutorovsk'taki sürgününden yeni dönen bu adam hakkında epey ilginç şeyler anlatmışlardı.

— Akıllı insanlar bir arada yaşamalılar: Tıpkı kovandaki arılar ya da yuvalarındaki yabanarıları gibi... Hükümdarımız çar hazretleri...

— Bak, saat dokuz oldu, –dedi karısı.

— Şeytan, seni!

Nikiforiç, üniforma ceketini ilikleyerek ayağa kalktı.

— Neyse, önemli değil. Arabayla giderim. Hoşça kal, kardeş! Çekinme, yine gel...

Nikiforiç'in kulübesinden ayrılırken, kendi kendime söz verdim: Bir daha bu adamın "konuğu" olmayacak, evine adım atmayacaktım. Aslında ilginç biriydi ihtiyar, ama tiksinti veriyordu bana. Acımanın zararlarına ilişkin söyledikleri beni heyecanlandırarak belleğime kazınmıştı. Bunlarda bir doğruluk payı olduğunu hissediyordum, ama canımı sıkan, bu doğrunun kaynağının bir polis olmasıydı.

Bu konu sık sık tartışılırdı. Bu tartışmalardan birinin beni özellikle etkilediğini ve heyecanlandırdığını hatırlıyorum.

Kentte bir "Tolstoycu" ortaya çıktı ve ben hayatımda ilk kez bir Tolstoycu gördüm. Uzun boylu, esmer, kara kuru bir adamdı; kara bir keçisakalı ve zenciler gibi kalın dudakları vardı. Sırtını kamburlaştırarak hep yere bakar, ama zaman zaman dazlak kafasını sertçe geriye atmasıyla, kor gibi yanan kara, nemli gözlerindeki tutku kıvılcımları çevreye saçılırdı. Keskin bakışlarında nefrete benzer bir şeylerin yandığı sezilirdi. Bir profesörün evindeki söyleşide gördüm onu. Toplanan çok sayıdaki gençler arasında bir de ilahiyat üstadı, zarif, narin bir papazcık vardı. Üzerindeki kara, ipek cüppe, soğuk, çelik grisi gözlerinin kuru gülümsemesiyle aydınlanan solgun, güzel yüzünü çok hoş ortaya çıkarmıştı.

Tolstoycu, İncil'deki yüce gerçekliklerin sonsuza dek sürecek sarsılmazlıkları üzerine uzun bir söylev verdi. Sesi boğuktu, kısa cümlelerle konuşuyordu, ama ağzından keskin çınlamalar halinde dökülen sözlerde derin bir inanç duyumsanıyordu. Kıllı sol eliyle bir şey keser gibi yaptığı kısa, kesik, tekdüze hareketler eşlik ediyordu konuşmasına. Sağ eli cebindeydi.

— Aktör! –diye fısıldadı, benim de bulunduğum sıradan biri.

— Evet, son derece teatral...

Hemen o günlerde, sanırım Draper'ın, Katolikliğin bilimle savaşı üzerine bir kitap okumuştum* ve bana o anda, dünyanın ancak sevgiyle kurtulabileceğine amansızca inanan ve insanlara acımalarından dolayı onları kılıçtan geçirmeye ya da meydan ateşlerinde diri diri yakmaya hazır olan bu insanlardan biri konuşuyormuş gibi gelmişti.

Tolstoycu'nun üzerinde geniş kollu, beyaz bir gömlekle, etekleri yere kadar inen kül rengi, eski bir hırka vardı ve üzerindekiler onu kalan herkesten ayırıyordu. Vaazının sonunda bağırır gibi bir sesle, sordu:

— Evet, şimdi kimden yana olduğunuzu söyleyin: İsa'dan mı yanasınız, Darwin'den mi?

Soruyu, korku ve hayranlıkla kendisine bakmakta olan kızlı erkekli gençlerin biriktiği köşeye bir taş gibi fırlatmıştı. Konuşması herkesi derinden etkilemişe benziyordu; insanlar başları önlerinde, suskun, düşünüyorlardı. Kor gibi yanan bakışlarını topluluk üzerinde dolaştırarak sertçe sözlerini sürdürdü Tolstoycu:

---

* Amerikalı filozof John William Draper (1811-1882). *History of the Conflict Between Religion and Science* (1874; Din ve Bilim Arasındaki Çatışmanın Tarihi) adlı kitabın yazarı. Rusça çevirisi 1876'da yayımlandı. Tanrı inancı olmakla birlikte, doğal-tarihsel materyalizme de büyük ilgi duyan Draper, dinsel cehalet ve yobazlığa şiddetle karşı çıkıyordu. (ç.n.)

— Yalnızca Ferisiler* bu iki uzlaşmaz ilkeyi birleştirmeye çabalayarak hem kendilerini utanmazca aldatır hem de yalanlarıyla insanları yoldan çıkarırlar...

Zarif papazcık ayağa kalktı, cüppesinin kollarını özenle yukarı çekerek düzgün, akıcı bir dille konuşmaya başladı. Sözlerinde ağulu bir nezaket, hoşgörüyle karışık bir alaycılık duyumsanıyordu:

— Ferisiler üzerine vulgar bir görüş sahibi olduğunuz anlaşılıyor... Bunun yalnızca kaba, bayağı değil, aynı zamanda baştan sona yanlış bir görüş olduğunu söylemek zorundayım.

Narin papazcığın, Ferisilerin, Musevi ahitlerinin en gerçek ve en dürüst koruyucuları olduklarını, İsrailoğullarının da, düşmanlarına karşı hep onlarla birlik olduğunu kanıtlamaya girişmesi beni büsbütün şaşırttı.

— Örneğin Flavius Josephus'u** okuyun, göreceksiniz...

Fırlayıp yerinden kalkan ve geniş, yok edici bir el hareketiyle Flavius'u biçen Tolstoycu:

— Günümüzde de düşmanlarıyla birlik olup dostlarının üzerine yürüyor halklar. Ama onlar bunu özgür iradeleriyle yapmıyorlar; baskı altında kaldıkları, zorlandıkları için yapıyorlar. Flavius'muş! Bana ne sizin Flavius'unuzdan?

Papazcık ve söz alan başkaları, temel tartışma konusunu küçük parçalara ayırdıkları için, asıl konu kayboldu gitti.

— Sevgi, hakikatin ta kendisidir! –diye bağırıyordu Tolstoycu; oysa gözlerinde nefret ve küçümseme ışıkları tutuşuyordu.

---

* Geçmişte, Musevilikte, Eski Ahit'e dogmatikçe bağlı olan ve dinsel fanatizmiyle öne çıkan bir mezhebin üyelerini adlandırmada kullanılan sözcük, Ferisilerin İncil'de hoş görülmemesi ve kınanması nedeniyle sonraları "ikiyüzlü, yalancı sofu" gibi anlamlar kazanmıştır. (ç.n.)

** MS birinci yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi ve komutan. Ünlü *Yahudi Savaşı Üstüne* kitabının yazarıdır. 66-73 savaşlarında Romalıların tarafına geçmiştir. (ç.n.)

Anlamını kavrayamadığım sözcüklerle sarhoş gibiydim; kurşun gibi yağan korkunç bir sözcük fırtınasında toprak, ayağımın altında sallanıyor ve ben tam bir umutsuzluk içinde, sürekli, dünyada herhalde benden daha aptal, daha yeteneksiz birinin daha olamayacağını düşünüyordum.

Bu sırada Tolstoycu, kıpkırmızı olmuş yüzünden akan terleri silerek, kudurmuşçasına haykırıyordu:

— İncil'i kaldırıp atın! Yalan söylememek için hepten unutun onu! İsa'yı da bir kez daha çarmıha gerin! Bu daha dürüstçe bir tutumdur!

Bir soru, önümde duvar gibi yükseliyordu: Hayat, bu dünyada mutluluk uğruna verilen kesintisiz bir savaştan ibaretse, merhamet ve sevgi bu savaşta zafere ulaşmanın önünde birer engel değil miydi?

Tolstoycu'nun soyadının Klopski* olduğunu ve çiftlik sahibi iki kız kardeşin yanında kaldığını öğrenerek ertesi akşam onu görmeye gittim. Ulu bir ıhlamur ağacının gölgesinde, kızlarla birlikte masa başındaydı. Üzerindeki beyaz pantolon, beyaz gömlek ve gömleğinin açık düğmelerinden görülen kara, kuru, kıllı göğsüyle, benim yersiz yurtsuz hakikat vaizi hayallerimi birebir karşılayan bir görünümü vardı.

Önündeki tabakta sütlü ahududu vardı ve adam gümüş bir kaşıkla ağzına götürdüğü lezzetli yemeğini, kalın dudaklarını şapırdatarak zevkle yutuyor, her kaşıktan sonra da seyrek, kedi bıyıklarında kalan beyaz damlacıklara üflüyordu. Kızlardan biri masada adama hizmet ederken, ıhlamura sırtını veren öbürü, kollarını göğsünde kavuşturmuş, hülyalı hülyalı sıcak, tozlu göğe bakıyordu. Ayırt edilemeyecek denli birbirine benzeyen kız kardeşlerin ikisinin de üzerinde leylak rengi hafif giysiler vardı.

---

* İ. M. Klopski (1852-1898): "Tolstoyculuk" hareketinin 1880'li ve 1890'lı yıllardaki propagandacılarından biri. 1892'de tutuklanmış, daha sonra ABD'ye iltica etmiştir. (ç.n.)

Sevecenlikle, istekle konuştu Tolstoycu benimle; sevginin yaratıcı gücünden, herkesin tek tek ruhunda bu gücü yaratması gerektiğinden ve hayatın her yanına toz parçacıkları gibi yayılmış olan sevgiye, yani "evrenin ruhu"na insanı bağlayabilecek tek gücün bu olduğundan söz etti.

— İnsan bir tek bununla bağlanabilir! Sevmeden hayat anlaşılamaz. "Yaşamın yasası, savaştır" diyenler yok olmaya mahkûm kör ruhlardır! Nasıl ateş ateşle söndürülemezse, kötülük de bir başka kötülükle yok edilemez!

Kız kardeşler, birbirinin beline sarılarak eve doğru bahçenin derinlerinde kaybolurken, gözlerini kısarak onları bir süre izleyen adam, sonra bana dönüp sordu:

— Peki, sen kimsin?

Açıklamalarımı dinledikten sonra parmaklarıyla masada tempo tutarak insanın her yerde insan olduğundan ve hayatta yer değiştirmeye değil, ruhumuzu insanları sevme yönünde eğitmeye çabalamamız gerektiğinden söz etmeye başladı.

— İnsan ne kadar aşağılardaysa, hayattaki hakiki doğruluğa, hayatın kutsal bilgeliğine o kadar yakındır...

Onun bu "kutsal bilgelik" konusundaki yetkinliğinden kuşkuya kapılmadım desem yalan olur. Ama adamın benden sıkıldığını hissederek bir şey söylemedim. Bana iğrenç bir şekilde baktı, esnedi, kollarını arkadan boynuna doladı, bacaklarını uzattı ve gözlerini yorgunca kapayarak, uykusunda söylenir gibi mırıldandı:

— Sevgiye boyun eğmek... yaşamın yasası...

Birden irkildi, bir şeyler yakalamaya çalışır gibi ellerini havada salladı, korku dolu bakışlarını bana dikti:

— Ne? Yorulmuşum... Bağışla!

Yeniden gözlerini yumdu, acı çekiyormuş gibi bütün dişlerini göstererek kuvvetle sıktı, altdudağı sarktı, üstdudağı yukarı çekildi ve mavimsi seyrek bıyıkları dikleşti.

Tolstoycu'dan hoş olmayan duygularla ve içtenliği konusunda belirsiz bir kuşku duyarak ayrıldım.

Birkaç gün sonra sabah erkenden, tanıdığım bekâr, sarhoş bir doçente francala götürmüştüm; Klopski'yi orada yeniden gördüm. Gece hiç uyumamış gibiydi; yüzünün rengi gitmiş, gözleri kızarmış ve şişmişti. Sarhoş gibiydi. Ayakta duramayacak kadar sarhoş olan şişman doçent, üzerinde yalnızca iç çamaşırları, elinde bir sigara, yerinden oynamış mobilyalar, içki şişeleri, oraya buraya savrulmuş üst giysileri arasında yere, döşeme tahtalarına oturmuştu ve olduğu yerde ileri geri sallanarak, böğürür gibi bir sesle aynı sözcüğü yineleyip duruyordu:

— Mer-ha-met...

Klopski kestirip atar gibi öfkeyle bağırdı:

— Ne merhameti! Merhamet yok! Ya sevgi bizi çürütecek ya da biz sevgi uğruna savaşarak yok olup gideceğiz! Hepsi aynı kapıya çıkar: Kaderimiz, mahvolmak!

Kapıda duruyordum; beni omuzlarından tutarak içeri çekti ve doçente dönerek:

— Sor ona, –dedi,– ne istediğini, insanları sevmeye ihtiyaç duyup duymadığını sor!

Yaşlı gözlerle bana bakan doçent gülümsedi:

— Ekmekçi o... benim ona borcum var...

Sallandı, cebinden bir anahtar çıkarıp bana uzattı:

— İşte, al hepsini!

Ama Tolstoycu anahtarı ondan alarak bana git der gibi elini salladı:

— Çek! Sonra alırsın.

Ve elimden aldığı ekmekleri karşı köşedeki divana fırlattı.

Beni tanımamıştı ve bu benim hoşuma gitti. Oradan ayrılırken belleğimde ondan geriye, sevgiden yok olup gitmek sözleriyle ona karşı yüreğimi dolduran nefret duygusu kaldı.

Bir süre sonra Klopski'nin, çiftliklerinde kaldığı kız kardeşlerden birine ilanıaşk ettiğini öğrendim. Adam aynı aşk itirafını, üstelik de aynı gün, öbür kız kardeşe de yapmış. Birbiriyle mutluluklarını paylaşan kız kardeşlerin sevinçleri

bir anda âşıklarına karşı öfkeye dönüşmüş ve kapıcılarını çağırarak aşk vaizini hemen evlerinden defetmesini istemişler.

Adam kentten kayboldu.

İnsan hayatında aşkın ve merhametin anlamı, önemi – bu korkunç ve karmaşık sorun– çok erken karşıma dikildi. Başlangıçta, içimde belirsiz ama keskin bir düşünce çatışması biçiminde, ardından da çok açık bir soru olarak:

— Aşkın hayatımızdaki rolü nedir?

Okuduğum bütün kitaplar, Hıristiyanlık, hümanizma düşünceleriyle ve insanlara merhamet duyulması feryatlarıyla doluydu. Bu arada tanıdığım en iyi insanlar, konu üzerine birbirinden güzel, ateşli sözler sıralıyorlardı.

Doğrudan gözlemcisi olduğum hiçbir şeyin insanlara merhamet duygusuyla bir ilgisi yoktu; gördüğüm, yaşadığım her şey hemen tümüyle bu duyguya yabancıydı. Önümde göz alabildiğine açılan hayat, bitmez tükenmez düşmanlıklar, acımasızlıklar, beş para etmez şeylere sahip olma uğruna verilen bitmez tükenmez kirli savaşlarla doluydu. Bense yalnızca kitap peşindeydim, kitap dışında hiçbir şey umurumda değildi.

Arabacı, kapıcı, işçi, memur, tüccar... bütün bu insanların ben ve benim sevdiğim insanlar gibi yaşamadıklarını, bizim istediklerimizi istemediklerini ve bizim gittiğimiz yöne gitmediklerini anlamak için sokağa çıkıp kapı önünde bir saat kadar oturmak yeterdi. Sevdiğim, saydığım, inandığım insanlarsa, kendilerini kuşatan çoğunluk içinde –karıncalar gibi didinip duran ve bin bir dalavereyle, iğrençlikle sürekli kendilerine bir şeyler edinmeye çabalayan çoğunluk içinde– yapayalnız ve yabancıydılar, kimselere gerekli değildiler. Hayat bana baştan sona saçma geliyordu... ve ölümüne sıkıcı. İnsanların yalnızca sözde acıyıcı ve sevgi dolu olduklarını görüyordum; gerçekteyse –belki kendileri bile bunun farkında değillerdi, ama– hayatın genel akışına teslim olmuşlardı.

Zor durumdaydım. Gerçekten çok zor durumdaydım.

Karaciğer bozukluğundan rengi sapsarı, karnı su toplamış veteriner Lavrov, konuşmakta zorlanarak şöyle demişti bir gün:

— Şiddeti öyle artırmalı, öyle acımasız bir şiddet uygulamalı ki, insanların anası ağlasın ve şu kahrolası sonbahardan nefret eder gibi nefret etsinler ondan!

Erken gelmişti sonbahar; hem erkenciydi hem yağmurlu, hem soğuk hem de hastalık ve intiharlardan yana zengin.

Lavrov da karnında biriken suyun kendini boğmasını beklemeden siyanürle canına kıydı.

— Hayvanları iyileştirirdi, hayvan gibi öldü! –dedi, veterinerin ev sahibi terzi Mednikov, cenazeyi evden çıkarırken.

Zayıf, sofu bir adamdı ve Meryem Ana'yı ululayan bütün ilahileri ezbere bilirdi. Yedi yaşındaki kızıyla, on bir yaşındaki lise öğrencisi oğlunu, ucu üç çatallı deri kırbaçla, karısını ise bambu kamışıyla, baldırlarına vurarak döver ve yakınırdı:

— Bu dövme yöntemini Çinlilerden öğrendim diye sulh yargıcı beni mahkûm etti; oysa ben afişler, resimler dışında hayatımda Çinli görmedim.

Terzinin yanında çalışanlardan, "Dunka'nın Kocası" lakaplı, çarpık bacaklı, yüzünden bezginlik akan adamcağız şöyle derdi:

— Sofunun yumuşak başlısından korkacaksın! Delidolular hemen fark edilir, onlardan kaçıp gizlenmeye zaman bulabilirsin. Ama bu yumuşak başlılar, otlar arasındaki yılanlar gibi sinsice sokulurlar insana ve ansızın atılarak sokuverirler. Ben her zaman sofunun yumuşak başlısından...

Mednikov'un sevdiği adamlarından olan "Dunka'nın Kocası"; kurnaz, jurnalci, yumuşak başlı bir adamdı, ama sözlerinde de gerçeklik payı vardı.

Bazen bu yumuşak başlı insanların, hayatın taş kalbini yumuşatarak, onu taş üstünde biten liken gibi daha hafif,

yararlı ve kullanışlı bir şeye dönüştürdüklerini düşünsem de, yumuşak başlı insanların bolluğunu; bunların nasıl kolayca ve kurnazca bayağılığa uyum sağlayıverdiklerini; nasıl değişken, esnek, her kalıba girebilen bir ruh yapıları olduğunu ve sivrisinek vızıltısını andıran bitmez tükenmez yakınmalarını gözlemledikçe, kendimi atsineği bulutu arasında kalmış, köstekli bir at gibi hissederdim.

Polisin evinden dönerken düşündüklerim işte bunlardı.

Rüzgâr adeta iç çekiyor, fenerlerin ışığını titretiyordu; ama insana sanki fenerlerin ışığı değil de, yere toz gibi bir ekim yağmuru serpeleyen koyu kurşuni gökyüzü titriyormuş gibi geliyordu. Sırılsıklam olmuş bir orospu, koluna girdiği bir sarhoşu yolun yukarısına doğru çekiştiriyordu. Adam hıçkırıklar arasında bir şeyler homurdanıyor, kadınsa boğuk bir sesle, yorgunca:

— Senin kaderin de bu... –diyordu.

"İşte," diye düşündüm, "beni de tıpkı böyle sürüyüp götürüyor biri, pis birtakım yerlere doğru çekiştiriyor ve bana birbirinden değişik, kederli, tuhaf insanlar gösteriyor. Ben bundan yoruldum artık."

Belki tam bu sözler geçmedi aklımdan, ama zihnimde ışıyan düşünce buydu ve ben ruh yorgunluğumu, yüreğimi saran acı küflenmeyi tam da o kederli güz akşamı hissettim. Ve o andan sonra da kendimi büsbütün kötü hissetmeye başladım; kendime dışarıdan soğuk, yabancı, düşman gözlerle bakıyordum artık.

Hemen her insanın yalnız sözleriyle yapıp eylediklerinde değil, ama duygularında da birtakım çelişkiler, uyumsuzluklar olduğunu görüyordum; özellikle de duygulardaki gidip gelmeler, kaprisli oyunlar dehşetli canımı sıkıyordu. Bu gidip gelmeleri, oyunları kendimde de gözlememsem, işin en kötü yanıydı. Kadınlar, kitaplar, işçiler, neşeli öğrenciler... her şey beni kendine çekiyordu; ama ben "arada" kalmıştım, bunların hiçbirine yetişemiyor, görünmez, güçlü bir elin

görünmez kırbacının darbeleriyle "ara yerde" dönüp duruyordum.

Yakov Şapoşnikov'un hastaneye yatırıldığını öğrenince ziyaretine gittim, ama şişman, gözlüklü, çarpık ağızlı bir kadın, soğukça:

— Öldü, –dedi.

Haşlanmışçasına kızarmış kulakları beyaz başörtüsünün altından sarkan kadın, çekip gidecek yerde karşısında kazık gibi dikildiğimi görünce, öfkeyle bağırdı:

— E, istediğin nedir?

Benim de öfkem burnumdaydı:

— Salak! –dedim kadına.

— Nikolay, at şunu dışarı!

Elinde bir bezle birtakım bakır çubukları temizleyen Nikolay tıslad, sonra bir bakır çubukla sırtıma vurdu. Bunun üzerine adamı kucakladığım gibi dışarı çıkardım ve hastanenin giriş kapısının oradaki bir su birikintisinin içine kıçüstü oturttum. Adam bu tepkimi sakin karşıladı, bir süre belerttiği gözlerini bana dikerek sessizce oturdu suyun içinde, sonra:

— Seni it! –diye söylenerek yerinden doğruldu.

Oradan Derjavin parkına gittim, ozanın anıtı yanında bir banka oturdum. Bir sürü adamın üzerime saldırmasını sağlayacak ve tutuşacağım kavgada bana onları pataklama hakkını verecek çok çirkin bir şeyler yapmak için dehşetli bir istek duyuyordum içimde, ama bayram olmasına karşın park bomboştu; bir tek, önüne kattığı kuru yaprakları sürüyen, aydınlatma direklerindeki kopmuş afişleri hışırdatan rüzgâr geziniyordu parkta.

Park üzerinde mavimsi-saydam, soğuk karanlık gitgide koyulaşıyordu. Tunç heykel karşımda dev gibi yükseliyor ve ben ona bakıp düşünüyordum: Yakov adında yapayalnız bir adam gelip geçti bu dünyadan. Ruhunun var gücüyle Tanrı'yı yok etmek için mücadele eden Yakov, sıradan bir

ölümle öldü. Sıradan bir ölüm. Burada insanın çok ağırına giden bir şey vardı.

"Budala Nikolay! Dövüşseydin ya benimle! Hadi dövüşmedin, bari polis çağırıp karakola attırsaydın..."

Rubtsov'a gittim; odasında, masa başında, küçük bir lambanın ışığında ceketini yamıyordu.

— Yakov öldü.

İhtiyar, sanırım haç çıkarmak için, iğne tuttuğu elini kaldırdı, ama iplik bir yere takılınca ağır bir küfür savurdu.

Daha sonra, homurdanır gibi:

— Laf aramızda, hepimiz geberip gideceğiz be kardeş, –dedi,– böyle saçma bir âdetimiz var! O öldü, bizim burada bir bakırcı vardı, onun da defterini dürdüler. Geçen pazar, jandarmalar... Gurka tanıştırmıştı beni onunla. Akıllı adamdı! Arada bir öğrencilerle görüşürdü. Öğrenciler ayaklanmış diyorlar, aslı var mı? Şu ceketi diksene, gözüm bir şey görmüyor!

Ceket dediği lime lime olmuş nesneyle iğne ipliği elime tutuşturdu, kendisi ellerini arkasına bağlayarak odada ileri geri dolaşmaya başladı. Öksürükler arasında homurdanıyordu:

— Orada burada tek tek ateşler parlıyor, hah, tamam diyorsun, ama şeytan üfleyip o ateşi söndürüyor, sonra yine can sıkıntısı! Bu şehir uğursuz. Hazır vapurlar işlerken, çekip gideceğim buradan!

Durdu, kafasını kaşıdı:

— İyi de, nereye gideceğim? Gitmediğim yer mi kaldı? Her yere gittim, bu gidip gelmelerle ben beni tükettim.

Yere bir tükürük savurup, ekledi:

— Hay ben böyle hayatın! Bu kadar yaşadım, ruhça, bedence ne geçti elime? Sıfır!

Kapının orada durup sustu, dışarıyı dinler gibi kulak kesildi, sonra kararlı adımlarla yanıma geldi, masanın ucuna ilişti:

— Ben sana bir şey diyeyim mi Lekseyim, Maksimiçim. Yakov o kocaman yüreğini Tanrı yüzünden yok yere tüketti. Tanrı ya da çar, biz onları reddettik diye kötü olmaktan vazgeçecekler mi, daha mı iyi olacaklar? Ne gezer! İnsanların asıl kendilerine kızmaları, kendi alçakça hayatlarını reddetmeleri gerek! Eh, ben artık yaşlandım... Benim için geç artık... yakında hepten görmez olacak gözlerim... Acı bir durum, kardeş! Diktin mi? Eline sağlık... Hadi lokantaya gidip bir çay içelim...

Giderken karanlıkta sürekli tökezliyor, omuzlarıma tutunup homurdanıyordu:

— Bak bu sözümü unutma: Sabrın da bir sonu var. İnsanlar bir gün yetti artık deyip her şeyi tuz buz edecekler! Evet, sabrın da bir sonu var...

Lokantaya varmadan yolda bir olayın içine düştük: Gemiciler, genelevin çevresini sarmışlar, Alafuzov fabrikası işçileri de onlara karşı genelevi savunuyorlardı.

Rubtsov gözlüğünü çıkarırken, onaylar bir tavırla:

— Her bayram kavga dövüş olur burada, –dedi, sonra genelevi savunan işçiler arasında arkadaşlarının da olduğunu görünce hemen kavgaya girdi, bir yandan da arkadaşlarını coşturmaya çalışıyordu:

— Haydi, fabrika! Dayan! Ezelim şu kurbağaları! Ödleri patlasın çamça balıklarının! Haydi aslanlar!

Zeki ihtiyarın tayfa kalabalığının arasına coşkuyla dalıp onları yararak ilerleyişini, bu sırada onların yumruklarını ustalıkla karşılayıp, sert omuz darbeleriyle adamların ayaklarını yerden kesişini izlemek hem ilginç hem de eğlenceliydi. Kin yoktu bu dövüşte; yalnızca güçlerinin fazlalığından, keyif, neşe içinde dövüşüyor, ne kadar korkusuz, yiğit olduklarını göstermek istiyorlardı. Kapı önüne biriken büyükçe bir karanlık yığın, fabrika işçilerini sıkıştırmaya başlamıştı; tahtalar gıcırdıyor, coşkulu naralar yükseliyordu:

— Şu kabak kafaya vurun! Elebaşına benziyor!

Bu arada dama çıkan iki kişi canlı, coşkulu bir şarkıya başlamıştı:

Ne hırsız ne düzenbaz ne de eşkıyayız biz,
Gemi çocuklarıyız yalnızca, balıkçılarız biz!

Polis düdükleri duyuldu; karanlıkta metal düğmeler parlıyor, çiğnenip duran çamurdan şapırtılar yükseliyordu.

Damdakilerse şarkılarını sürdürüyordu:

Ağ atarız kuru kıyı boylarına
Tüccar konaklarına, ambarlara, depolara...

— Dur! Yere yıkılmış adama vurulmaz...

— Bileğine kuvvet babalık!

Sonra Rubtsov'la beni ve aralarında dost da düşman da bulunan beş kişiyi daha karakola götürdüler; güz gecesinin huzurlu karanlığı, bizi coşkulu şarkılarıyla uğurladı:

Tam kışlık paltoluk
Kırk turnabalığı avladık

Rubtsov ikide bir sümkürerek ve tükürerek, hayranlıkla:

— Volga boyu halkına diyecek yok... Harika insanlar! –diyordu, sonra bir ara bana fısıldadı:– Sen kaç! Fırsatını bulduğun anda fırla ve kaç! Niye karakola düşesin ki?

Önce ben, benim hemen ardımdan da uzun boylu bir tayfa, yandaki sokaklardan birine daldığımız gibi var gücümüzle koşmaya başladık. Bir çiti aştık, sonra bir başka çiti daha. Ve ben o geceden sonra zeki, dünya tatlısı Nikita Rubtsov'u bir daha görmedim.

Çevrem boşalıyordu. Bu arada öğrenci olayları başlamıştı. Bunların anlamını kavradığım söylenemezdi; nedenleri benim için pek açık değildi. Neşeli bir koşuşturma görüyor,

bunda üzücü, dramatik bir şey hissetmiyordum; üniversitede okuma mutluluğunu yaşayabilmek için işkencelere bile katlanılabileceği kanısındaydım.

— Git oku, ama bunun için her pazar Nikolayev Meydanı'nda sopa yiyeceksin! –diye bir şey önerseler, herhalde seve seve kabul ederdim.

Semyonov'un çörek fırınına uğradığımda fırın işçilerinin öğrencilere dayak atmak için üniversiteye gitmeye hazırlandıklarını öğrendim.

— Terazi ağırlıklarıyla döveceğiz onları! –diyordu işçiler, içinde kin olmayan neşeli bir öfkeyle.

Ağız dolusu küfürler ederek onlarla tartışmaya başladım... ama birden dehşetle, öğrencileri savunmak için en küçük bir istek duymadığım ve onları savunacak tek bir sözümün olmadığı hissine kapıldım.

Bodrumdan çıkıp giderken allak bullak olmuş durumdaydım; dayanılmaz bir acı ve ölümcül bir sıkıntının ağırlığıyla eziliyordu yüreğim.

Gece, Kaban kıyısına oturup ırmağın karanlık sularına taş fırlatırken sürekli şu iki sözcüğü yineleyip duruyordum.

— Ne yapmalıyım?

O üzüntüyle, keman öğrenmeye başladım. Gece bekçilerinin ve farelerin sinirlerini allak bullak ederek geceleri dükkânda kemanımı gıcırdatıp duruyordum. Müziği seviyor, coşkuyla çalışıyordum. Ama bir tiyatro orkestrasında keman çalan öğretmenimi bir ders arasında ben dükkândan çıkınca, kilitlemeden bıraktığım kasadan paraları cebine doldururken yakaladım. Kapıda beni görünce boynunu uzatıp, ruhsuz, tıraşlı yüzünü bana doğru çevirerek:

— Hadi, vur! –dedi.

Dudakları titriyor, renksiz, soluk gözlerinden yağ damlalarını andıran, tuhaf, iri yaşlar yuvarlanıyordu.

İçimden ona bir yumruk atma isteği yükseldi, ama bunu yapmamak için ellerimi altıma alarak yere oturdum; para-

ları kasaya koymasını emrettim. Ceplerini boşaltarak kapıya yürüdü, ama tam çıkacakken durup, korkunç ve aptalca yüksek bir sesle, neredeyse bağırır gibi:

— On ruble versene! –dedi.

Parayı verdim, keman öğrenmeyi de bıraktım.

Aralıkta, canıma kıymaya karar verdim.* "Makar'ın Yaşamından Bir Olay" adlı öykümde bu kararımın nedenlerini açıklamaya çalıştıysam da, bunu başaramadım: Öykü, iç gerçekliği olmayan, tuhaf, tatsız tuzsuz bir şey oldu. Ama belki de bu öykünün başarılı yanı tam da buydu: İç gerçeklikten tümüyle yoksun oluşu. Anlatılan olaylar gerçek olmasına gerçek; ama bunlar sanki benim ağzımdan anlatılmıyor gibi ve öykü de zaten sanki bana ilişkin değilmiş gibi. Yazınsal değer konusu şurada dursun, ama bu öyküde, kendimi kendi üzerimden atlamış gibi hissetmek hoşuma gidiyor.

Pazarda bir trampetçinin içinde dört mermisi olan tabancasını satın aldım ve kendimi tam kalbimden vurmayı umarak göğsüme ateş ettim. Ancak kurşun yalnızca ciğerimde bir delik açmıştı. Bir ay kadar hastanede yattıktan sonra, dünyada benden daha aptal birinin olmayacağına iman etmiş olarak ve utançtan yerin dibine geçerek yeniden fırında çalışmaya başladım.

Ama fırın işi bu kez uzun sürmedi. Mart sonlarında bir akşam fırından çıkıp satış yerine geldiğimde satıcı kızların odasında Hohol'u gördüm. Pencerenin önünde bir sandalyede oturmuş kalın sigarasını tüttürüyor, dalgın dalgın savurduğu dumana bakıyordu.

Beni görür görmez:

— Biraz zamanınız var mı? –diye sordu, selam bile vermeden.

---

* Gorki, 12 Aralık 1887 akşamı Kazanka Irmağı kıyısında tabancayla intihar girişiminde bulundu. (ç.n.)

— Yirmi dakikam var.

— Oturun, konuşalım.

Hep olduğu gibi üzerine sıkıca oturan, "şeytan derisi"nden kısa bir kaftan giymişti. Açık renk sakalı geniş göğsünü bütünüyle örtüyor, kısa kesilmiş, fırça gibi sert saçları, inatçı alnının hemen üzerinden başlıyordu. Giydiği ağır, köylü çizmelerinden keskin bir zift kokusu yükseliyordu.

— Yanıma gelmek istemez miydiniz? –diye başladı; sakin, alçak sesle konuşuyordu.– Volga'nın kırk beş verst kadar aşağısında, Krasnovidovo köyünde oturuyorum; bir dükkânım var, bana alışveriş işlerinde yardım edeceksiniz... çok zamanınızı alacak bir iş değil bu... Güzel kitaplarım var... Okumanız konusunda yardımcı olurum... Nasıl, razı mısınız?

— Evet.

— Cuma günü sabah altıda Kurbatov iskelesine gelin, orada Krasnovidovo'ya gidecek tekneyi sorun. Tekne sahibinin adı, Vasiliy Pankov. Ben de orada olacağım, geldiğinizde sizi görürüm. Hoşça kalın!

Kalktı, kocaman elini uzattı, öbür eliyle koynundan ağır bir gümüş saat çıkardı.

— Altı dakikada bitirdik! Adım Mihaylo Antonov, soyadım Romas. İşte böyle.

Dönüp hiçbir yere bakmadan, güçlü, ağır, emin adımlarla olağanüstü iri bedenini kolayca taşıyarak, çıktı gitti.

İki gün sonra Krasnovidovo yolundaydım.

Buzları yeni çözülen Volga'nın bulanık sularında gri buz kütleleri salınıyor, teknemiz onlara yetişip de buzlar omurgaya çarpınca, gıcırtılar arasında çevreye incecik buz kristalleri saçılıyor. Irmağın yukarısından doğru esen rüzgâr, dalgaları kıyıya doğru sürüyor. Buz kütlelerinin camı andıran mavimsi kenarlarından beyaz demetler halinde yansıyan güneş, insanın gözünü alıyor. Boy boy fıçı, çuval ve sandıklarla dolu teknenin yükü ağır. Yelken açmışız; gençten bir

adam olan Pankov, dümende. Sepilenmiş koyun derisinden, göğsü renkli kordonlarla süslü şık bir ceket var Pankov'un üzerinde.

Yüzü sakin, gözleri soğuk; konuşkan biri değil; biraz mujiklere benziyor. Teknenin burnunda bacaklarını ayırmış, elinde kancalı uzun sopasıyla, Pankov'un ırgatı Kukuşkin duruyor. Üst baş perişan Kukuşkin'de: Beli iple bağlı, lime lime olmuş bir keçe yelek var üzerinde; başına, papazların giydiğine benzer, ezik, buruşuk bir şapka geçirmiş. Yüzünde morluklar, sıyrıklar, yara izleri var. Ucunda kanca bulunan uzun sopasıyla buzları iterken, bir yandan da küçümserce sözler ediyor buzlara:

— Çekil! Çekil oradan! Nereye gidiyorsun!

Romas'la ben yelkenin altında, sandıkların üzerinde oturuyoruz. Romas, yavaşça:

— Mujikler sevmezler beni, –diyor.– Hele zengin olanları! Korkarım siz de hedefi olacaksınız bu sevgisizliğin.

Kancasını ayaklarının dibine uzatan Kukuşkin, yara bere içindeki yüzünü bize çeviriyor:

— Papaz seni özellikle sevmiyor, Antonıç, –diyor, coşkuyla.

— Doğru! –diye Pankov da onaylıyor onu.

— O çopur itin gırtlağına saplanmış bir kemiksin sen!

Hohol'un usul sesini duyuyorum:

— Ama dostlarım da var benim... Sizin de olacak...

Soğuk. Mart güneşinin varlığıyla yokluğu bir. Kıyıda çıplak ağaçlar, sallanan kararmış dallar. Kayalık kıyının çalılar altında kalmış oyuklarında kadifeyi andıran kar öbekleri. Irmağın üstünü baştan başa kaplayan buz parçaları, sanki otlayan bir koyun sürüsü. Düş gibi geliyor bana bütün bunlar.

Piposuna tütün doldururken Kukuşkin felsefe yapıyor:

— Sen, elbette papazın karısı değilsin... Ama görevi gereği, yaratılmış her şeyi sevmek zorunda o... kitaplar böyle yazıyor.

Romas oralı değil; gülerek soruyor:

— Kim dövdü seni böyle?

— Karanlık birtakım tipler... Yankesici, dolandırıcı falan... –diyor Kukuşkin, küçümserce; sonra sözlerini gururla şöyle düzeltiyor:– Yok, aslında beni top bataryasının erleri dövdü, ben tek başımaydım... Sahi söylüyorum. Nasıl olup da ölmediğimi bile anlayabilmiş değilim!

Bu kez Pankov soruyor:

— Peki niye dövdüler?

— Dün mü, yoksa topçular mı?

— Dün, diyelim?

— Niye dövdüklerini nerden bileceksin? Keçiden farkı yoktur bizim milletin, en ufak bir şeyde hemen boynuz boynuza gelir, dövüşmeyi görev gibi görürler!

— Bana kalırsa, diyor Romas, seni dilin yüzünden dövüyorlar; düşünmeden konuşursan olacağı budur!

— Sanırım doğru söylüyorsun. Ben meraklı bir tipim, her şeyi sorup öğrenmek isterim. Yeni bir şey duymak bende bayram sevinci yaratır.

Teknenin burnu şiddetle bir buza çarpıyor, öfkeyle bordaya sürterek geçip gidiyor buz. Çarpmanın şiddetinden olduğu yerde sarsılan Kukuşkin, hemen kancasını kapıyor. Pankov ona çıkışıyor:

— İşini yapsana Stepan!

Buzları iterken homurdanıyor, Kukuşkin:

— Sen de beni lafa tutma! Görevimi yaparken bir yandan da sana laf yetiştirmeyi beceremem ben!

Onlar birbirlerine kızıp öfkelenmeden tartışırlarken, Romas da bana anlatıyor:

— Buraların toprağı bizim Ukrayna toprağından daha kötü, ama insanları bizimkilerden daha iyi. Çok becerikliler...

Sözlerini dikkatle dinliyorum, ona inanıyorum. Sakinliği, boş konuşmaması, sözlerinin yalınlığı hoşuma gidiyor. Çok

şey bildiği ve insanları değerlendirmek için kendi ölçütlerinin olduğu belli. En hoşuma giden de, canıma kıymak istememin nedenini sormaması, bu konuyu hiç açmaması. Onun yerinde başkası olsa çoktan sorardı bu soruyu. Oysa bıktığım bir soru bu benim. Üstelik yanıtı da öyle zor ki! Kendimi niçin ortadan kaldırmaya çalıştığımı şeytan bilir. Herhalde uzun, birbirinden aptalca cümlelerden oluşacaktı Romas'a bu konuda yapacağım açıklama. Hatırlamak bile istemiyorum artık bu olayı. Volga üzerinde olmak, bu özgür, ışıltılar saçan ırmakta yolculuk yapmak öyle güzel ki!

Tekne kıyıyı izliyor; ırmak, kumsalı ve onun ardındaki çimenlik alanı bütünüyle kaplayarak, sol kıyıda iyice içerilere girmiş. Çalıları önce sallayarak, sonra bütünüyle içine alarak suların nasıl ilerlediği görülebiliyor. Karaya doğru ilerleyen ırmak sularını, karşı tarafta, dere yataklarını doldurarak gürültüyle akan duru ilkbahar selleri karşılıyor. Güneş gülümsüyor, telaşlı bağırtılarla yuvalarını kurmaya çalışan sarı gagalı ekin kargalarının tüylerindeki siyah çelik yansımaları göz alıyor. Işıkla yıkanan çayırlar, ısınan topraktan güneşe doğru uzanıyorlar. Bedenim üşüyor, ama sakin bir sevincin huzuru içindeki ruhumda aydınlık umutların nazenin sürgünleri boy veriyor. Baharın mucizesi bu.

Öğleye doğru Krasnovidova'ya varıyoruz. Uç kısmı adeta bıçakla kesilerek düzlenmiş gibi duran yüksekçe bir tepede gök mavisi bir kilise göz alıyor. Kiliseden başlayarak geriye doğru düzgün sıralar halinde, sarı çatı tahtaları ve simli kumaş gibi ışıldayan saman örtüleriyle sağlam köy evleri uzanıyor. Alabildiğine yalın bir güzellik.

Vapurlarda çalışırken kaç kez önünden geçtiğim bu köyü hep hayranlıkla izlerdim.

Kukuşkin'le teknedeki yükü boşaltmaya giriştiğimizde, bana güverteden çuvalları uzatan Romas:

— Gücünüze diyecek yok! –dedi.

Ve yüzüme bakmadan sordu:

— Göğsünüz ağrıyor mu?

— Hiç ağrımıyor.

Sorusundaki incelik yüreğime dokundu; kendimi öldürme girişimimi mujiklerin bilmesini hiç istemiyordum.

Bu arada Kukuşkin gevezelik edip duruyordu:

— Evet, bayağı güçlü, hatta gerektiğinden daha güçlü... Nerelisin sen delikanlı? Nijni Novgorod'lu mu? İçki yerine su ve çay içenlerin memleketi! Böyle takılırlar size, değil mi? Ne çok söz uydurulmuştur Nijni Novgorod'lular için!

Suları gümüş gibi ışıyan sayısız derecik arasından, çamuru şapırdata şapırdata bir mujik iniyordu dağdan aşağı. Uzun boylu, kıvırcık sakallı, zayıf bir adamdı; yalınayaktı, yürürken ayağı kayıyor, düşecek gibi oluyordu. Görünüşü gülünçtü: Üzerinde yalnızca bir gömlek ve paçalı don vardı. Gür, kızıl saçları başını bir şapka gibi sımsıkı sarıyordu.

Kıyıya yaklaşınca, çınlamalı bir sesle:

— Hoş geldiniz! –diye bağırdı, sesi sevgi doluydu.

Sağına soluna bakınıp kalınca bir sırık buldu, sonra bir tane daha buldu; sırıkların uçlarını küpeşteye uzatıp, kendisi de çevik bir hareketle tekneye atladı ve emirler yağdırmaya başladı:

— Fıçıları indirirken sırıkların ucuna ayağınızla sıkıca basın ki, küpeşteden kayıp aşağı düşmesinler! Evet, fıçılar gelsin! Delikanlı sen de buraya gel, yardım et!

Resim gibiydi; inanılmaz güzel... galiba çok da güçlüydü. Hafif iri, ama düz bir burnun süslediği kızarmış yüzünde mavi gözlerinin ışıltısı anlatılır gibi değildi.

— İzot, üşütmeyesin sakın, –dedi Romas.

— Merak etme, bana bir şey olmaz.

Bir gazyağı fıçısını küpeşteye dayalı sırıklardan kıyıya yuvarladık. Beni gözleriyle şöyle bir tartan İzot:

— Tezgâhtar mısın? –diye sordu.

— Onunla güreşe var mısın? –diye laf attı, öteden Kukuşkin.

— Yine mi dağıttılar senin suratını?

— Ne yapacaksın heriflere?

— Hangi heriflere?

— Suratını dağıtan heriflere...

— Ah, sen yok musun! –dedi İzot, göğüs geçirerek ve Romas'a döndü:– Arabalar şimdi gelir. Ben sizi uzaktan gördüm, geliyorlar, dedim. Ne güzel süzülüyordunuz! Antoniç, hadi sen git, nasılsa ben buradayım...

Adamın Romas'a dostça davrandığı, onun için kaygılandığı, hatta ondan on yaş kadar küçük olmasına karşın ona karşı koruyucu bir davranış içinde olduğu açıkça görülüyordu.

Yarım saat kadar sonra yepyeni bir köylü kulübesinin, temiz, rahat odasındaydım. Duvarlardan hâlâ zift ve üstüpü kokusu geliyordu. Bakışları delici bir kadın çevik, kendinden emin hareketlerle sofrayı hazırlıyordu. Bavuldan çıkardığı kitapları, ocağın yanındaki rafa dizen Romas:

— Odanız tavan arasında, –dedi.

Tavan arasının penceresinden köyün bir bölümüyle, bizim evin karşısındaki dere yatağı ve burada çalıların arasındaki banyoların çatıları görülüyordu. Dere yatağının gerisinde kararan tarlalarla bahçeler, yumuşak kıvrımlarla mavimsi orman tepelerine, ufka dek uzanıyordu. Maviler giymiş bir mujik, banyonun çatı mahyasına ata biner gibi oturmuştu. Adamın bir elinde balta vardı, öbür elini ise alnına siper etmiş, aşağılara, Volga'ya bakıyordu. Bir tekerlek gıcırdıyor, bir ineğin uzun, acı böğürtüsüne her yandan akan suların şırıltısı karışıyordu. Bir evin kapısından karalar giymiş bir yaşlı kadın çıktı, kapıya dönerek, bastıra bastıra:

— Geberesiceler! –diye bağırdı.

İçten bir çaba ve hüner göstererek minik bir dereciğin önünü taş ve çamurla kapatan iki oğlan, yaşlı kadının sesini duyar duymaz, kendilerini hemen kadının yolundan geriye attılar. Kadın yerden aldığı bir dala tükürdü, sonra dalı de-

reye fırlattı. Ardından ayağındaki erkek çizmeleriyle, çocukların dereciğin önüne yaptıkları bendi yıktı ve aşağıya, nehre doğru yürüdü.

Ben burada nasıl yaşarım?

Yemeğe inmem için seslendiler. Aşağıda, masada, uzun bacaklarını uzatmış, İzot da oturuyor ve bir şeyler anlatıyordu. Ayakları mordu. Ben içeri girince konuşmasını kesti.

— Ne oldu, devam etsene! –dedi Romas, canı sıkılmış.

— Söylenecek her şeyi söyledim... başka sözüm yok. Öyleyse kararımız şu: Kendimiz halledeceğiz bu işi. Sen tabancasız dışarı çıkmayacaksın, ben de daha kalın bir sopa bulunduracağım yanımda. Barinov'un yanında olur olmaz şeyler söylemekten kaçınmak gerek... o ve Kukuşkin, ikisi de kadın dilli. Sen, delikanlı, balık tutmayı sever misin?

— Hayır.

Romas, mujikleri, küçük toprak sahiplerini örgütleyerek istifçi tüccarın elinden kurtarmak gerektiğinden söz etti.

Onu dikkatle dinleyen İzot:

— Köylünün sırtından geçinen asalaklar sana dünyayı dar edeceklerdir, –dedi.

— Göreceğiz.

— Dediğim gibi olacak!

İzot'a baktım, "Karonin ve Zlatovratski'nin, öykülerinin esin kaynağı herhalde bunun gibi mujiklerdi" diye düşündüm.

Sonunda ciddi, sorumlu insanlarca yürütülen, gerçekten ciddi bir işin içine girmiş olabilir miydim?

Yemeğini bitiren İzot:

— Mihaylo Antonov, –dedi,– sakın acele edeyim deme! İyi şeyler aceleye gelmez. Usul usul ilerleyeceğiz.

İzot çıkınca Romas dalgın, düşünceli:

— Akıllı adam, –dedi.– Ve çok dürüst. Yazık ki hiç eğitimi yok. Okuması bile çat pat. Yine de öğrenmek için nasıl çabalıyor! Ona bu konuda yardım etsenize!

Akşama kadar Romas bana dükkândaki malların fiyatlarını öğretti ve bazı bilgiler verdi:

— Ben her şeyi köydeki öbür iki dükkândan daha ucuza satarım. Bu da haliyle onların hoşuna gitmiyor. Bana çamur atıyor, kıstırıp dövmek için fırsat kolluyorlar. Bakkal dükkânından iyi para kazandığım ya da buralar hoşuma gittiği için oturmuyorum ben bu köyde. Bambaşka nedenleri var bunun. Biraz sizin fırın işine benzeyen nedenler...

Bunların ne olduğunu tahmin ettiğimi söyledim.

— İnsanlara düşünmeyi, kafalarını kullanmayı öğretmek gerek, öyle değil mi?

Dükkân kapalıydı. Biz içerde elimizde lambayla dolaşırken, dışarıda da biri çamurları şapırdatmamaya, sessiz olmaya çalışarak dolaşıyor, hatta arada bir dükkânın basamaklarına bile çıkıyordu.

— Bakın, duyuyor musunuz? Biri dolaşıyor! Migun bu! Yersiz yurtsuz bir serseri ve... hayvanın teki! Güzel bir kız nasıl cilve yapmaktan hoşlanırsa, bu da kötülük yapmaktan zevk alır. Onunla konuşurken sözlerinize çok dikkat edin, aslında herkesle konuşurken dikkatli olun...

Sonra eve geçtik ve o piposunu yakıp geniş sırtını ocağa dayadı; gözleri kısık, duman halkalarını sakalına doğru savururken, ağzından ağır ağır dökülen alabildiğine yalın, düzgün cümlelerle, beni uzaktan izlediğini ve gençlik yıllarımı nasıl yararsızca tüketip durduğumun nicedir farkında olduğunu anlattı.

— Siz doğuştan yetenekli, inatçı ve görebildiğim kadarıyla iyi niyetli bir insansınız. Sizin eğitim almanız gerek; ama kitapların insanları görmenize engel olmayacağı bir eğitim olmalı bu. Eski tarikatlardan birine bağlı olan yaşlı bir adamın çok yerinde bir sözü vardı, "Her bilginin kaynağı insandır" diye. İnsanların acı duyarak, zorlanarak öğrendikleri bilgi, sağlam yer edinir kendine.

Bildiğim şeylerden, örneğin öncelikle köye bilinç götürmenin gerekliliğinden söz ediyordu. Ama ben bu bildik sözlerde, benim için yeni ve derin anlamlar yakalıyordum.

— Sizin orada öğrenciler durmadan halkı sevmek üzerine laf üretirler... Onlara söylenecek şey şudur: Halk sevilmez! Esasen bu halkı sevmek sözü...

Hafifçe gülümseyip gözlerini araştırırcasına yüzüme dikti, sonra bir yandan odayı arşınlarken, bir yandan da kendinden emin, etkileyici konuşmasını sürdürdü:

— Sevmek demek, uzlaşmak, alttan almak, kusurlarını görmemek, bağışlamak demektir. Kadınlara böyle davranılır. Halkın cehaletini görmezden gelmek, sersemliğiyle uzlaşmak, bayağılıklarını hoş görmek, yabanıllığını bağışlamak mümkün mü?

— Değil.

— Gördünüz mü! Sizin orada Nekrasov'u ellerinden düşürmezler... herkes Nekrasov okur, Nekrasov şakır... İyi ama Nekrasov'la nereye kadar gidebilirsiniz ki! Mujiğin kafasına sokulması gereken şey şudur: "Sen, kardeş, aslında fena bir adam değilsin, ama hayatın berbat ve onu düzeltmek, güzelleştirmek, kolaylaştırmak için parmağını bile oynattığın yok. Yabani bir hayvan bile kendine bakma, kendini savunma konusunda senden daha iyidir. Oysa kaynak mujiktir, yani sensin: Bütün o soylular, din adamları, bilginler, çarlar... hepsi eski birer mujiktir. Gözün açıldı mı? Anladın mı? Yaşamayı öğren ki, önüne gelen seni tokatlamasın...

Mutfağa geçip aşçı kadına semaveri hazırlamasını söyledi, sonra bana kitaplarını göstermeye başladı. Kitapların hemen tümü bilimsel nitelikteydi. Buckle, Lyell, Lecky, Lubbock, Taylor, Mill, Spencer, Darwin... Ruslardan Pisarev, Dobrolyubov, Çernişevski, Puşkin, Gonçarov'un *Pallada Fırkateyni* adlı eseri ve Nekrasov.

Kitapları, kocaman eliyle bir kedi yavrusunu okşar gibi okşuyor, sevecenlikle mırıldanıyordu:

— Güzel kitaplar! Hele şu, sansür yaktığı için bulunması çok zor bir kitap. Devletin ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız, bu kitabı okumalısınız.

Hobbes'un *Leviathan*'ını uzattı bana.

— Şu kitap da devlet üzerinedir, ama biraz daha kolay, eğlenceli bir kitaptır.

Machiavelli'nin *Hükümdar*'ıydı, eğlenceli dediği kitap.

Çay içerken biraz kendinden söz etti: Çernigov'lu bir demircinin oğluymuş, Kiev demiryolu istasyonunda yağcı olarak çalışmış, devrimcilerle de bu sırada tanışmış, işçiler arasında bir "okuma-kendini eğitme" grubu kurmuş, tutuklanmış, iki yıl yattıktan sonra on yıllığına Yakutsk'a sürülmüş.

— Bir Yakut ulusunda*, Yakutlarla birlikte yaşıyordum ve herhalde buralardan canlı çıkamam diye düşünüyordum. Çünkü, size nasıl anlatayım, insanın beynini donduran bir kışı vardır oraların. Aslına bakarsanız beyin, akıl gibi şeyler fazlalıktır oralarda. Sonra bir baktım, tek tük de olsa, şurada burada Ruslar var... Çok az, ama yine de var... Sağ olsunlar, eskilerin canı sıkılmasın diye düzenli olarak yenilerini göndermeyi de savsaklamıyorlar... İyi insanlardı. Vladimir Korolenko diye bir üniversite öğrencisi vardı. Sanırım sürgünü bitti ve o da döndü. Kendisiyle iyi anlaştık. Sonra ayrıldık. Birbirimize çok benzerdik. Oysa benzerlik, dostluğun düşmanıdır. Ciddi, inatçı bir adamdı, elinden gelmeyen iş yoktu. Tasvir bile yapardı, ama bu benim pek hoşuma gitmezdi. Dediklerine göre şimdi dergilerde güzel yazıları çıkıyormuş...

Bu tek yönlü konuşma neredeyse gece yarısına dek sürdü; sanırım Romas bunu hiç zaman yitirmeden beni kendi düzeyine yükseltmek, bana yanı başında sağlam bir yer vermek için yapmıştı. Biriyle birlikte bulunmak bana ilk kez büyük keyif vermişti. Canıma kıyma girişimimden son-

---

* Ulus: Çoğu Orta Asya ve kuzey Sibirya halkının dilinde "soy, kabile birliği" ve "köy" anlamındadır. (ç.n.)

ra kendime saygım yerlerde sürünüyordu; kendimi bir hiç olarak görüyor, sürekli kendimi suçluyor, yaşamaktan utanıyordum. Romas, sanırım bunu anladı ve yalnızca önümde kendi hayatının kapısını açarak, alabildiğine yalın, insanca, düştüğüm yerden doğrulup kalkmamı sağladı. Unutulmaz bir gündü.

Pazar günü sabah ayininden sonra dükkânı açmamızla birlikte kapımızda mujikler birikmeye başladı. İlk gelen Matvey Barinov oldu; üstü başı pis, giysileri eski, kolları maymun gibi uzun bir adamdı; güzel, kadınsı gözleri vardı; bakışları dalgındı.

Selam verdikten sonra:

— Şehirden ne haberler var? –dedi ve sorduğu sorunun yanıtını beklemeden dükkâna doğru gelmekte olan Kukuşkin'e seslendi:– Stepan! Senin kediler yine bir horozu yediler!

Hemen ardından, valinin Kazan'dan Petersburg'a gittiğini, burada çarın bütün Tatarları Kafkasya'ya ve Türkistan'a sürmesini sağlamaya çalışacağını söyledi, valiyi övdü:

— Akıllı adam! İşini biliyor...

— Bütün bunları sen uydurdun, –dedi Romas, sakince.

— Ben? Ne zaman?

— Ne zaman olduğunu bilmem.

Barinov, başını yazıklanırca sallayarak, sitem dolu bir sesle:

— Sen insanlara hiç mi inanmazsın Antoniç? –dedi.– Oysa ben Tatarlara acıyorum... alışkın olmayanlar için Kafkasya zor yerdir...

Bu sırada kısa boylu, zayıf bir adam sakına sakına yaklaştı; sırtında herhalde başkasından alınma çok eski bir gocuk vardı. Kül rengi yüzündeki kasılma ve bunun yarattığı çarpıklık, rengi koyulaşmış dudaklarını hastalıklı bir gülümsemeyle germişti. Ustura gibi keskin sol gözünü sürekli kırptığı için, bir yara izinin böldüğü ağarmış kaşları da gözüyle birlikte titreyip duruyordu.

— Migun'a saygılar! –dedi Barinov, alaycı.– Dün gece ne çaldın?

— Senin paralarını, –karşılığını verdi Migun, çınlayan tenor sesiyle ve Romas'ın önünde şapkasını çıkardı.

Sonra oturduğumuz evin sahibi ve komşumuz Pankov, üzerinde ceketi, ayağında galoşları ve boynuna bağladığı kırmızı mendiliyle avlu kapısında göründü. Göğsünde neredeyse dizgin uzunluğunda bir gümüş köstek asılıydı. Migun'u öfkeli bakışlarla süzerek:

— Bana bak, ihtiyar şeytan, –dedi,– bostanıma girdiğini görmeyeyim, yoksa bacaklarını kırarım!

— Her günkü terane başladı! –dedi Migun, gayet sakin, sonra göğüs geçirerek ekledi:– Dayak yemeden nasıl yaşanır bu dünyada: Ye dayağı, sür sefayı!

Pankov ona sövüp saymaya başladı. Beriki:

— Hem nerden ihtiyar oluyormuşum ben? –dedi.– Kırk altı yaşında biri...

— Paskalyada elli üç olduğunu söylüyordun! –diye bağırdı Barinov.– Kendi ağzınla söyledin! Şimdi niye kıvırtıyorsun?

İriyarı, ağırbaşlı, sakallı bir ihtiyar olan Suslov'la* balıkçı İzot geldiler, böylece kalabalık on kişiye ulaştı. Hohol, dükkân kapısı önündeki merdiven basamağına oturmuş, sessizce piposunu tüttürüyor, mujiklerin konuşmalarını dinliyordu. Mujiklerin de kimi merdiven basamaklarına, kimi merdivenlerin iki yanındaki sıralara oturmuştu.

Hava buz gibiydi; soğuk kış göğünün alaca maviliğinde bulutlar hızla akarken, yerdeki su birikintilerinde, dereciklerde bazen insanın gözünü alan bir ışık çakıntısı olarak, bazense kadife yumuşaklığıyla bakışları okşayarak, ışık gölge lekeleri yıkanıyordu.

Güzel giysilerini giyip süslenmiş genç kızlar grup halinde Volga'ya doğru süzülürcesine iniyor, su birikintilerini

---

* Mujiklerin adlarını doğru anımsayamıyor ve karıştırıyor olabilirim. (Maksim Gorki'nin notu.)

geçerken eteklerini kaldırınca ağır potinleri görülüyordu. Omuzlarında uzun oltalarıyla çocuklar koşturuyor; ciddi görünüşlü birtakım mujikler, dükkân önünde toplanmış gruba göz ucuyla bakarak, şapkaları ellerinde yürüyüp gidiyorlardı.

Migun'la Kukuşkin şüpheli bir konuda dostça tartışıyorlardı: Toprak beyiyle tüccar kavga edecek olsa, kim kimi döver? Kukuşkin tüccarın, Migun'sa toprak beyinin ötekini döveceğini savunuyordu. Migun'un yüksek ve temiz tenor sesi, Kukuşkin'in kırık dökük sözlerini bastırıyordu.

— Efendi Fingerov'un babası, Napoléon Bonaparte'ın sakalını çekiştirmiş adamdır. Efendi Fingerov'un kendisi de, iki kişiyi birden koyun postu gocuklarının ensesinden yakalayıp şöyle bir havalandırır, sonra kollarını genişçe açıp kafalarını öyle bir tokuştururdu ki, heriflerin ikisinin de işi o anda biterdi.

— Yalan söylüyorsun, ama dediğin gibi olsun, –diye razı oldu Kukuşkin, ama hemen ardından eklemeden edemedi:– Buna karşılık, tüccarlar da beylerden daha çok yemek yerler!

Merdivenlerin en üst basamağında oturmakta olan yakışıklı Suslov:

— Mujik toprağa sıkıca bağlı değil, Mihaylo Antonov, –diye yakındı.– Toprak beyliği zamanında kimse boş oturamazdı, çalışmayana ekmek yoktu, herkesin sıkıca bağlı olduğu bir işi vardı...

— Ne duruyorsun, yeniden toprak köleliğine dönülmesi için bir dilekçe versene, –dedi ona, İzot.

Romas, göz ucuyla İzot'a baktı, bir şey söylemedi; boşaltmak için piposunu birkaç kez merdiven korkuluğuna vurdu.

Ben, acaba Romas hiç mi konuşmayacak diye meraklanıyordum. Bir yandan onun konuşmasını beklerken, bir yandan da mujiklerin saçma sapan konuşmalarına kulak kesilip, Romas'ın bunlara nasıl bir karşılık vereceğini kafam-

da canlandırmaya çalışıyordum. Söze girmek için karşısına yığınla uygun fırsat çıkmış ve o bunların hepsini kaçırmış gibi geliyordu bana. Ama o kayıtsızca susuyor ve küçük bulutları sürüp götüren rüzgârın onları nasıl kül rengi, büyük bir kümeye dönüştürdüğünü, su birikintilerinin yüzeyini nasıl kırıştırdığını izleyerek put gibi kımıltısız oturuyordu. Volga'dan bir vapurun boğuk düdük sesi geliyor, aşağıda genç kızların ince, çınlayan sesleriyle okudukları şarkının ezgilerine, bir armonikanın eşliği duyuluyordu. Hıçkıran, kendi kendine söylenip duran bir sarhoş, kollarını genişçe sallayarak bayır aşağı yürüyor, ayak bilekleri tuhaf bir şekilde büküldüğü için sürekli su birikintilerine dalıyordu. Mujikler gitgide daha yavaş, daha sönük bir sesle konuşuyorlardı; bir hüzün, sıkıntı çökmüştü sanki üzerlerine. Beni de usuldan bir hüzün sarmaya başlamıştı; çünkü soğuk gökyüzünden az sonra üzerimize buz gibi bir yağmur boşanacak gibiydi ve ben kentin bin bir sesle dolu bitmez tükenmez uğultusunu, insan akan caddelerini ve konuşma kıtlığı nedir bilmeyen kentlilerin insanın zekâsını kışkırtan canlı, coşkulu konuşmalarını hatırlamıştım.

Akşam, çay içerken Romas'a:

— Mujiklerle ne zaman konuşuyorsunuz? –diye sordum.

— Ne hakkında?

Beni dikkatle dinledikten sonra.

— Sizi anlıyorum, –dedi,– ama ben mujiklerle o konuları, üstelik de sokak ortasında konuşacak olursam, soluğu yine Yakutsk'ta alırım...

Piposunu doldurdu, yaktı ve bir anda dumanlar içine gömülerek, sakin, tane tane bir konuşmayla, mujik üzerine hiç unutamayacağım şeyler anlattı. Mujik kimseye güvenmez, herkesten kuşku duyardı. Kendi kendinden korkar, komşusundan korkar, hele yabancılardan daha da çok korkardı. Mujik özgürlüğüne kavuşalı daha otuz yıl bile olmamıştı. Yani kırk yaşındaki her köylü köle olarak doğmuştu

ve elbette bunu çok iyi hatırlıyordu. Öte yandan, özgürlüğün ne olduğunu anlayabilmek de o kadar kolay değildi. Düşündüğünde pek bir sorun yok gibiydi: Özgürlük demek, insanın canı istediği gibi yaşaması demekti. Ama her yerde buna engel olan üstler vardı. Köylülüğü toprak beylerinin kölesi olmaktan kurtaran çar olduğuna göre, şimdi köylülüğün tek egemeni, çardı. Soru burada bir kez daha ortaya çıkıyordu: Öyleyse özgürlük nedir? Belki bir gün çar çıkıp özgürlüğün ne olduğunu anlatıverirdi. Köylü, toprağın ve tüm zenginliklerin tek efendisi çara gözü kapalı inanırdı. Kendisini toprak beylerinin elinden kurtaran da oydu. Bakarsın bir gün vapurları, dükkânları da tüccarların elinden çeker alırdı. Mujik çarcıydı; her zaman tek efendiyi, çok efendiye yeğ tutardı. Ona göre çarın kendisine özgürlüğün anlamını anlatacağı gün de gelecekti. Hele o gün bir gelsin, herkes kapabildiğini kapacaktı. Herkes diken üstünde o günün gelmesini bekliyordu, çünkü herkeste, uyuyup kalarak o genel bölüşme gününü kaçırma korkusu vardı. Kendinden de korkuyordu mujik; çok şey kapmak istiyordu, kapacak şey de eksik değildi, ama nasıl kapacaktı? Herkesin gözü aynı şeylere dikiliydi ve herkes dişlerini bileyip duruyordu. Öte yandan, her yer üstlerle, amirlerle doluydu ve bunların hepsi mujiğe ve çara açıkça düşmandı. Gelgelelim, üstler olmadan da yaşanmazdı. Herkes birbirinin boğazına sarılır, birbirinin gözünü oyardı.

Rüzgâr, bardaktan boşanırcasına yağan ilkbahar yağmuruyla camları öfkeyle kamçılarken, dışarıya kül rengi bir sis çöküyordu. Ben de içimi daraltan, boz bulanık duygular içindeydim. O sakin, tok ses hiç yükselmeden, devam ediyordu:

— Mujiğe çarın elindeki egemenliği yavaş yavaş kendi eline alabileceğini, komiserinden valiye, hatta çara kadar tüm yönetenleri kendi aralarından seçebileceklerini aşılamak gerek.

— Yüz yıl sürer bu!

— Siz paskalyaya kalmadan her şeyi bitirmek niyetindeydiniz galiba? –dedi, Romas, alabildiğine ciddi.

Akşam, bir yere gitti. Saat on bir gibi bir silah sesi duydum. Ses yakından gelmişti. Hemen dışarı, yağmurlu karanlığa fırladım. Mihail Antoniviç, karanlığın içinde kocaman karartısıyla ansızın ortaya çıkıverdi; şiddetle yağan yağmura karşın hiç acele etmeden su birikintilerinin dikkatle çevresinden dolaşarak, ağır ağır avlu kapısına doğru yürüyordu.

— Niye çıktınız? Ateş eden bendim...

— Kime ateş ettiniz?

— Hemen şurada birkaç kişi sopalarla üzerime saldırdı. "Durun, yoksa ateş ederim!" dedim, dinlemediler. Bunun üzerine ben de havaya ateş ettim. Nasılsa havaya bir şey olmaz!

Sofada bir yandan soyunurken bir yandan da beygir gibi soluyarak ıslak sakalını sıkıyordu.

— Kahrolası çizmeler, su alıyor... yenilemek gerek... Tabanca temizlemeyi biliyor musunuz? Lütfen şunu temizler misiniz? Yoksa paslanır... Gazyağıyla silin...

İnanılmaz sakinliği, gri gözlerindeki sessiz inatçılık beni büyülüyordu. Odada, aynanın karşısında sakalını tararken, beni uyardı:

— Köyde dolaşırken dikkatli olun. Özellikle de pazar geceleri... herhalde sizi de dövmeye yelteneceklerdir... Ama elinizde sopayla da dolaşmayın... sopa onları kışkırtacağı gibi sizin kendilerinden korktuğunuz gibi bir düşünceye kapılmalarına da yol açabilir. Onlardan korkmayın. Çünkü asıl korkanlar, onlar.

Hayatım dolu dolu geçiyor, yaşadığım her gün bana yeni, önemli şeyler sunuyordu. Birbiri ardınca doğa bilimleriyle ilgili kitaplar okuyordum. Romas da açıklamalarıyla bana yol gösteriyordu:

— Doğa bilimleri, Maksimiç, en bilinmesi gereken, en büyük önceliğe sahip konudur ve insanoğlunun en güçlü, en etkileyici zekâsı, kendini doğa bilimlerinde gösterir.

İzot, haftada üç gece bizdeydi ve ben ona okuma yazma öğretiyordum. Başta benden yana biraz kuşkuluydu, hafif alaycı tavırları vardı; ama birkaç dersten sonra:

— Güzel anlatıyorsun, delikanlı –dedi, içtenlikle.– Sen... öğretmen olmalıymışsın... –Durdu, sonra birden: –Güçlü görünüyorsun, –dedi,– benimle sopa çekişir misin?

Mutfakta bir sopa bulduk, yere oturup ayak tabanlarımızı birbirine dayadık ve karşılıklı sopayı çekerek birbirimizi yerden kaldırmaya çalıştık. Romas, yüzünde ince bir gülümseme, bizi coşturmaya çalışıyordu:

— Ha gayret!

Sonunda İzot beni kaldırdı. Oynadığımız bu oyun, galiba onu bana daha da bağladı.

— Aldırma, –diye avuttu beni,– bayağı güçlüsün. Ne yazık ki balık avlamayı sevmiyorsun. Ne güzel birlikte Volga'ya inerdik. Geceleri Volga cennet nimetleriyle dolu, apayrı bir dünyadır!

Okuma yazma öğrenmek için büyük çaba harcıyordu ve başarıyordu da. Başarısı karşısındaki şaşkınlığını ifade edişi çok hoştu! Ders sırasında birden yerinden doğrulur, raftan bir kitap alır, kaşlarını iyice yukarı kaldırarak güçlükle birkaç satır okur, yüzü kıpkırmızı, bana bakar ve şaşkın şaşkın mırıldanırdı:

— İşe bak, resmen okuyorum yahu!

Ve gözlerini yumup okuduğu dizeleri yinelerdi:

Oğlunun mezarında hıçkıran bir ana gibi
*İnliyor bir suçluluğu hüzünlü bozkırda**

— Gördün mü?

Birkaç kez, sesini iyice alçaltıp, adeta korkuyla sordu:

— Bu işin nasıl olduğunu anlatsana bana, kardeş... Yani birtakım çizgilere bakıyorsun ve o hiçbir özelliği olmayan,

---

* Nekrasov'un "Saşa"(1855) adlı uzun şiirinin ilk dizeleri. (ç.n.)

sıradan çizgiler, birden sözcüklere dönüşüveriyor... üstelik benim de bildiğim, hep konuştuğumuz canlı sözcüklere!.. Ben nasıl, nerden biliyorum bunları? Kimsenin kulağıma bir şey fısıldadığı yok? Bunlar resim olsalardı, hadi yine anlardım... Ama burada çizgilerin altına sanki düşünceler gizlenmiş... ve bunlar birden ortaya çıkıveriyor? Bu nasıl oluyor?

Ona ne karşılık verebilirdim? "Bilmiyorum" yanıtımın onu üzdüğünü görüyordum.

— Büyü gibi! –diyor ve kitabın sayfalarını ışığa tutup inceliyordu.

İnsana dokunan, çocuksu bir saflığı, inanılmaz bir duruluğu vardı. Bana her gün biraz daha, kitaplarda anlatıla anlatıla bitirilemeyen iyi yürekli mujiği hatırlatıyordu. Bütün balıkçılar gibi şairdi; Volga'yı, sessiz, sakin geceleri, yalnızlığı, iç dünyasına dalıp gitmeyi seviyordu.

Yıldızlara bakar, sorardı:

— Romas oralarda bize benzer birilerinin yaşıyor olabileceğini söylüyor... Ne dersin, olabilir mi böyle bir şey? Keşke onlara bir işaret gönderip orada nasıl yaşadıklarını sorabilsek? Bakarsın, bizden daha güzel, daha neşeli yaşıyorlardır?

Öksüzdü. Hiçbir yakını, yeri yurdu olmamasına karşın, hayatından hoşnuttu. Kimseye bağlı olmadan çalışabildiği ve sessiz sedasız bir iş olduğu için işini, balıkçılığı çok severdi. Mujikleri sevmez, beni de onlar konusunda uyarırdı:

— Onların sevecen hallerine aldanma sakın! Mujik anasının gözüdür ve sahtekârın önde gidenidir... Bugün böyledir, yarın böyle... Yalnız kendini düşünür; ortak, toplumsal işleri kürek cezası gibi görür.

Onun gibi yumuşak başlı, ince ruhlu bir insan için tuhaf sayılabilecek bir nefretle "asalaklar"dan söz ederdi:

— Neden başkalarından daha zengindir o itler? Çünkü daha zekiler. Madem daha akıllısınız, o zaman unutmayın ulan: Köylü, tıpkı bir koyun sürüsü gibi bir arada olmalı,

itişip kakışmadan, dostça yaşamalı; ancak o zaman bir güç olabilir! Ama bunlar ne yapıyor, bir odunu yongalara ayırır gibi köyü, yani kendilerini parçalara ayırıyorlar. Yaptıkları doğrudan doğruya kendi kendilerine düşmanlık! Bindiği dalı kesen kafasız bir millet! Bizim Romas'a neler çektirdiklerini sen de görüyorsun...

Yakışıklı, güçlü kuvvetli bir adamdı, bu yüzden de kadınlar kendisini çok beğenir, ardından koşarlardı.

— Bu işte epey şımartılmış olduğumu kabul etmeliyim, –diye kendisi de içtenlikle itiraf ederdi– kocalar adına, kuşkusuz, acı bir durum. Onların yerinde olsam ben de çok üzülürdüm. Gelgelelim, kadınlara da acımamak elde değil! Neden dersen, kadın, insanın ikinci canıdır. Ama yüzleri hiç gülmez zavallıların; beygir gibi çalışır dururlar! Kocalarının onları sevip okşamaya zamanları yoktur. Bense özgür, başına buyruk adamım. Çoğu kadın daha evliliğinin ilk yılında koca yumruğunun tadına bakmaya başlar. Tabii ben bu işteki suçumu kabul ediyorum, yani onlarla alay etmem doğru değil. Ama kendilerinden tek bir şey istiyorum: Ey kadınlar, diyorum, yeter ki birbirinize kızıp küsmeyin, ben hepinize yeterim! Sakın birbirinizi kıskanmayın, benim gözümde hepiniz aynısınız, hepinize aynı ölçüde acıyorum...

Utangaççа bir gülümsemeyle sürdürürdü:

— Bir seferinde de bir hanımefendiyle esaslı bir maceramız olacaktı, ama yarım kaldı. Kentten yazlığına gelmişti. Teni süt gibi ak, saçları keten gibiydi. Mavi gözleri iyilik ışıkları saçardı. Ben ona balık satmaya uğrar, arada bir de alıcı gözle bakardım. Bir gün, "Niye öyle bakıyorsun bana?" diye sordu. Ben de "Bilmez değilsiniz ya!" dedim. "İyi," dedi bu, "gece sana geleceğim. Bekle beni!" Gerçekten de geldi. Ne var ki sivrisinekler bunun her yanını ısırınca işin tadı kaçtı ve olacak olan da olmadı. "Dayanamıyorum, çok ısırıyorlar!" diyordu durmadan, ağladı ağlayacak. Ertesi gün kocası gelip aldı bunu; yargıçtı adam. Hanımefendi kısmı böyle oluyor

işte, –diye sitemle ve hüzünle bitirdi öyküsünü,– sivrisinekler bile yaşamın tadını çıkarmalarına engel olabiliyor!

Kukuşkin'i pek överdi:

— Bu mujiğe dikkat et, çok temiz kalplidir! Onu pek sevmez köylüler, ama sen aldırma! Evet, biraz gevezedir, ama kimin yoktur ki buncacık kusuru!

Topraksız bir köylüydü Kukuşkin; başkalarının yanında ırgatlık eden, sarhoş bir köylü kadınla evliydi. Ufak tefek olmakla birlikte hem güçlü kuvvetliydi kadın hem de elinden uçanla kaçan kurtulurdu. Evini demirciye kiralayan Kukuşkin, Pankov'un yanında çalışıyor ve hamamda yatıp kalkıyordu. Haber meraklısıydı, habersiz yapamazdı; haber bulamadığında kendisi haber uydururdu, ama bunlar hemen hep aynı konuya ilişkin olurdu.

— Mihaylo Antonov, duydun mu, Tinkov köyündeki polis görevinden ayrılıp papaz olacakmış? Bundan böyle mujikleri dövmek istemiyorum... artık yeter, diyormuş.

Romas ciddi ciddi:

— Desene bütün amirler sizden kaçıyor? –dedi.

Kukuşkin, tarak yüzü görmemiş açık sarı saçlarının arasından ot, saman, tavuk tüyü ayıklayarak:

— Yok, –dedi,– bütün amirler değil, yalnızca vicdan sahibi olanlar... Bunlara, tabii, yaptıkları görev ağır geliyor... Sen vicdana inanmıyor gibisin Antonıç. Oysa derya kadar aklı da olsa, vicdansız yaşayamaz insan. Sana bir olay anlatayım...

Bir toprak beyinin "çok akıllı" karısı üzerineydi anlattıkları.

— Öylesine şer, bela bir kadındı ki bu, o kadar yüksek bir mevki sahibi olmasına karşın, vali bile bunu ziyaret etti ve "Bakın, hanımefendi," dedi, "çok dikkatli olmanızı öneririm size... Neden olduğunuz kötülüklerin haberlerinin Petersburg'a kadar gittiğini bilmelisiniz... ne olur ne olmaz... ayağınızı denk alın!" Hanımefendi tabii valiye likör-

ler ikram etti, sonra da "Haydi yolunuz açık olsun!" dedi, "Benim bu saatten sonra huyumu değiştirecek halim yok!" Aradan üç yıl bir ay kadar bir zaman geçti, seninki çiftliğinde çalışan bütün mujikleri topladı, "İşte," dedi, "bütün toprağım bundan böyle sizindir... Allahaısmarladık... beni bağışlayın... Ben..."

Romas tamamladı cümlenin gerisini:

— Manastıra gidiyorum...

Kukuşkin dikkatle onun yüzüne bakarak:

— Evet, –dedi,– doğruca başrahibeye gitti... O zaman sen bu öyküyü daha önce duydun?

— Yo, ilk kez duyuyorum.

— Öyleyse nerden biliyorsun?

— Çünkü seni biliyorum.

— Olacak şey değil, insanlara hiç inanmıyorsun! –diye mırıldandı, bizim hayalperest, başını sallayarak.

Bu her zaman böyleydi; onun öykülerindeki bütün kötüler, bir gün kötülük yapmaktan yorulur ve "hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolurlardı"; ama Kukuşkin daha çok "çöp çukuru"na çöp döker gibi onları manastıra yollardı.

Zihninde apansız garip birtakım düşünceler uyanırdı:

— Biz Tatarları boşa yenmişiz. Tatarlar bizden daha iyiler!

Oysa o anda kimsenin Tatarlardan söz ettiği yoktur; bağı bahçesi olanların bir bahçeciler arteli kurarak burada birleşmeleri gibi bir konudan söz edilmektedir.

Romas Sibirya'dan, Sibiryalı zengin köylülerden söz ederken Kukuşkin birden:

— İki yıl kimse ringa avlamasa, balık öyle bir çoğalır ki, denizden karaya vurur ve bir balık tufanıyla her yan balık içinde kalır... Mübarek, o kadar çok ve çabuk üreyen bir balıktır.

Köyde kimse Kukuşkin'e değer vermezdi; onun öykülerine, dile getirdiği tuhaf düşüncelere kızan mujikler onunla

alay ederler, ama bir yandan da kendisini dikkat kesilip dinler ve sanki onun uydurmaları arasında gerçeğin karşılarına çıkıvermesini beklerlerdi.

Köyün ileri gelenlerinin gözünde o bir "boşboğaz"dı. Her zaman temiz, şık giyinen Pankov'sa onun için:

— Stepan bir bilmecedir, –derdi.

Elinden gelmeyen iş yoktu Kukuşkin'in: Fıçıcılık, fırıncılık, arıcılık, dülgerlik beceriyle yapabildiği işlerdi; kadınlara kümes hayvanı yetiştirmenin püf noktalarını öğretirdi. Çalışmaktan pek hoşlanmaz, isteksizce çalışır, ama elinden her iş gelirdi. Kedileri çok severdi; banyosunda kargalarla, alakargalarla beslediği dişili erkekli on dolayında semiz kedisi vardı. Kedilerine kuş avlamayı öğrettiği için köylülerin kendisine daha da olumsuz bakmasına neden olmuştu. Civciv ve piliçlerini boğdukları için kadınlar Kukuşkin'in kedilerini acımasızca döverler, bu yüzden de Kukuşkin'in hamamından sık sık öfkeli kadın çığlıkları yükselirdi; ama o buna hiç aldırış etmezdi.

— Salak karılar, kedi yırtıcı, avcı bir hayvandır. Köpekten çok daha hünerlidir av konusunda. Ben kedilere kuş avcılığı öğretirim, birlikte yüzlerce avcı kedi yetiştirir, sonra da bunları satarız... Alın size kolay yoldan para! Ahmak yaratıklar!

Okuma yazma bildiğini ama unuttuğunu, hatırlamaya da hiç niyetinin olmadığını söylerdi. Doğuştan akıllı olduğu için, Romas'ın anlattıklarının en can alıcı yerini herkesten önce kavrardı.

— O zaman, –derdi, yüzü acı bir ilaç yutan çocuk yüzü gibi buruşmuş,– Müthiş İvan yoksul halk tabakaları için zararlı bir çar değildi.

O, İzot ve Pankov, akşamları bize gelir ve Romas'ın dünyanın oluşumu, yabancı ülkelerdeki hayatlar ve devrim dalgalanmaları üzerine konuşmalarını dinleyerek çoğu kez gece yarılarına dek otururlardı. Fransız ihtilali Pankov'un pek hoşuna giderdi.

— Bir halkın hayatının kökünden değişmesi böyle olur işte!

İzot'un öksüz yeğeniyle "sevişerek" evlenen Pankov, varsıl bir mujik olan babasının yanından iki yıl önce ayrılmıştı. Karısını şehirli kadınlar gibi giydirip kuşandırsa da, demir yumruk altında tutardı. Boğazında büyük bir guatr şişkinliği olan, korkunç derecede pörtlemiş gözlü babası, dik başlılığından dolayı oğlunu lanetlemişti; onun yepyeni evinin önünden her geçişinde, eve doğru şiddetli bir tükürük savururdu. Pankov evini Romas'a kiraya vermiş, köyün ileri gelenlerinin karşı çıkmasına aldırmayarak evin yanına bir de dükkân yapmıştı. Bu yüzden köy zenginleri onu hiç sevmezlerdi. Ama Pankov buna aldırmaz, onlara küçümser gibi, kaba, alaycı davranırdı. Köy yaşamı onu boğuyordu:

— Elimde bir zanaatım olsa, –derdi,– burada bir an durmaz, gider kentte yaşardım...

Her zaman düzgün, temiz giyinirdi; ciddi, ağırbaşlı, özsaygısı yüksek bir adamdı. Zeki, kuşkucuydu, kolay kanmazdı.

— Sen içtenlikle mi girdin bu işlere, –diye sorardı Romas'a,– yoksa bir hesabın mı var?

— Sence?

— Hayır, önce sen söyle.

— Sence hangisi daha iyi?

— Bilmiyorum! Ya sence?

İnatçı Romas, önünde sonunda onu konuşturmayı başarırdı:

— En iyisi, hiç kuşkusuz, aklın yolu! Ucunda bir yarar, çıkar yoksa, bu aklın da sonu demektir. Yarara, çıkara dayanan iş sağlam, berk olur. Kalbimiz kötü bir danışmandır. Kalbimin sesini dinleyecek olsam, kim bilir ne haltlar eder, ne yıkımlara neden olurdum! Olur olmaz her işe burnunu sokuyor diye papazı cayır cayır yakardım, mesela!

Köstebek suratlı, yaşlı, kötü yürekli bir adam olan papaz, Pankov'la babası arasındaki kavgaya da burnunu sokmuştu ve bu sinir ediyordu Pankov'u.

Başlangıçta bana pek de sevecen davranmıyordu Pankov, hatta tavrına düşmanca bile denebilirdi; kendini benden üstün görüp bağırdığı bile oluyordu. Gerçi bir süre sonra bu halleri geçip gitti, ama ben yine de onun bana tam güvenemediğini, içten içe bir güvensizlik duyduğunu hissediyordum. Doğrusu benim de Pankov'a karşı fazla sevecen hislerle dolu olduğum söylenemezdi.

Duvarları kütükten, tertemiz, küçücük odada geçirdiğimiz geceler bugünkü gibi aklımda. Tahtadan dış kanatları sıkı sıkıya kapalı pencereler, üzerinde bir lamba yanan köşedeki masa ve masanın önünde konuşan çıkık alınlı, saçları çok kısa kesilmiş, kocaman sakallı adam:

— İnsanın hiç durmadan hayvandan uzaklaşması, hayatın özünü oluşturur...

Onu dikkatle dinleyen, gözleri güzel, yüzleri zeki, üç mujik. Bir tek kendisinin duyduğu uzak bir sese kulak kesilmiş gibi her zaman kımıltısız oturan İzot... Sivrisinek saldırısına uğramış gibi kımıldanıp duran Kukuşkin... Ve açık renk bıyıklarını çekiştire çekiştire aklından geçenleri usulca açıklayan Pankov:

— Demek ki sınıf ve tabakalara ayrılmak halk için bir bakıma gereklilikmiş...

Pankov'un yanında ırgatlık yapan Kukuşkin'e kaba davranmaması ve hayalcinin neşeli uydurmalarını ilgiyle, dikkatle dinlemesi hoşuma gidiyor.

Söyleşi bitiyor ve ben tavan arasına, odama çekilerek açık pencerenin önüne oturup, uyuyan köye, kaskatı bir sessizlik içindeki kırlara bakıyorum. Benden ne kadar uzaksalar, toprağa o denli yakınmış gibi duran yıldızların karanlık geceyi delen ışıkları... Sessizlik o denli güçlü ki, insanın yüreğini basbayağı sıkıştırıyor; oysa düşünceler boşlukta sonsuz bir akış içinde ve ben tıpkı bizim köy gibi usulca toprağa yapışmış sayısız köy görüyorum. Hareketsizlik. Sessizlik.

Beni sıcacık kollarının arasına alan sisli boşluk, sanki binlerce görünmez sülükle ruhumu emiyor ve ben usulca

uykuya geçme haline benzer bir gevşeklik içine düştüğümü hissediyorum; ne olduğunu tam anlayamadığım, belirsiz bir kaygının heyecanı içindeyim. Şu dünyada minnacık bir noktayım, bir hiç...

Köydeki yaşamımda sevinç diye bir şey yok. Köy yaşamının kent yaşamına göre çok daha sağlıklı, içtenlikli olduğuna ilişkin ne çok şey okudum, duydum. Ama çevreme baktığımda mujiklerin kürek mahkûmları gibi bitmez tükenmez bir çalışma içinde olduklarını görüyorum. Çalışmaktan bitmiş tükenmiş, sağlıkları bozulmuş, yüzleri hiç gülmeyen insanlarla dolu köyler. Kentlerde işçilerin, ustaların köylerdeki insanlardan daha az çalışmamalarına karşın çok daha neşeli olduklarını ve bu yüzleri gülmez insanlar gibi bıktırıcı bir şekilde hayattan yakınıp durmadıklarını biliyorum. Köylünün hayatını hiç kolay bulmuyorum: Toprağa karşı yoğun bir dikkat ve insanlara karşı ince ayarlı kurnazlık gerektiren bir yaşam, köylü yaşamı. Akıldan yoksun bu yaşamda içtenlik diye de bir şey yok. Köyde herkesin körler gibi çevresini yoklayarak yaşadığı, herkesin bir şeylerden korktuğu, kimsenin kimseye güvenmediği apaçık ortada... Herkesin içinde her an dişini göstermeye hazır bir kurt var sanki...

Romas'ı, Pankov'u ve hayatı aklın rehberliğinde yaşamak isteyen bütün "bizimkiler"i inatla sevmeyişlerini anlayabilmem öyle zor ki!..

Kentin üstünlüğünü, mutluluğa susamışlığını, zekâsının küstah merakını, hedef ve görevlerindeki çeşitliliği apaçık görebiliyorum. Böyle gecelerde hemen iki kentli gelir aklıma:

Saatçi
F. Kalıgin – Z. Nebey
Saat, cerrah gereçleri, dikiş makineleri, müzik kutuları ve her tür alet özenle onarılır

Küçük bir dükkânın daracık kapısı üzerinde asılıdır bu tabela. Kapının iki yanında tozlu iki pencere vardır.

Pencerelerden birinin ardında sarı, dazlak kafasının üzerinde yumurta gibi bir şiş, gözünde bir lup bulunan, toparlak yüzlü, tıknaz F. Kalugin oturur ve elindeki minik penslerle saatlerin içlerini kurcalar durur; bu sırada sürekli gülümser ya da kırlaşmış fırça bıyıklarının ardına gizlenmiş yuvarlak ağzını aralayarak bir şarkı mırıldanır. Öbür pencerenin ardındaysa esmer, kıvırcık saçlı, iri ve çarpık burunlu, Z. Nebey oturur. Gözleri kocaman birer kara erik gibidir. Sivri sakalı, zayıf, kara kuru bedeniyle şeytana benzer. O da minicik birtakım parçaları söküp takar ve hiç beklenmedik bir anda kalın, kocaman sesiyle, "Tra-ta-tam, tam, tam!" diye bağırır.

Arkalarında karmakarışık bir şekilde kutular, makineler, birtakım çarklar, yarımküreler yığılıdır; bütün raflar, her yan çok değişik biçimlerde metal nesnelerle doludur ve duvarlarda kim bilir kaç saatin sarkacı sallanır durur. Ben bütün bir gün orada dikilip bu iki insanın çalışmasını izlemeye can atarım, ama uzun bedenim ışıklarını kestiği için onlar yüzlerine korkutucu bir ifade verip, ellerini sallayarak camlarının önünden uzaklaşmamı isterler. Oradan uzaklaşırken bu iki insanı kıskanır, "İnsanın her işten anlaması ne büyük mutluluk!" diye düşünürüm.

Bu insanlara saygı duyarım ve onların bütün aygıtların, her türlü düzeneğin gizlerini bildiklerine ve dünyadaki her şeyi onarabileceklerine inanırım. İnsan, budur!

Köy ise hoşuma gitmiyor. Mujikler anlaşılmaz insanlar. Hele kadınları! Durmadan hastalıklarından yakınırlar: Ya "yürekleri daralır", ya "göğüsleri sıkışır" ya da sürekli karınları "oyuluyor gibidir". Bayram günleri evlerinin önünde ya da Volga kıyısında otururken en çok ve neredeyse haz duyarak söz ettikleri konu hep budur. Bir anda ve inanılmaz bir kolaylıkla birbirlerine kızar, bitmez tükenmez bir öfkeyle küfürler yağdırırlar. On iki kapik etmeyecek kırık bir çömlek için üç aile sopalarla birbirine girer, yaşlı bir kadının kolu kırılır, bir delikanlının başı yarılır. Hemen her hafta görülür böyle kavgalar.

Delikanlıların kızlara davranışlarındaki edepsizliğe diyecek yoktur: Tarlada yakaladıkları kızların eteklerini başlarına geçirir ve ağaç kabuğundan yapılma bir iple eteği sıkıca bağlarlar. Bunun adı "kızı çiçek yapmak"tır. Belinden aşağısı çıplak kalan kızlar çığlıklar atıp küfretseler de, sanki bu oyun onların da hoşuna gider; başlarının üzerindeki düğümü çözüp eteklerini indirmeyi belirgin bir şekilde ağırdan alırlar. Delikanlılar, gece yarısına dek uzayan bayram öncesi ayinlerinde kızların kaba etlerine çimdik atar ve sanırım kiliseye de salt bu amaçla giderler.

— Hayvan herifler! –diye bağırır papaz onlara, vaiz kürsüsünden.– Başka yer mi yok rezilliklerini için?

— Ukrayna insanı din işlerinde daha bir şairdir, –diye anlatıyor, Romas.– Burada ise, Tanrı inancı altında son derece kaba bir korku ve hırs içgüdüsü görüyorum. Demek istediğim, Tanrı'ya içtenlikle inanmak, onun gücüne ve güzelliğine hayranlık duymak gibi şeyler yok burada. Ama kör inançların en kötüsü olan dinden daha kolay kurtulabilmeyi sağlayacağı için böylesi belki de daha iyidir!

Delikanlılar övüngen, ama ödlek. Geceleyin üç kez yolumu kesip beni dövmeyi denedilerse de başaramadılar. Yalnız bir kez kalın bir sopayla bacağıma vurdular ve ben tabii bu kavgalardan Romas'a hiç söz etmedim; ama o hafif aksayarak yürüdüğümü görünce işi anladı:

— Demek sonunda sizi de hediyesiz bırakmadılar! Söylemiştim size!

Geceleri dışarı çıkmamam konusunda beni uyarmasına karşın, arada bir bahçelerin arasından Volga'ya iniyor ve orada aksöğütlerin altında oturup, gecenin saydam perdesinin gerisinde uzanan ırmağı, ta ötelerdeki çayırlıkları izliyor, ölü ayın görünmez güneşten yansıttığı ışıklarla baştan aşağı yaldıza kesen Volga'nın ağır, haşmetli akışıyla büyüleniyorum. Ayı sevmem, uğursuz bir şeyler vardır sanki onda. Ve köpeklerde olduğu gibi bende de bir hüzün, hazin hazin ulu-

ma isteği uyandırır. Ayın ışığının kendisine ait olmadığını, ayın ölü olduğunu, üzerinde hayat olmadığını ve olamayacağını öğrendiğimde ne kadar sevinmiştim! Daha önce ayda üçgen biçimli, bakırdan insanların yaşadığını, bunların pergel hareketine benzer biçimde hareket ettiklerini ve Büyük Perhiz çanlarınınkine benzer ölümcül sesler çıkardıklarını düşünürdüm. Ayda bitkiler, hayvanlar... her şey bakırdandı ve bunlar dünya için hep kötü şeyler düşünür, dünyaya karşı düşmanca, boğuk, uğultuyu andıran sesler çıkarırlardı. Ayda yaşamın olmadığını, onun gökyüzünde öylece, bomboş durduğunu öğrenmek beni sevindirmişti. Yine de büyük bir göktaşının, onu tutuşturacak güçte aya çarpmasını ve onun kendi ateşiyle yanarak ışıl ışıl dünya üzerinde asılı durmasını isterdim.

Volga'nın akışının, uzaklarda, karanlıklar içinde doğan ve dağlık kıyıların kara gölgeleri arasında yitip giden simli kumaşı andırır ışık şeritlerinde yarattığı titreşimleri izlerken, zihnim, düşüncelerim sanki daha bir canlanıyor, keskinleşiyor. Gündüz yaşanan ve sözcüklere dökülemeyen, herkese yabancı şeyler daha kolay düşünülebiliyor. Muazzam su kütlesi, neredeyse tümüyle sessiz, ama her şeye hâkim, azametli bir akış içinde. Tüyleri ateşten korkunç masal kuşlarını andıran bir vapur, ardında, ağır kanatlarından çıkan bir hışırtıymışçasına hafif bir gürültü bırakarak geniş, karanlık yolda kayıp gidiyor. Kıyı boyundaki çayırlığın hemen altında yüzen bir ateşçik ve ondan suya doğru uzanan keskin bir kızıl ışık çizgisi görülüyor. Işıkla avlanan bir balıkçı bu. Ama gökyüzünün yersiz yurtsuz yıldızlarından birinin suya indiği ve ateşten bir çiçek gibi suyun üzerinde akıp gittiği de sanılabilir.

Kitaplarda okunanlar tuhaf fantezilere dönüşüyor, hayal gücü, bu benzersiz güzellikten durmaksızın tablolar dokuyor ve insan iyice hafifleyerek ırmağın ardı sıra yumuşacık gecenin içinde yüzüyor.

İzot beni buluyor; gece karanlığında, daha bir iri, daha bir hoş görünüyor gözüme.

— Gene buradasın ha? –diyor.

Yanıma oturup ince, altınsı sakalının ipeğinde elini gezdirerek yoğun bir dikkatle nehri, gökyüzünü seyrediyor, sonra hayallerini sıralamaya başlıyor:

— Okumayı bir öğreneyim, okunmadık bir şey bırakmayacağım, sonra bütün ırmakları boydan boya dolaşacağım, her şeyi anlayacağım! İnsanlara ders vereceğim. Evet. İnsanın biriyle candan dertleşmesi güzel şey be kardeş! Kadınlar bile –hepsi değilse de bazıları– oturup içtenlikle konuştuğunda, seni anlarlar. Geçenlerde sandalıma aldığım bir kadın bana aynen şöyle dedi: "Öldüğümüzde başımıza ne gelecek? Cehenneme de, öte dünyaya da inanmam!" Görüyor musun? Onlar bile, kardeş...

Sözünü nasıl tamamlayacağını bilemeyip sustu, sonra ekledi:

— ...canlı birer ruh...

Gecelerin adamıydı İzot. Güzelliği çok iyi duyumsar, düş kuran küçük bir çocuk gibi yalın, usul, çok güzel dile getirirdi güzelliği. Tanrı'ya inanırdı, ama ondan korkmadan. Kilise tanımına uygun, dünyanın efendisi, iyi yürekli, büyük, akıllı bir ihtiyardı Tanrısı... Kötülüğün hakkından gelememesi de insanoğlunun aşırı çoğalmış olmasındandı... ne yapsın, yetişemiyordu... Ama elbet bir gün yetişecekti, görecektim! Anlayamadığı, İsa'ydı. Hiç anlayamıyordu. Ne gerek vardı yani ona? Tanrı yetmiyor muydu ki oradan oğlu dedikleri bir kişi daha çıkıyordu! Sonra oğlu olmakla ne çıkardı? Tanrı daha ölmemişti ki...

Ama İzot daha çok sessizce oturur, düşünür. Uzunca bir sessizlikten sonra, göğüs geçirip bir iki kelime bir şey söylerse söyler:

— Vay anasına!..

— Ne oldu?

— Yok bir şey... ben kendi kendime...

Sonra bakışları kül rengi ufka takılı, yeniden içini çeker:

— Yaşamak güzel şey be kardeş...

Ben de katılırım ona:

— Evet... Güzel!

Kadife bir şerit halinde akan güçlü, karanlık suların üzerine düzgün olmayan bir çizgi halinde yayılmış Samanyolu... aralarda, yaldızlı tarlakuşları gibi ışıyan iri yıldızlar... ve hayatın sırları üzerine yüreğimin usul usul mırıldandığı akla ziyan düşünceler...

Uzak yeşilliklerin üzerindeki kırmızı bulutları yırtarak günün ilk ışıkları görünüyor, hemen ardından güneş göğe tavus kuyruğunu yayıyor.

İzot, mutlu bir gülümsemeyle mırıldanıyor:

— Şu güneş... ne müthiş, kardeş!

Elmalar çiçeğe durmuş; köy, baştan başa pembemsi çiçek yığınları içinde... gübre ve zift kokusunu bile bastıran, buruk, acımsı bir koku kaplamış her yanı. Pembe atlas bayramlıklarını kuşanmış yüzlerce ağaç, düzgün sıralar halinde köyden kırlara doğru uzanıyor. Aylı gecelerde, hafif bir yel esmeyegörsün, çiçeklerin kelebekleri belli belirsiz titreşir, zor duyulur bir fısıltı çıkar ve bütün köyü sanki ağır, mavi-yaldızlı dalgalar kaplar. Bülbüller büyük bir tutkuyla durmaksızın öter, gündüzleri sığırcıklar insanı usandırırken, görünmez tarlakuşları gönül okşayan, aralıksız cıvıltılarını toprağa serperler.

Bayram akşamları genç kızlar, taze gelinler, ağızları kuş yavrularınınki gibi açık, şarkılar söyleyerek yollarda dolaşır, yorgun, süzgün gülümserlerdi. İzot da sarhoşmuş gibi gülümserdi. Gözleri karanlık göz çukurlarına gömülmüş, iyice zayıflamıştı. Yüzü sanki büsbütün yalın bir ifadeye bürünmüş, güzelleşmiş, ışıklanmıştı. Gündüzleri bütün gün uyuyor, ancak akşama doğru ortaya çıkıyordu; kaygılı, sessiz, düşünceli. Kukuşkin'in kaba, ama sevecen takılmalarına:

— Sus! Ne yapayım, ayakta duracak hal mi kalıyor! – diye karşılık veriyordu.

Ardından, hayranlıkla:

— Ah, yaşamak ne tatlı! –diyordu.– Sevgiyle sarmalanmış olarak yaşayabilir insan, kalbe hoş gelen öyle çok söz var ki! Hatta bunların bazısını ölene kadar unutamaz, yeniden dirildiğinde de ilk bunları hatırlarsın!

— Dikkatli ol, kocaları bunu senin yanına bırakmazlar! –diye dostça gülümseyerek uyarırdı onu Romas.

İzot da ona katılırdı:

— Haksız da sayılmaz adamlar!

Hemen her gece, bülbüllerle birlikte bahçelerde, tarlalarda, ırmak boyunda Migun'un insanı heyecanlandıran dolgun sesi duyulurdu. En güzel şarkıları gerçekten etkileyici, büyüleyici bir biçimde söylerdi Migun, mujikler de salt bu nedenle onun pek çok kusurunu bağışlarlardı.

Cumartesi akşamları dükkânımızın önünde giderek daha fazla insan toplanmaya başlamıştı. Barinov, demirci Krotov, Migun ve ihtiyar Suslov her akşam gelenlerdendi. Oturur, ciddi, düşünceli sohbet ederlerdi. Sonra onlar gider, başkaları gelirdi ve gece yarısına dek bu böylece devam ederdi. Arada bir sarhoşların dalaştıkları olurdu. En çok da asker Kostin'in sesi çıkardı. Tek gözlü, sol elinde iki parmağı eksik Kostin, kollarını sıvayıp yumruklarını sallayarak dövüş horozu yürüyüşüyle dükkâna gelir, çatallanan sesiyle bağırmaya başlardı:

— Ey Türk dinli, muzır milliyetli Hohol! Soruma cevap ver, niye kiliseye gitmiyorsun? Seni din sapkını! Ortalık karıştırıcı! Cevap ver: kimsin sen?

Mujikler onu kızdırırlardı:

— Mişka, Türkten korktuğun için mi kestin parmaklarını?*

Mişka dövüşmek için yekinir, ama berikiler hep birlik-

* 1877-78 Türk-Rus savaşı ima ediliyor. (ç.n.)

te gülüşerek, bağrışarak onu dere yatağına yuvarlarlardı. Yamaçtan aşağı paldır küldür yuvarlanırken Mişka kulakları tırmalayan bir sesle bağırırdı:

— Yetişin! Adam öldürüyorlar...

Sonra toza toprağa bulanmış bir halde gelir, "Hohol"den 200 gram votka isterdi.

Sorarlardı:

— Bu ne için?

— Sizi eğlendirmek için, –diye karşılık verirdi Kostin.

Dostça gülüşürdü mujikler.

Bir bayram sabahı, ocakta odunları tutuşturan aşçı kadının avluya çıkmasının hemen ardından mutfakta şiddetli bir patlama oldu. Dükkân sarsıldı, raflardan karamela tenekeleri yuvarlandı, camlar şangırtıyla yere indi.

Ben dükkândaydım, hemen mutfağa koştum. Mutfak kapısından odaya doğru kara duman bulutları saldırıyor, geride bir şeyler cızırdıyor, çatırdıyordu.

Romas beni omuzlarımdan tutarak:

— Durun! –dedi.

O arada aşçı kadının sofadan:

— Ah, aptal kafam! –diye bağırdığını duyduk.

Romas, dumanların içine atıldı, birtakım gürültüler geldi, ardından Romas'ın küfredip bağırdığını duyduk:

— Kes artık! Hemen su yetiştir!

Mutfağın orta yerine saçılmış odunlar tütüyor, bir çıra yanıyordu; ortalıkta tuğlalar vardı, ocağın kararan ağzı süpürülmüş gibi tertemiz, bomboştu. Oracıkta el yordamıyla bulduğum bir kova suyu döküp yerde yanan ateşi söndürdüm ve odunları geri ocağa fırlatmaya başladım.

Romas, aşçı kadını elinden tutup odaya doğru itekledi ve emretti:

— Dikkatli ol! Dükkânı kapa! Maksimiç, sen de dikkatli ol, belki yine patlar!

Sonra çömelerek yuvarlak çam odunlarını incelemeye ve benim fırlattığım odunları ocaktan geri çıkarmaya başladı.

— Ne yapıyorsunuz?

— İşte bu!

Ve bana tuhaf bir biçimde yarılmış, yuvarlak bir odun uzattı. Odunun içi matkapla oyulmuştu ve oyuk isten kapkaraydı.

— Anlıyorsunuz, değil mi? Aşağılık herifler, odunun içini barutla doldurmuşlar. Salaklar! Bir funt barut ne yapabilir ki!

Odunu bir kenara bırakıp ellerini yıkarken:

— İyi ki Aksinya dışarı çıkmış, yaralanabilirdi yoksa, – dedi.

Geniz yakan duman dağıldı, göz gözü görmeye başladı. Raflardaki kap kacak kırılmış, bütün camlar yere inmiş, ocağın ağzındaki tuğlalar yerlerinden fırlamıştı.

Romas'ın bu andaki soğukkanlılığı pek hoşuma gitmedi. Bu aptalca girişimi hiç umursamamış havalarındaydı.

Sokakta çocuklar koşup bağrışıyorlardı:

— Hohol'ün evinde yangın var! Yanıyoruz!

Kadının biri feryat ediyor, içeriden Aksinya'nın bağırdığı duyuluyordu:

— Dükkâna girmeye çalışıyorlar, Mihaylo Antonıç!

— Tamam tamam... sakin ol! –dedi Romas, havluyla ıslak sakalını kurularken.

Camları olmayan pencere boşluklarından öfke ve korkuyla çarpılmış kıllı suratlar, dumanın yaktığı kısılmış gözler görülüyordu.

Ciyaklamayı andırır heyecanlı bir ses duyuldu:

— Kovalım gitsin bunları köyden! Bu kaçıncı rezalet! Ne bu böyle!

Kızıl saçlı, ufaktan bir mujik, dudakları kımıl kımıl, bir yandan haç çıkarıyor, bir yandan pencereden içeri dalmaya çalışıyordu, ama başaramadı. Sağ elinde bir balta vardı, sol

eliyle de sıtmalı hareketlerle pencere pervazına tutunmaya çalışıyor, beceremiyordu.

Romas, elinde bir odun parçası, ona doğru yürüdü:

— Hayırdır, nereye?

— Yangını söndürmeye, iki gözüm...

— Yanan bir şey yok ki...

Korkudan ağzı açılan mujik, gözden kayboldu. Romas, dükkânın önündeki merdivenlere çıkıp, elindeki odunu göstererek, kalabalığa:

— İçinizden biri, delik açıp içini barutla doldurduğu şu odunu bizim odunların arasına koymuş... Ama barut az geldiği için bir zarar veremedi...

Romas'ın hemen arkasında duruyor, kalabalığı izliyordum. Deminki baltalı mujik, yanındakilere korku içinde şöyle diyordu:

— Elindeki odunla bana öyle bir keskendi ki...

Çoktan kafayı bulmuş olan asker Kostin de bağırıyordu:

— Defedelim şu canavarı aramızdan! Mahkemeye verelim!

Ama çoğunluk, bakışları Romas'a dikili, susuyor, sözlerini kuşkuyla dinliyordu:

— Evi havaya uçurmak için daha çok barut gerek... belki bir pud! Hadi, çekilin artık...

— Muhtar nerede? –dediği duyuldu birinin.

Bir başkası:

— Polis çağıralım, –dedi.

İnsanlar yavaş yavaş, bir şey için yazıklanıyorlarmışçasına, isteksizce dağıldılar.

Çay içmeye oturduk. Aksinya çaylarımızı doldurdu. Her zamankinden daha sevecendi. İçli içli Romas'a bakarak:

— Onlardan hiç yakınmıyorsunuz, ama bakın işi nereye vardırdılar!

— Bu yaptıkları gerçekten sizi kızdırmadı mı? –diye sordum ben de.

— Her aptallığa kızmaya zamanım yok benim!

"Herkes bu denli soğukkanlı olabilseydi..." diye geçti aklımdan.

Bu arada Romas çoktan başka konuya geçmiş, birkaç gün sonra Kazan'a gideceğinden söz ediyor, oradan hangi kitapları istediğimi soruyordu.

Bazen canlı bir insan değil de, saatlerdekine benzer, üstelik ömür boyu çalışacak şekilde kurulmuş bir mekanizmadan ibaretmiş gibi gelirdi bana Romas. Onu severdim, çok da saygı duyardım, ama doğrusu bir kez olsun bana ya da bir başkasına ayaklarını yere vurarak kızıp bağırsın istiyordum. Ne var ki o kızamıyor ya da kızmak istemiyordu. Aptalca ya da alçakça bir şey yaparak onu sinirlendirdiklerinde, gri gözlerini alaycı bir ifadeyle kısar ve bütün söylediği, son derece basit, asla yakınma içermeyen, kısa, soğuk birkaç sözcük olurdu.

Örneğin Suslov'a yalnızca şöyle demişti:

— Yaşlı adam, neden düşüncelerinize, inançlarınıza aykırı şeyler söylüyorsunuz?

İhtiyarın sarımtırak yüzü önce kızarmış, sonra morarmıştı; aksakalının kıl dipleri bile pembeleşmişti sanki.

— Kaldı ki bunun size bir yarar sağladığı da yok... Tersine, saygınlığınızı yitiriyorsunuz.

Suslov, başı önünde, onu onaylamıştı:

— Haklısın, bir yarar sağladığı yok!

Daha sonra İzot'a şunları söyleyecekti Suslov:

— Adam, karşısındakinin ruhunu kitap gibi okuyor! Böylelerini başa getireceksin ki...

...Romas, bana kısa ama açık bir biçimde, kendisi yokken neyi nasıl yapmam gerektiğini açıkladı; evdeki patlamayla birilerinin kendisini korkutmaya çalıştığını unutup gitmiş gibiydi, sivrisinek sokmasını unutur gibi.

Pankov geldi, ocağa baktı, yüzü asıldı:

— Korkmadınız mı?

— Neyden korkacağız?

— Savaş!

— Otur bir çay iç.

— Karım bekliyor.

— Neredeydin?

— Balığa çıktık. İzot'la.

Çıkarken mutfakta bir kez daha kendi kendine dalgınca yineledi:

— Savaş.

Pankov, Romas'la her zaman kısa konuşurdu; önemli, karmaşık konularda söyleyeceklerini çoktan söyleyip bitirmiş gibi.

Romas bir gün Çar Müthiş İvan'dan söz ediyordu. İzot'un görüşü şu oldu:

— Sıkıcı bir çarmış!

Kukuşkin ekledi:

— Kasap!

Pankov'sa inanmış bir tavırla şunları söyledi:

— Olağanüstü bir zekâsı yok gibi. Evet, prenslerin, boyarların tümünü tepeledi, kılıçtan geçirdi, ama yerlerine küçük zadegân, toprak beyleri türetti.* Yetmez gibi dışarıdan yabancılar getirtti. Tüm bu yapılanların akılla ilgisi yok. Küçük toprak beyi, büyüğünden kötüdür. Sinek kurt değildir, ateş ederek öldüremezsin, ama kurttan daha çok bezdirir insanı.

Elinde bir kova balçıkla Kukuşkin geldi, ocağın tuğlalarını sıvarken:

— Heriflere bak, şeytanın aklına gelmeyecek şey bulmuşlar! Bitlerini temizlemekten acizdirler, ama başkasını canından bezdirmeye can atarlar. Bak, Antonıç, çok mal bu-

---

* 1547-1584 yılları arasında çarlık yapan ve mutlak iktidarını güçlendirmek için prenslerin, boyarların siyasal etkinliklerini kırmak, sınırlamak isteyen IV. İvan, çıkan savaşlarda boyarlara karşı çok acımasız davrandı, çok kan döktü. (ç.n.)

lundurma dükkânda, az az ama sık sık getir malları, yoksa maazallah yakıverirler. Hele şu işi bir sonuçlandır, gör başına ne belalar geliyor!

"Şu iş", bahçecilik yapan mujiklerin bir artel kurarak birleşmeleri işiydi ve köyün zenginleri bundan hiç hoşlanmıyorlardı. Hohol, Pankov ve Suslov ile başka birkaç aklı başında mujiğin yardımlarıyla epey yol almış ve işi bayağı kotarmış gibiydi. Ev sahiplerinin çoğu Romas'a iyi davranmaya başlamışlardı; dükkândan alışveriş edenlerin sayısı belirgin bir biçimde artmıştı. Hatta Barinov'la Migun gibi "bir işe yaramaz" mujikler bile, ellerinden geldiğince Hohol'ün işlerine yardımcı olmaya çalışıyorlardı.

Migun'u seviyordum; onun o güzel, hüzünlü şarkılarını... Şarkı söylerken gözlerini yumar ve üzgün yüzündeki çekilmeler, seğirmeler sona ererdi. Kara gecelerin adamıydı; aysız gecelerin... ya da göğün ağır perdeler gibi kara bulutlarla kaplı olduğu zamanların... Bazen akşamdan usulca seslenirdi bana:

— Volga'ya insene...

Tek parça ağaç kütüğünden oyma sandalının kıçına ata biner gibi oturup, avı yasak olan çiğa balığı yakalamak için gerekli düzeneklerini hazırlar, eğri, kara bacaklarını Volga'nın karanlık sularına sarkıtarak usul usul anlatırdı:

— Soylu bir bey benimle alay ettiğinde, eh n'apalım der ve katlanabilirim. Yüzünü şeytan görsün, ama ne de olsa bir bey ve benim bilmediklerimi bilen biri. Ama bizden biri, bir mujik, senin benim gibi biri gelip de canımı sıkarsa ne yapmam gerekir? Yani aramızda ne fark var bu herifle? O ruble sayar, bense kapik! Bütün fark bu, öyle değil mi?

Yüzü çekiliyor, seğiriyor Migun'un; kaşları aniden kalkıp iniyor. Eğeyle olta iğnelerini bilerken parmakları hızla hareket ediyor. Usul sesinde içtenlik duyumsanıyor:

— Ve ben hırsız sayılıyorum. Bir günahkâr olduğum doğru. Ama insaf, herkes yağmayla, çalıp çırpmayla yaşa-

mıyor mu! Herkes birbirini soymuyor mu! Evet. Tanrı bizi sevmiyor, bize hiç yüz vermiyor; ama şeytan öyle değil, o bizi şımartıyor!

Kapkara ırmak, üzerindeki karanlık bulutlarla birlikte önümüzden akıyor; karşıdaki çayırlık kıyılar karanlıkta seçilmiyor. Kıyıdaki kumlara okşarcasına dokunan ve ayaklarımı ıslatan dalgalar, kaybolup gittikleri sonsuz karanlığa doğru artları sıra beni de sürüyüp götürmek ister gibiler.

— Yine de yaşamalıyız ama, değil mi? –diyor Migun, göğüs geçirerek.

Yukarıdan, tepeden bir köpeğin acıklı ulumaları duyuluyor. Düşteymişim gibi aklımdan şunlar geçiyor: "Sen, senin gibiler... böyle yaşayacaksınız da ne olacak?"

Irmak çok sessiz, çok kara, çok korkunç. Bu ılık karanlığın sonu yok.

— Hohol'ü öldürecekler... Seni de... haberin olsun, – diye mırıldanıyor, Migun.

Hemen ardından, alçak sesle bir şarkıya başlıyor:

Anacığım, ah, beni nasıl severdi
Sakin yaşa güzel oğlum,
Güzel Yakov'um, derdi.

Gözlerini yummasıyla, sesi daha bir gür, daha üzünçlü çıkmaya başlıyor, olta sicimlerini düzelten parmakları daha yavaş hareket ediyor.

Dinlemedim, ah, canım anamı
Dinlemedim, dinlemedim ben onu...

Tuhaf bir duyumsama içindeyim; korkunç ve karanlık su kütlesinin ağır hareketlerle gelip yaladığı ve aşındırdığı toprak, sanki su kütlesine doğru kayıyor, ben de onunla birlikte güneşin derinlerinde sonsuzcasına kaybolduğu bu karanlığa yuvarlanıyorum.

Şarkısını başladığı gibi apansız bitiren Migun, ağaç kütüğünden sandalını sessizce suya itiyor, az sonra, yine öyle sessiz, kendisi de sandalı da karanlığın içinde eriyip gidiyorlar.

Arkasından bakıp düşünüyorum: "Niye yaşar böyle insanlar?"

Barinov da dostlarım arasında. Savruk, övüngen, tembel, dedikoducu, yersiz yurtsuz bir serseri. Bir zamanlar Moskova'da bulunmuş. Tükürerek anlatır hep Moskova'yı:

— Bir cehennem, başka bir şey değil! Her şey anlamsız, ahmakça! Tam on dört bin altı tane kilisesi var ama, halkı hepten hırsız, yankesici! Moskova'da yaşayan herkes uyuz beygirler gibi hart hart kaşınıyor, yemin ederim! Tüccarı, askeri, esnafı... herkes hem yürüyor hem kaşınıyor. Gerçekten de orada topların kralı var! Büyüklüğü anlatılır gibi değil! Büyük Petro ayaklanan falan olursa tepelemek için kendi elleriyle dökmüş bu topu. Karının teki, ama soylu bir karı ha, Petro'ya başkaldırmış, çünkü ona felaket âşıkmış. Petro bu kadınla tamı tamına yedi yıl yaşamış, sonra da üç çocuğuyla birlikte onu yüzüstü bırakmış. Bu duruma dehşetli öfkelenen kadın, Petro'ya başkaldırmış. Sen misin başkaldıran! Petro'nun bu müthiş topla bunlara tek bir kez ateş etmesiyle dokuz bin üç yüz sekiz isyancının yere serilmesi bir olmuş. Hatta Petro'nun kendisi bile korkuya kapılarak Metropolit Filaret'e gidip, "Yok," demiş, "bu aşağılık topu perçinlemeli... perçinlemeli ki beni bir daha baştan çıkarmasın!" Ve topu perçinlemişler...

Tüm bunların saçma olduğunu söylediğimde bana içerliyor:

— Olur şey değil yahu! Ne kötü huyun var senin böyle! Bir bilgin anlattı bana bütün bunları. Hem de bütün ayrıntılarıyla... Sense tutmuş...

Kiev, "azizler" ziyaretini de şöyle anlatıyordu:

— Bizim köye benzer bir kent burası, aynı bizim köy gibi bir tepe üzerine kurulmuş ve aynı bizim köy gibi için-

den bir ırmak geçiyor, adını şimdi hatırlayamıyorum, ancak bizim Volga'nın yanında ufak bir dere gibi kalır bu ırmak. Doğrusunu söylemek gerekirse şehir biraz karışık. Bütün yollar dolambaçlı ve yokuş. Halkı Ukraynalı. Ama Mihaylo Antonov'dan farklılar: yarı Polonyalı, yarı Tatarlar. Konuşmaz, ha bire şakalaşıp gülerler. Hiç taranmazlar. Pistirler. Kurbağa yerler. Kurbağaları on funt çeker. Öküze biner, hatta toprağı da öküzle sürerler. Ama öküzlerine diyecek yoktur, en ufağı bizim öküzlerin dört katı büyüklüktedir. Seksen üç pud rahat gelir. Elli yedi bin keşiş, iki yüz yetmiş üç de piskopos bulunur kentte... Yani sen de öyle bir tuhafsın ki... Sözlerime nasıl itiraz edersin! Her şeyi, aha şu gözlerimle kendim gördüm diyorum sana! Sen oralara gittin mi? Hayır! O zaman? Ben, kardeş, her şeyden çok kesinlik severim...

Sayıları çok severdi. Benden toplama ve çarpmayı öğrenmiş, ama bölmede tepesi atmıştı. Çok basamaklı sayıları çarparken kendinden geçer, bu sırada yanlış yapmaktan hiç çekinmezdi. Kumların üzerine sopayla upuzun bir sayı yazar, sayıya hayranlıkla baktıktan sonra çocuk gözlerini ayırarak:

— Bunu dünyada hiç kimse okuyamaz! –derdi.

Pasaklı bir adamdı; saçı başı dağınık, üstü başı yırtıktı. Ama kıvırcık, şen bir sakalın çevrelediği yüzü, mavi gözlerindeki çocuksu gülümseyiş, hoştu. Kukuşkin'de ve onda ortak olan bir şeyler vardı ve birbirleriyle sanırım bu yüzden pek yakınlaşamıyorlardı.

Barinov iki kez Hazar Denizi'ne gitmişti; oradaki balık avcılığı günlerini sayıklar gibi anlatırdı:

— Deniz, kardeş, hiçbir şeye benzemez. İnsan, bir böcek gibi kalır onun yanında! Denize baktığın anda, kendini kaybedersin! Hayat güzeldir orada. Her yerden her tür insan gelir. Başpiskopos bile görmüşlüğüm vardır. Bayağı da güzel çalışıyordu adam. Bir de aşçı kadın vardı. Bir savcının metresiymiş. Besbelli rahat batmış kadına ve dayanamayıp

"Bay savcı, siz pek iyi, pek sevecen bir insansınız, ama yine de, elveda!" deyip çarpmış kapıyı çıkmış. Çünkü denizi bir gören, bir daha onsuz yapamaz; çeker durur deniz kendine. Engindir, deniz. Gökyüzü gibi tıpkı. İtiş kakış yoktur orada. Yine gideceğim oraya, hem bu kez dönmemek üzere. Sorun şu ki, ben kalabalığı sevmiyorum. Dünyadan el çekmiş çilekeşler gibi çöllerde yaşamam gerek benim, ama bildiğim doğru dürüst bir çöl de yok ki...

Başıboş köpekler gibi dolanır dururdu köyün içinde; onu küçük görürler, ama hikâyelerini tıpkı Migun'un şarkıları gibi ilgiyle, keyifle dinlerlerdi.

— Doğrusu güzel atıyor! İlginç, sürükleyici...

Barinov'un fantezileri bazen Pankov gibi sağduyulu insanların bile kafalarını karıştırırdı. Bu kuşkucu, kolay kolay hiçbir şeye inanmayan mujik bir gün Romas'a gelip şöyle dedi:

— Barinov kitapların Müthiş İvan'la ilgili pek çok şeyi gizlediklerini söylüyor. Bir gulyabani imiş Müthiş İvan ve kartala dönüşüyormuş. O zamandan beri ve onun onuruna paraların üzerine kartal resmi basmaya başlamışlar.

Kaçıncı kezdir insanların hayatın gerçeklerine ilişkin ciddi şeylerden çok, böylesi fantastik, uydurulmuş, hatta kötü uydurulmuş şeylerden hoşlandıklarına tanık oluyordum.

Bundan Romas'a söz ettiğimde, gülümseyerek şöyle dedi:

— Geçicidir bunlar! İnsanlar düşünmeyi öğrendiler mi, düşüne düşüne gerçeğe ulaşmayı da öğrenirler elbet. Barinov, Kukuşkin gibi tuhaf insanlara gelince... onları anlamak gerek. Sanatçı, bunlar... sürekli bir şeyler yazıyor, uyduruyorlar. Herhalde İsa da bunlar gibi tuhaf biriydi. Kabul edin ki, onun da uydurduklarından bazıları hiç fena değil...

Bütün bu insanların Tanrı'dan seyrek olarak ve isteksizce söz etmeleri de beni şaşırtıyordu. Bir tek ihtiyar Suslov, sık sık inançla yinelerdi:

— Her şey Tanrı'dandır!

Her zaman bir umutsuzluk varmış gibi gelirdi bana bu sözlerde. Çevremdeki bu insanlarla birlikte yaşamak çok hoştu; sohbet gecelerinde onlardan çok şey öğrenmiştim. Romas'ın ortaya attığı her konu, ulu bir ağaç gibi köklerini hayatın can damarlarına daldırıyor, bu kökler burada başka bir asırlık ağacın kökleriyle karışıp kaynaşıyor ve bu ağaçların dallarında, ışıl ışıl düşünce çiçekleri açıyor, sözcük yaprakları yeşerip göz alıyordu. Kitapların coşturucu balını emip durduğum için ben de geliştiğimi hissediyordum, kendime daha bir güvenerek konuşuyordum. Romas da kaç kez gülümseyerek beni övmüştü:

— Gayretlisiniz, Maksimiç!

Ne büyük bir gönül borcu duyuyordum ona bu sözlerinden dolayı!

Pankov zaman zaman karısıyla birlikte gelirdi: Mavi gözlü, zeki bakışlı, "kentliler gibi" giyinen, yüzü hoş, ufak tefek bir kadındı bu. Dudaklarını alçakgönüllüce büzüp bir köşede sessizce otururdu; ama bir süre sonra ağzı hayretle açılır, gözleri korkuyla büyürdü. Hele çarpıcı bir söz duyduğunda, utangaççça gülümseyerek elleriyle yüzünü kapayışı vardı ki, Pankov böyle anlarda Romas'a göz kırpar ve:

— Anlıyor, –derdi.

Romas'a arada bir son derece ihtiyatlı, dikkatli davranışlar sergileyen insanlar gelirdi; Romas onları tavan arasına, benim odama çıkarır, saatlerce orada kalırlardı.

Romas'a bir köpek gibi sadık olan, adeta ona tapan aşçı Aksinya yukarıya yiyecek içecek çıkarır, onunla benden başka kimsenin görmediği adamlar orada yatarlardı. İzot ve Pankov geceleyin konukları kayıklarıyla ya köyün önünden geçmekte olan vapura ya da Lobışki iskelesine götürürlerdi. Ben, yukarıdan, köyden, bazen kapkara, bazen ayın gümüşlediği ırmakta bir nokta gibi görünen kayığın kımıldanışlarını ve kayık üzerinde, gemi kaptanının dikkatini çekmek için uçan fener ışığını izler ve gizlilikle yürütülen yüce bir davada yer aldığımı hissederdim.

Kentten Mariya Derenkova gelirdi, ama ben artık onun bakışlarında elimi ayağıma dolandıran şeyi bulamıyordum: Gözleri daha çok, güzelliğinin bilincinde olan bir genç kızın mutluluğunu ve sakallı, büyük bir adamın kendisine kur yapmasından duyduğu sevinci yansıtırdı. Romas, onunla da herkesle konuştuğu gibi sakin, hafif alaycı bir tonla konuşur, yalnız sakalını daha sık sıvazlar, bir de gözlerindeki ışıltı daha bir sıcaklaşırdı. Mavi entarisini giyip, açık renk saçlarına mavi bir kurdele takan Mariya'nın incecik sesi neşeyle çınlar, çocuk elleri tutunacak bir yer arıyormuş gibi garip bir telaş içinde olurdu. Bir mendille pembecik yüzünü yelpazeleyerek, ağzını hiç açmadan kendi kendine şarkı mırıldanır dururdu. Onda beni yine heyecanlandıran bir şeyler vardı, ama bu kez hoşuma gitmeyen, canımı sıkan bir şeyler. Onu olabildiğince daha az görmeye çalışıyordum.

Temmuz ortalarında İzot kayboldu. Boğulmuş olabileceği söylendi, iki gün sonra durum anlaşıldı: Köyün yedi verst kadar aşağısındaki çayırlık kıyıda dibi delinmiş, gövdesi parçalanmış sandalı bulundu. İzot'un herhalde sandalında uyuyakaldığı, akıntının sürüklediği sandalın köyün üç verst kadar aşağısında demirlemiş duran mavnalara çarptığı şeklinde açıklandı felaket.

Romas bu sırada Kazan'daydı. Akşam dükkâna Kukuşkin geldi, kendini bezgince çuvalların üzerine atıp yere, ayaklarının ucuna bakarak öylece kaldı, sonra bir sigara yakıp, sordu:

— Hohol ne zaman dönecek?

— Bilmiyorum.

Avucunu yüzüne kuvvetle bastırıp yara bere içindeki yüzünü sertçe ovaladı, sonra ana avrat küfredip boğulur gibi sesler çıkardı, sanki boğazına bir şey kaçmıştı.

— Neyin var?

Yüzüme baktı, dudağını ısırdı. Gözleri kızarmıştı; çenesi titriyor, ama konuşamıyordu. Bir türlü söyleyemediğini gö-

rünce acı bir haber vereceğini anladım. Sonunda başını çevirip yoldan yana baktı ve kekeleyerek, güçlükle konuşabildi:

— Migun'la gidip İzot'un kayığına baktık. Baltayla delmişler kayığın dibini, anladın mı? Bu demektir ki, onu öldürmüşler! Evet, kesin öldürülmüş, İzotçuk!

Başını silkeledi, birbiri ardınca ağır küfürler savurdu, ateşli sesi çatallanıyor, hıçkırıyordu; sonra sustu, haç çıkardı. Ağlamak isteyen, ama ağlayamayan, ağlamayı bilmeyen bu mujiğin öfke ve acıdan titreyişine, soluğunun tıkanışına tanık olmak dayanılır gibi değildi. Sonunda fırlayıp kalktı, başını silkeleyerek çıktı gitti.

Ertesi gün akşama doğru ırmakta yüzen çocuklar, köyün az yukarısında, kıyıya vurmuş, parçalanmış bir mavnanın altında İzot'u gördüler. Mavnanın yarısı kıyıdaki taşların üzerinde, kalan yarısı suyun içindeydi. İzot'un uzun bedeni, mavnanın suda kalan bölümünün altında, parçalanmış dümen tahtalarına takılmış olarak yüzükoyun yatar durumdaydı. Parçalanan kafatası boşalmış, su beynini alıp götürmüştü. Balta arkadan inmiş, kafatasının arkası boydan boya yarılmıştı. Akıntının ölüyü oynatıp durması ve kollarını bacaklarını kıyıya doğru atması, ona kıyıya tutunmak için son gücünü harcayan bir insan görünümü veriyordu.

Kıyıda toplanan yirmi dolayında zengin köylü yüzleri asık, dikkatle durumu izliyordu. Yoksullar henüz tarlalardan dönmemişlerdi. Sümüğünü çekip sonra burnunu pembe gömleğinin koluna silen korkak, sahtekâr muhtar, bastonunu sallaya sallaya ortalıkta dolaşıyor; bodur, ama topuz gibi sağlam yapılı bir adam olan bakkal Kuzmin, bacaklarını genişçe ayırıp karnını şişirmiş, sırayla bir bana, bir Kukuşkin'e bakıyordu; kaşlarını gözdağı verir gibi çatmıştı, ama renksiz gözleri nemliydi; çiçekbozuğu yüzünün de acınası bir hali vardı.

Muhtar, ağırlığını verdiği bacağını değiştirerek:

— Ah, olacak şey değil! –diye söyleniyordu.– Bu nasıl bir kötülük böyle, mujikler!

İriyarı bir genç kadın olan muhtarın gelini bir taşın üzerine oturmuş boş boş suya bakarken, titreyen eliyle haç çıkarıyor, bu sırada dudakları kımıldayıp duruyordu. Kadının, köpeklerinkine benzeyen kalın, kırmızı, gerçekten pek çirkin altdudağı aşağı sarkmış, sarı, koyun dişleri ortaya çıkmıştı.

Rengârenk çiçek demetlerini andıran genç kızlar ve çocuklar koşarak tepeden aşağı iniyorlar, toza batmış mujikler hızlı hızlı yürüyorlardı. Aşağıda toplananlardan kimi alçak sesle, sakınarak görüşlerini açıklıyordu:

— Vara yoğa kavga çıkaran bir mujikti!

— Nasıl yani?

— Hiç yoktan kavga çıkaran asıl Kukuşkin'dir...

— Yok yere canını aldılar adamcağızın...

— Kendi halinde bir adamdı İzot...

— Madem öyleydi, –diye haykırdı Kukuşkin, mujiklere doğru atılarak,– niye öldürdünüz adamı, ha? Niye öldürdünüz, aşağılık yaratıklar!

Birden isterik bir kadın kahkahası duyuldu. Kalabalık üzerinde bir kırbaç etkisi yarattı kahkaha; mujikler küfürler savurarak, böğürür gibi sesler çıkararak sille tokat birbirlerine girdiler. Kukuşkin bir koşu bakkalın yanına vardı ve kolunu açabildiği kadar açıp herifin kıllı suratına var gücüyle bir tokat indirdi.

— Seni hayvan!

Sağına soluna yumruklar savurarak kavganın merkezinden uzaklaştı, bana da neredeyse neşeyle bağırdı:

— Uzaklaş buradan, kavga başlıyor!

Bu arada bir iki yumruk yemişti bile, yarılan dudağından akan kanı tükürürken, yüzü sevinçten ışıyordu...

— Kuzmin'e nasıl çaktığını gördün, değil mi?

Barinov koşarak yanımıza geldi, ürküntüyle mavnanın önünde biriken kalabalığa baktı. Oradan muhtarın ince sesi geliyordu:

— Hayır, kanıtla! Kimi kayırmışım, kime göz yummuşum, kanıtla!

Köye doğru yokuşu çıkarken Barinov söyleniyordu:

— Çekip gideceğim buralardan!

Akşam öyle sıcak, öyle boğucuydu ki, soluk alabilmek bile zordu. Bakır kırmızısı güneş, sık, lacivert bulutların arasına inerken, kızıl ışıltıları çalı yapraklarını aydınlatmayı sürdürüyordu. Bir yerlerde gök gürlüyordu.

İzot'un ölü bedeni önümde ileri geri salınıyordu; yarılmış kafasındaki saçları suyun akıntısıyla dikleşip fırça gibi olmuştu. Kısık sesi, güzel sözleri kulağımda çınlıyordu:

— Herkesin bir çocuksu yanı vardır. Bizim de bu nokta üzerinde durmamız, bu noktaya dayanmamız gerek. Bizim Hohol'ü alalım, demirden yapılmış sanırsın, oysa içinde bir çocuk var!

Yanı başımda yürüyen Kukuşkin öfkeyle homurdanıyordu:

— Hepimizin sonu bu! Tanrım olamaz böyle bir saçmalık!

Hohol iki gün sonra, gece geç vakit geldi; her ne olmuşsa, keyfi yerindeydi, son derece sevecendi. Kapıyı açıp kendisini içeri aldığımda omzuma sevgiyle vurup:

— Pek az uyuyorsunuz, Maksimiç! –dedi.

— İzot'u öldürdüler.

— Ne-e?

Elmacık kemiklerinin altı oynadı, sakalı titreyip göğsüne dökülür gibi oldu. Şapkasını çıkarmadan olduğu yerde öylece kaldı, gözlerini kısıp başını oynatarak:

— Evet... Kimin yaptığı belli değil tabii. Tabii ya...

Usulca pencereye doğru yürüyüp bacaklarını uzatarak oturdu.

— Söylemiştim kendisine... Yetkili kimse gelmedi mi?

— Dün jandarma geldi.

— Sonuç? –diye sordu, sorusuna yanıtı yine kendisi verdi:– Hiçbir şey, tabii!

Jandarma çavuşunun hep olduğu gibi bakkal Kuzmin'in evinde konakladığını, Kukuşkin'in de bakkala attığı tokattan dolayı nezarete atılması emrini verdiğini anlattım.

— Diyecek yok, her şey beklendiği gibi...

Mutfağa semaveri yakmaya gittim.

— Yazık bu halka, –dedi Romas, çaylarımızı içerken.– İçindeki en iyileri yok ediyor! İnsanın aklına onlardan korktukları geliyor; korktukları için öldürüyorlar onları. Ya da buralıların deyişiyle "Huyu suyu başka, bize uymaz böylesi" diye düşünüyorlar herhalde. Sibirya'ya kalabalık bir kafile halinde sürgüne giderken kürek mahkûmlarından biri anlattıydı, adam hırsızmış, beş kişilik bir de çetesi varmış. Günlerden bir gün çeteden biri şöyle demeye başlamış: "Kardeşler, bırakalım bu hırsızlık işlerini; bir anlamı yok bunu sürdürmenin; baksanıza, hayatımız yine kötü, yine sürünüyoruz!" Böyle dedi diye arkadaşları onu uyurken boğmuşlar. Öyküyü anlatan hırsız, öldürdükleri arkadaşlarını çok övdü. Ondan sonra üç kişiyi daha öldürmüş, "Kılım bile kıpırdamadı sonraki üç kişiyi öldürürken," dedi. "Ama o arkadaşıma hâlâ yanarım! Çok iyi bir insandı... akıllı, neşeli, temiz kalpliydi." "O zaman niye öldürdünüz?" dedim. "Sizi ele vereceğinden mi korktunuz?" Adam bu sözüme içerledi: "Yok," dedi, "hiçbir paraya bizi ele vermezdi o! Yani onunla arkadaşlığımızı sürdürebilmemiz biraz zorlaştı, anlatabiliyor muyum, biz hepimiz günaha batmıştık; o, aramızda evliya gibiydi... bir namus anıtı... Tatsız bir durumdu!"

Hohol ayağa kalkıp odayı arşınlamaya başladı. Piposunu dişlerinin arasına sıkıştırmış, ellerini arkasına bağlamıştı; üzerinde ayak bileklerine kadar inen beyaz Tatar geceliği vardı. Çıplak ayaklarıyla yere kuvvetle basıyor, usul usul, düşüne taşına konuşuyordu:

— Aramızda namus anıtı gibi dolaşan insanlardan korkularak onların bir şekilde bertaraf edilmesi olaylarına çok rastladım. İki davranış biçimi sergilenir bu insanlara karşı: Ya önce canını çıkarmacasına bezdirip, sonra da bir şekilde icabına bakarlar ya da karşısında köpekleşir, gözlerinin

içine bakarak vereceği emri beklerler. Bu daha az görülür. Onlardan yaşamayı öğrenmek, onlar gibi olmak ellerinden gelmez, beceremezler. Belki de istemezler.

Soğumuş çay fincanını alarak sürdürdü:

— Yapabilirler ama istemezler! Düşünsenize, büyük çabalarla kendilerine bir yaşam kurmuşlar, bu yaşama alışmışlar... Derken adamın biri çıkıp, "Olmaz!" diyor, "Böyle yaşanmaz!" "Ne? Böyle yaşanmaz mı? İyi de kendimize bu hayatı kuracağız diye anamız ağladı bizim, varımız yoğumuz bu uğurda gitti! Seni şeytanın uşağı, cehennem ol git aramızdan!" Ondan sonra gelsin öğretmeni, o namus anıtı insanı aşağılamalar! Niye? Köhne yaşamlarından farklı bir yol gösteriyor diye! Yine de, hayatın canlı gerçeğini dile getirenler, "Böyle yaşanmaz!" diyenlerdir. Hayatı daha iyiye, daha güzele götüren bunlardır!

Elini kitapların durduğu rafa doğru sallayarak ekledi:

— Hele bunlar! Keşke kitap yazabilseydim! Ama yapamam, bu işe uygun değilim; düşüncelerim düzensiz, hantal!

Masaya oturdu, dirseklerini masaya dayayıp başını ellerinin arasında sıktı:

— Ah, İzot'a nasıl yanıyor içim...

Ve uzunca bir süre öyle kaldı. Neden sonra:

— Gidip yatalım artık... –dedi.

Tavan arasındaki odama çıkıp pencerenin önünde oturdum. Tarlaların üzerinde, gök kubbenin yarısı, gök balkımasından tutuşur gibiydi; saydam, kırmızı ışıklar göğü sarıverdiğinde ise ay sanki ürperiyor, korkuyla titriyordu. Köpekler, kendilerini paralarcasına havlıyorlardı. Bu havlamalar da olmasa, insan kendini ıssız bir adada sanabilirdi. Her gök gürültüsüyle, boğucu bir sıcak seli de olanca ağırlığıyla pencereye abanıyordu.

Kıyıdaki sorkun dallarının altında yatan İzot'un cansız bedeni gözümün önündeydi. Morarmış yüzü göğe bakarken, camlaşmış gözlerinin sert bakışları kendi içine yönelmişti.

Altınsı sakalı kalem gibi sert demetler halinde birbirine yapışmış, hayretle açılmış ağzı sakallarının arasına gizlenmişti.

"Önemli olan, Maksimiç, iyilik, sevecenlik! Ben Paskalya'yı, en sevecen bayram olduğu için çok severim!"

Kızgın güneşin çabucak kuruttuğu mavi pantolonu, Volga'nın tertemiz yıkadığı morarmış bacaklarına yapışmıştı. Balıkçının yüzünde sinekler vızıldıyor, ölü bedeninden insanın içini kaldıran, ağır bir koku yükseliyordu.

Basamaklarda güçlü, ağır ayak sesleri duyuldu; kapıdan geçebilmek için eğilerek Romas girdi odama; sakalını avucunun içinde toplayarak yatağıma, yanıma oturdu.

— Biliyor musunuz, evleniyorum ben! Evet.

— Bir kadın için zor bir yer burası...

Daha başka neler söyleyeceğimi bekler gibi uzun uzun gözlerimin içine baktı. Ama ben söyleyecek başka şey bulamadım. Gök balkımalarından oda saydam bir ışık seli içinde kaldı.

— Mâşa Derenkova'yla evleniyorum...

Elimde olmadan gülümsedim; bu ana dek bu kıza Mâşa denilebileceği hiç aklıma gelmemişti. Hoştu doğrusu. Babasının ya da kardeşlerinin de ona Mâşa dediklerini hiç hatırlamıyordum.

— Neye güldünüz?

— Hiç.

— Onun için fazlı yaşlı olduğumu mu düşünüyorsunuz?

— Yo, hayır!

— Bana bir vakitler sizin ona âşık olduğunuzu söyledi.

— Sanırım, evet.

— Peki şimdi? Geçti mi?

— Sanırım, evet.

Avuçladığı sakalını parmak aralarından yavaş yavaş bırakırken usulca:

— Sizin yaşlarınızdayken, –dedi,– bu çoğu kez, "öyle gibi" anlamındadır, benim yaşımdakiler içinse artık "öyle

gibi" falan değildir... Tüm varlığınızı kaplar ve sizi başka hiçbir şey düşünemez hale getirir, güç bile bulamazsınız bunun için kendinizde.

Ve bembeyaz dişlerini ortaya çıkaran bir gülümsemeyle, sürdürdü:

— Antonius'un Actium'da Octavianus'a yenilmesinin nedeni, savaşı, gemilerini ve komutayı bırakarak, savaştan korkup kaçan Kleopatra'nın ardına düşmesidir!* Görüyor musunuz, neler olabiliyor!

Doğrulup kalktı, aslında kendi iradesi böyle değilmiş gibi bir tavırla yineledi:

— Ve böylece ben de evleniyorum!

— Hemen mi?

— Bu güz. Elma işlerini bitirince.

Yine hafifçe eğilerek çıktı kapıdan, ama bu kez, gereğinden fazla eğmişti başını. Ben de güzün buradan gitmemin uygun olacağını düşünerek yatağıma uzandım.

Niçin Antonius'tan söz etmişti. Hoşuma gitmemişti bu.

Erkenci elmaları toplama zamanı gelmişti. Ürün öyle boldu ki, elmaların ağırlığından dallar toprağa değiyordu. Keskin bir kokunun sardığı bahçelerde, kurtlanıp düşen ya da rüzgârın düşürdüğü sarı, pembe elmaları toplayan çocukların şamatası eksik olmuyordu.

Ağustosun ilk haftasıydı. Bir gün Romas Kazan'dan biri dükkânda satılacak mallarla, diğeri birtakım sandık ve kutularla dolu iki kayık yükle geldi. Sabah saat sekiz sularıydı. Hohol yıkanmış, üstünü başını değiştirmiş, neşeyle konuşarak çay içmeye hazırlanıyordu:

— Nehir yolculuğu geceleri bir başka oluyor!..

Birden burnunu sağa sola çevirip derin soluklar almaya başladı:

---

* Antonius'la Octavianus arasında, MÖ 31 yılında Actium'da çıkan deniz savaşından söz ediliyor. Savaşta Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın sevgilisi ve siyasal müttefiki olan Antonius'un yenilmesi, Roma'ya kimin egemen olacağını da belirledi. (ç.n.)

— Yanık kokusu geliyor, –dedi kaygıyla.– Galiba yanıyoruz?

Aynı anda avludan Aksinya'nın çığlığı yükseldi:

— Yanıyoruz!

Avluya koşuştuk. Samanlığın, sebze bahçesinden yana olan duvarı yanıyordu. Samanlığa gazyağı, katran ve değişik yağ fıçılarını depoluyorduk. Birkaç saniye taş kesilmiş gibi, parlak gün ışığı altında soluklaşmış işgüzar alev dillerinin duvarları yalayıp oradan çatıya doğru kıvrılışlarını izledik. Aksinya bir kova su getirdi. Hohol suyu çiçeklenen duvara serpti. Sonra kovayı fırlatıp atarak:

— Lanet olsun! –diye bağırdı.– Maksimiç, siz fıçıları yuvarlayın! Aksinya, siz de dükkâna!

Katran fıçısını hızla samanlıktan dışarı yuvarladım, sonra gaz fıçısına atıldım, ama yuvarlamak için fıçıyı devirdiğim anda, kapak tıpasının kapatılmamış olduğu ortaya çıktı, fıçıdan yere gaz akıyordu. Ben tıpayı ararken ateş beklemedi, samanlık tahtaları arasındaki boşluklardan bıçak gibi keskin alev dilleri içeri sokulmaya, tavandan çatırtılar yükselmeye başladı; cızırdamalı, fısıldamalı komik bir şarkıyı andıran sesler yükseliyordu dört yandan. Yarısı boşalmış fıçıyı dışarı çıkarınca, sokağın her yanında çocuklarla kadınların çığlık çığlığa koşuşmakta olduklarını gördüm. Aksinya'yla Hohol dükkândan malları çıkarıp, dere yatağına fırlatıyorlardı. Bu arada yolun ortasına dikilmiş, karalar giymiş, ak saçlı bir kadın, sıkılı yumruğunu sallayarak tehditler savuruyordu:

— Şeytanlar sizi-i!

Yeniden samanlığa daldım; yoğun bir duman doldurmuştu içeriyi. Her yandan uğultular, çatırtılar duyuluyor, alevler içindeki kaplama tahtaları çatıdan kızıl kurdeleler halinde sarkarken, duvarlar kor ateşten bir kafesi andırıyordu. Dumandan soluk alamaz haldeydim, gözlerim yanıyor, bir şey göremiyordum. Fıçıyı samanlık kapısına kadar yuvarlayabildimse de, kapıya takılan fıçı daha öteye gitmiyor-

du. Bu arada çatıdan üzerime yağmur gibi kıvılcım yağıyor, derimi yakıyordu. İmdat çığlığıma Hohol yetişti, elimden tuttuğu gibi beni avluya çekti.

— Olabildiğince uzağa gidin! Az sonra patlar...

Koşarak sofaya daldı; ben de arkasından koştum ve tavan arasına yöneldim; orada kitaplarım vardı. Kitapları pencereden fırlattıktan sonra bir de şapka kutusunu dışarı atmak istedim, ama kutu büyük olduğu için pencereden sığmadı. Bunun üzerine pencereyi kırmak için yarım pud'luk bir terazi ağırlığıyla pencere pervazına vurmamla birlikte bir patlama oldu ve çatıya bir şeyler yağdı; gazyağı fıçısının patladığını anladım. Başımın üzerinde çatı, cayır cayır yanıyor, tahtalar çatırdayarak aşağı düşerken, camların gerisinden, içeri göz atar gibi kızıl, uzun alev dilleri akıyordu. Dayanılmaz bir sıcak vardı. Merdivene atıldım, ama yoğun bir duman bulutuyla karşılaştım; dumanların arasından bana doğru bakır rengi yılanlar atılıyor, aşağı kattan, biri sanki demirden dişleriyle tahtaları kemiriyormuş gibi çatırtılar geliyordu. Şaşkın durumdaydım. Dumandan gözlerim görmez, soluk alamaz bir halde sonsuzluk kadar süren birkaç saniye kımıltısız kaldım. Bir an merdivenlerin üzerindeki küçük dam penceresinde kızıl sakallı, sarı bir surat gördüm, görmemle de yüzü çarpılan adam bir anda gözden yitti. Alevlerin kanlı mızrakları da çatıyı tam o anda deldi.

Saçlarının çıtırdadığını duydum; hatırlayabildiğim son sesti bu. İşimin bittiğini anlıyordum, bu duyguyla bacaklarım da büsbütün ağırlaşmıştı. Yumruklarımla kapatmış olmama karşın gözlerimin yanmasına dayanamıyordum.

Ama işte tam bu anda hayatın bilge içgüdüsü, bana tek kurtuluş yolunu gösterdi: Şiltemi, yastığını bir yığın halinde kucakladım, hasır ve sepet örmek için genç ıhlamur ağaçlarından soyulmuş kabukları da ekledim bu yığına, son olarak Romas'ın koyun postundan gocuğuyla başımı sarıp kendimi pencereden aşağı bıraktım.

Gözümü açtığımda dere yatağının kıyısında yatıyordum; Romas önümde çömelmiş bağırıyordu:

— Bir yerin ağrıyor mu?

Küçük evimizin eriyip kızıl bir yonga yığınına dönmüş olduğunu görerek şaşkınlıkla yerimden doğruldum; evin önündeki kararmış toprağı kızıl köpek dilleri yalıyordu. Pencere kalıntıları kara bir duman soluyor, çatıda sağa sola salınan sarı çiçekler yükseliyordu.

— Var mı ağrıyan bir yerin? –diye yeniden bağırdı Romas.

İs karası içindeki yüzünden akan gözyaşları terlere karışıyordu. Gözlerini korkulu bir bekleyişle kırpıştırıyor, gözyaşlarının ıslattığı sakallarına küçük ılhlamur kabuklarının yapıştığı görülüyordu. Ferahlatıcı bir sevinç dalgasının içinde buldum kendimi birden. Bu öylesine güçlü, büyük bir duyguydu ki! Sonra sol ayağımdan bir sızı yükseldi. Yeniden yere uzanarak, Hohol'e:

— Ayağım çıkmış, –dedim.

Ayağını yokladı, sonra birden öyle şiddetle çekti ki, kırbaç yemiş gibi bir ağrıyla sarsıldım. Birkaç dakika sonra, sevinçten başım dönerek, aksak ayağımla evimizden kurtulan eşyaları hamama taşıyordum. Ve Romas, piposunu dişleri arasına sıkıştırmış, neşeyle anlatıyordu:

— Gazyağı fıçısı patlayıp da çatıya yağmur gibi gaz yağınca, "Tamam!" dedim, "İşi bitti!" Ateş dev bir sütun gibi yükseldi, iyice yükseldi, sonra gökte oluşan ateşten mantar bütün evi içine aldı. "Eh," dedim, "Maksimiç buradan sağ çıkamaz!"

Artık her zamanki sakinliğine kavuşmuştu. Eşyaları düzgünce bir köşeye yığıyor ve is karasına bulanmış, üstü başı perişan haldeki Aksinya'yı uyarıyordu:

— Burada durup eşyalara göz kulak olun, ben yangına gidiyorum.

Dere yatağının aşağılarında, tüten dumanlar arasında beyaz kâğıt parçaları uçuşuyordu.

— Kitaplarımıza yazık oldu! –dedi Romas.– Canımız ciğerimizdi onlar bizim!

Dört ev alevler içindeydi. Hava sakindi; hiç aceleleri yokmuş gibi sağa sola akan alevler, esnek pençeleriyle çitlere, çatılara sanki isteksizce tutunuyorlardı. Kordan bir tarak damların otlarını tararken, ateşten eğri parmaklar, arp tellerinde gezinir gibi çit çubuklarını tek tek yokluyor, dumanlı havada alevlerin öç alır gibi bir sevinçle söyledikleri ateşli şarkılarına, eriyen tahtaların ninniyi andıran usul çıtırtıları karışıyordu. Yoğun duman bulutları arasından sokağa, avlulara altın "kargalar" düşüyor, her biri kendi eşyasının derdinde erkek-kadın köylüler, anlamsız bir telaşla koşuşup feryat figan haykırıyorlardı:

— Su-u!

Su cehennemin dibindeydi, tepenin aşağısında, Volga'da. Romas, omuzlarından tutup itip kakarak bir araya topladığı mujikleri daha sonra iki gruba ayırdı ve her iki yanda yangına sınır oluşturan çitleri ve tuvaletleri yıkmalarını emretti. Mujikler Romas'ın emirlerine uysalca boyun eğdiler, böylece bütün sokağı yalayıp yutma kararlılığında olduğu açıkça görülen yangına karşı biraz daha akıllıca bir savaş yürütülmeye başlandı. Ne var ki mujikler bir başkasının işinde çalışırmış gibiydiler: korkak ve inançsız.

Bense neşe, sevinç doluydum; kendimi hiçbir zaman olmadığı kadar güçlü duyuyordum. Sokağın sonunda köyün zenginlerinin toplandığını gördüm; küçük grubun başında muhtarla Kuzmin vardı. Bir şey yapmadan, arada ellerini kollarını sallayarak olup bitenleri izliyor ya da ellerindeki sopaları sallayarak bağırıyorlardı. Atlı mujikler, dirseklerini ta kulaklarına kadar kaldırıp indirerek dörtnala tarlalardan dönüyorlar; kadınlar, çocuklar da bağrışarak onları karşılamaya koşuyorlardı.

Bir evin daha tuvaleti tutuştu. Bir an önce bitişikteki alırın duvarlarını yıkmak gerekiyordu, çünkü kalın dalların

örülmesiyle yapılmış duvar şimdiden kırmızı alev kurdeleleriyle süslenmeye başlamıştı. Mujikler balta vuruşlarıyla dalların bağlı olduğu taşıyıcı kazıkları kesmeye başladılar, ama üzerlerine kıvılcımlar, korlar sıçradığını görünce, yanan mintanlarını avuçlarıyla söndürerek gerilediler.

— Cesur olun biraz! –diye bağırdı Hohol.

Ama bunun bir yararı olmadığını görünce, mujiklerden birinin şapkasını kaptığı gibi benim başına geçirdi:

— Siz öbür uçtan başlayın kesmeye, ben de buradan keseceğim!

Taşıyıcı direklerden önce birini, sonra birini daha kestim. Duvar sallanmaya başladı. Bunun üzerine duvara tırmanıp en üst bölümünden yakaladım. Romas da aşağıdan, ayaklarımdan tutup beni yere doğru çekmeye başladı. Böylece dal örgüsü duvar neredeyse benim başıma geçecek bir şekilde yere yıkıldı. Mujikler elbirliğiyle duvarı dışarı taşıdılar.

— Bir yeriniz yandı mı? –diye sordu Romas.

Onun bu yakın ilgisi beni daha bir güçlendirmiş, daha bir çevik yapmıştı. Benim için değerli olan bu insanın önünde kendimi göstermek istiyor, onun övgülerini hak edebilmek, onun tarafından beğenilmek için çılgınca çalışıyordum. Kitaplarımızın sayfaları dumanlar arasında hâlâ güvercinler gibi uçuşup duruyordu.

Yangının yayılmasının önünü sağdan kesmiştik, ama soldan yangın sürekli ilerliyor, genişliyordu; onuncu ev yanmaya başlamıştı. Mujiklerden küçük bir bölümünü kızıl yılanların hilelerini izlemeleri için alıkoyan Romas, adamların çoğunu sol yandaki çalışmalara yönlendirdi. Bu sırada zenginlerin önünden koşarak geçerken, kulağıma şu kötücül sözler çalındı:

— Kendisi yaktı!

Bakkal Kuzmin de şöyle diyordu:

— Hamamına girip bakmak gerek!

Yüreğime oturdu bu sözler. Hiç unutamadım.

Bilinen şeydir: Coşku, hele neşeyle birlikte yaşanıyorsa, insanın gücünü artırır. Ben de kendimi unutacak bir coşkuya kapılmış ve öyle çılgınca çalışmıştım ki, sonunda "elim ayağım kesilmiş", olduğum yere yığılıp kalmıştım. Yere çöktüğümü ve sırtımı sıcak bir şeylere dayadığımı hatırlıyorum. Romas kovayla üzerime su döküyor, bizi çevreleyen mujikler saygıyla mırıldanıyorlardı:

— Fakat delikanlıya aşk olsun... Yorulmak bilmedi!

— Sırtı yere gelmez bunun!

Başım Romas'ın bacağında, hiç utanmadan hüngür hüngür ağladım.

— Dinlenin artık, yeter bu kadar! –diyordu Romas, benim ıslak başımı okşarken.

Kukuşkin'le Barinov, ikisi de tepeden tırnağa ise batmış bir halde, beni dere yatağına götürdüler, avutucu sözler söylediler.

— Tamam, kardeş... bitti artık!

— Korktun mu?

Birazcık uzanıp kendime gelemeden, köyün on kadar "zengin"inin, başlarında muhtar, en arkada kollarına iki korucunun girdiği Romas, dere yatağındaki bizim banyoya doğru indiklerini gördüm. Romas'ın başında şapkası yoktu; ıslak gömleğinin her iki kolu da kopuk, piposu dişlerinin arasındaydı. Yüzü felaket asılmıştı. Asker Kostin, elindeki sopayı sallayarak durmamacasına böğürüyordu:

— Bu din sapkınını diri diri yakmalı!

— Hamamın kapısını aç!

— Kilidi kırın... anahtar kayboldu, –dedi Romas, sertçe.

Hemen kalktım, oracıktan bulduğum bir kazık elimde, gidip Romas'ın yanına dikildim. Romas'ın iki yanındaki korucular gerilediler; muhtarsa, sesi korku dolu, ciyaklıyordu:

— Ortodokslar, kilit kırmak caiz değildir!

Beni göstererek Kuzmin de oradan bağırdı:

— Bir de bu çıktı başımıza! Bu kim Allah aşkına?

— Maksimiç, sakin ol, –dedi Romas.– Malları hamama sakladığımı, dükkânı da benim kasten yaktığımı düşünüyorlar.

— İkiniz birlikte!

— Kırın!

— Ortodokslar...

— Cevabını biz veririz!

— Bizim cevabımız...

Bu sırada Romas:

— Sırtını sırtıma daya ki arkadan vurmasınlar... –diye fısıldadı.

Hamamın kilidini kırdılar. Birkaç kişi birden içeri daldı, ama adamların hamama girmeleriyle çıkmaları bir oldu. Ben de bu arada elimdeki kazığı Romas'a verip yerden bir başkasını aldım.

— Bir şey yok...

— Nasıl bir şey yok?

— Ah, şeytanlar sizi!

Birisi, ürkekçe:

— Mujikler böyle yok yere... günaha giriyorsunuz... – diyecek oldu.

— Ne demek yok yere?

— Yakalım diri diri!

— Ortalık karıştırıcılar...

— Artel kuracaklarmış!

— Hırsızlar! Hepsi hırsız bunların!

Birden Romas bağırdı:

— Yeter! Hamama bir şey saklamadığımı kendi gözlerinizle gördünüz, daha ne istiyorsunuz? Her şey yandı. Geri kalanlar, şu gördükleriniz! Kendi malımı yakmaktan ne çıkarım olabilir?

— Sigortalatmışsındır!

On ses, yeniden hep birlikte öfkeyle böğürdü:

— Ne uğraşıp duruyorsunuz?

— Yeter artık! Sabrın da bir sonu var!

Elim ayağım titriyor, gözlerim kararıyordu. Kızılımsı bir sis arasında kudurmuş suratlar, bu suratları kaplayan kıllar arasında bir deliği andıran açık ağızlar görüyor ve adamlara sille tokat girişınemek için kendimi güç tutuyordum. Onlarsa çevremizde dans eder gibi sıçrıyor ve böğürmeyi sürdürüyorlardı:

— Aha, ellerine kocaman birer de kazık almışlar.

— Kazık mı?!

— Sakallarımı yolacaklar, –dedi Hohol; ama, bana şaka yapıyor gibi geldi.– Bundan elbet siz de payınızı alacaksınız, Maksimiç... Evet! Ama heyecana gerek yok... Sakin olun...

— Baksanıza, gencinde balta da var!

Gerçekten de pantolon kemerimde bir doğramacı baltası asılıydı, onu unutup gitmiştim.

— Korkuyorlar sanki... –dedi Romas.– Yine de, kapışacak olursak, baltayı kullanmaktan kaçının...

Ufak tefek, aksak bacaklı, tanımadığım bir mujik, çevremizde dans eder gibi zıplayıp hoplayarak incecik sesiyle vızıldıyordu:

— Uzaktan tuğlalarla! Bir şey olursa suç benim!

Ve gerçekten de yerden aldığı bir tuğla parçasını kaldırdığı gibi karnıma fırlattı; adama karşılık vermeye fırsat bulamadan, Kukuşkin yukarıdan bir şahin gibi adamın üzerine atladı. İkisi birbirlerine sarılmış durumda dere yatağından aşağı yuvarlanmaya başladılar. Kukuşkin'in ardından Bankov, Barinov, demirci ve on kadar daha adam geldiler. Bunun üzerine Kuzmin'in ağzı değişti, ciddi bir edayla:

— Mihaylo Antonov, –dedi,– sen aklı başında bir adamsın; bilirsin, yangın mujiğin aklını başından alır...

— Hadi kıyıdaki lokantaya gidelim, Maksimiç, –dedi Romas bana ve dişlerinin arasından çıkardığı piposunu sert bir hareketle pantolon cebine attı. Elindeki kazığa dayanarak yorgun argın dere yatağından yukarı çıktı. Yanı başında

yürüyen Kuzmin kendisine yine bir şeyler söylemeye kalkışınca:

— Çek git başımdan, aptal! –diyerek, yüzüne bile bakmadan tersledi onu.

Evimizin yerinde, üzerinden belli belirsiz dumanlar çıkan, altınsı bir kor yığını görülüyordu. Yığının tam ortasında ocak vardı; sağlam kalan bacadansa, sıcak havaya mavi, ince bir duman yükseliyordu. Akkor haline gelmiş karyola demirleri, ince, uzun örümcek bacaklarını andırıyordu. Evin giriş kapısının kömürleşmiş söveleri, orada ateşi bekleyen iki bekçi gibi dikiliyor, sövelerden birinin korlaşmış tepe kısmı, horoz tüyünü andıran küçük kırmızı alevleriyle kararmış ağaç üzerinde kırmızı bir şapka gibi duruyordu.

Hohol göğüs geçirerek:

— Kitaplarımızın yanmasına çok canım sıkılıyor, –dedi.

Küçük oğlanlar ellerindeki sopalarla, tam sönmemiş ve üzerlerinden hâlâ dumanlar tüten iri odun parçalarını yolun çamurları içinde sürüyor, odunlar domuz yavrularınınkine benzer sesler çıkararak ve havaya geniz yakan beyaz bir duman salarak sönüyordu. Saçları beyaza yakın sarı, gözleri mavi, beş yaşlarında bir çocuk ılık, kapkara bir su birikintisinin içine oturmuş, elindeki sopayla ezik bir kovaya vurup duruyor ve bütün dikkatini sopanın metalde çıkardığı sese veren yumurcağın bu sesten çok hoşlandığı görülüyordu. Evleri yananlar, üzgün yüzlerle sağlam kalan eşyalarını bir köşeye yığıyorlardı. Kadınlar ağlıyor, yanık odun parçaları yüzünden birbirlerine sövüyor, kavga ediyorlardı. Yangın yerinin az ilerisindeki bahçelerde ağaçlar kımıltısız duruyordu; yaprakların çoğu yangın sıcağından sararmıştı; bu yüzden al yanaklı elmaların bolluğu büsbütün dikkat çekiyordu.

Nehre indik, yıkandık, sonra kıyıdaki lokantada sessizce çaylarımızı içtik.

— Asalak köy varsılları elma işini kaybettiler, –dedi Romas.

Pankov geldi; her zaman olduğundan daha düşünceli, daha yumuşaktı.

— Hayrola, kardeş? –dedi Hohol.

Pankov omuz silkti:

— Benim ev sigortalıydı.

Hohol karşılık vermedi; bir süre sustular, birbirini iyi tanımayan insanlar gibi bakışlarıyla birbirlerini yokluyorlardı.

— Ne yapmayı düşünüyorsun Mihail Antonıç?

— Bakalım.

— Senin buradan gitmen gerek.

— Bakalım.

— Benim bir planım var, –dedi Pankov,– dışarı çıkalım, anlatayım.

Çıkarlarken Pankov kapıdan dönüp bana:

— Sen ödlek takımından değilsin, –dedi.– Burada kalabilirsin. Senden korkacaklardır...

Ben de çıkıp kıyıya yürüdüm, orada sorkunların altına uzanıp ırmağa baktım.

Güneş iyice alçalmıştı ama hava hâlâ sıcaktı. Bu köyde yaşadıklarım, şu ırmağın yüzeyine boyanmış bir resim gibi geniş bir şerit halinde önümde duruyordu. İçime bir hüzün çöktü. Ama sonra yorgunluk baskın çıktı ve derin bir uykuya daldım.

— Hey, öldün mü? Uyansana! –diye bir ses duydum uykumun arasında, sanki biri beni dürtüp çekiştiriyordu.

Irmağın gerisinde, çayırların üzerinde, tekerlek gibi kocaman, bakır kırmızısı bir ay ışıyordu. Barinov üzerime eğilmiş beni sarsıp duruyordu.

— Hadi, gidiyoruz, Hohol seni arıyor... Adam merak içinde!

Ardım sıra gelirken de homurdanmalarını kesmedi:

— Öyle aklına esen yerde yatıp uyuyamazsın! Tepenin üzerinde yürüyen birinin ayağı takılır, üzerine taş yuvarlanır. Bazen de bile bile üstüne taş yuvarlarlar. Bizim buraların

şakası yoktur. Milletin aklı fikri kötülüktedir. Kötülükten başka bildiği, düşüneceği bir şeyi de yoktur.

Kıyıdaki çalılar hafifçe hışırdadı; orada dolaşan biri vardı. Migun'un gür sesi duyuldu:

— Buldun mu?

— Tamam, geliyoruz, –dedi Barinov.

Migun'dan biraz uzaklaşınca içini çekerek:

— Balık çalmak niyetinde galiba? –dedi.– Migun için de hayat hiç kolay değil.

Romas sertçe bir sitemle karşıladı beni:

— Böyle rastgele dolaşmamalısınız! Sizi de öbür tarafa yollamalarını mı istiyorsunuz?

Baş başa kaldığımızda sıkıntılı bir ifadeyle:

— Pankov size burada onunla birlikte kalmanızı öneriyor, –dedi, usulca.– Niyeti burada bir bakkal açmak. Ama ben size bunu tavsiye etmem. Ben, dükkândan geriye ne kaldıysa hepsini ona sattım. Vyatka'ya gideceğim ve bir süre sonra da size yanıma gelmenizi yazacağım. Ne diyorsunuz?

— Bir düşüneyim.

— Düşünün.

Yere oturdu, bir süre sağa sola döndü, sonra sesi kesildi. Ben pencerenin önünde oturuyor, Volga'ya bakıyordum. Ayın yansıları aynı yangının ateşi gibiydi. Çayırlık kıyının aşağılarında, çarkı suları ağır ağır döven bir römorkör ilerliyordu; römorkörün üç direk ışığı, bazen yıldızlara sürünerek, bazen de onları kapatarak karanlıkta yüzer gibiydi.

— Mujiklere kızıyor musunuz? –diye sordu, Romas, uykulu.– Kızmayın, buna değmezler. Onlar yalnızca aptaldır. Kin, öfke demek, aptallık demektir.

Sözleri beni yatıştırmaktan, içimi yakıp kavuran kırılmışlık, aşağılanmışlık ateşini söndürmekten uzaktı. Gözümün önünde yalnızca kıllı, yabanıl suratlar beliriyor ve kulaklarımda, bu kıllar arasında açılan ağızların iğrenç haykırışları çınlıyordu:

"Uzaktan, tuğlalarla!"

Bana gerekmeyen şeyleri unutmak; bu, o yıllarda henüz bilmediğim bir şeydi. Tek tek alındıklarında bu insanların o kadar da kötü olmadıklarını görüyordum, hatta çoğu kez kötülük diye bir şey yoktu içlerinde. Aslında onlar iyi yürekli birer yabanıl hayvandı, her birinin yüzünde çocuksu bir gülümseme yaratmak hiç zor değildi. Bunların her biri mutluluk, doğruluk arayışları, gönlü yüce davranışlar üzerine öyküleri tam bir çocuk inancı ve güveniyle dinlemeye hazırdı. Kendi belirledikleri kurallarla kolay bir hayat yaşayabilmek... onlarda böyle bir şeyin olabilirliğine ilişkin düşler yaratan her şeyi değerli bulan tuhaf insanlardı bunlar.

Ama köy toplantılarında ya da kıyıdaki lokantada bir araya geldiklerinde boz bir yığın oluşturur ve bütün iyi yanlarını bir yere gizleyerek, tıpkı papazlar gibi yalan ve ikiyüzlülük cüppesini üzerlerine geçirirlerdi. Güçlüler karşısında köpekçe yaltaklanma duygularıyla dolu oldukları bu anda onlara bakmak insanda tiksinti uyandırırdı. Ya da bir bakardınız kurt gibi kabarıp birbirlerine dişlerini göstermeye, hırlamaya başlarlardı. O anda bir hiç yüzünden birbirlerinin üzerine atılmaya, birbirlerini parçalamaya hazır birer canavara dönüşürlerdi. Bu anlarında gerçekten korkunç olurlar ve daha dün akşam ahırlarına giren kuzucuklar gibi uysal, boyunları eğik girdikleri kiliseyi yerle bir edebilirlerdi. Aralarından ozanlar, öykü anlatıcılar da çıkardı; ama onlar bu insanları sevmez, alay edip küçük görür, yardımsız, umarsız bir yaşama mahkûm ederlerdi.

Ben bu insanların arasında yapamazdım... bunlarla yaşayamazdım. Bu acı düşüncelerimi ayrılacağımız gün Romas'a anlattığımda:

— Biraz erken varılmış bir yargı, –dedi, sitemli.

— Ama böyle bir sonuca ulaşmışsam, elden ne gelir?

— Doğru bir sonuç değil bu! Temelsiz.

Çok hoş sözlerle haklı olmadığımı, yanıldığını açıklamaya, fikrimi değiştirmeye çalıştı.

— Yargılamakta, kınamakta, ayıplamakta acele etmeyin! Bu en kolay yoldur; kendinizi bu tür kolaycılıklara kapılmaktan alıkoyun. Her şeye sakin, soğukkanlı bir şekilde bakın ve bu sırada yalnız bir şey düşünün: Her şey geçer, her şey iyiye doğru değişir. Ha, bu uzun mu sürer? Daha iyi ya, ne kadar uzun sürerse değişim o kadar sağlam olur! Her şeyi izleyin, inceleyin, yoklayın... Korkusuz olun... Ama yargılamada acele etmeyin... Yeniden görüşünceye kadar hoşça kalın, değerli dost!

Yeniden görüşmemiz on beş yıl sonra Sedlets'te gerçekleşebildi: Romas'ın, "Halkın Hukuku" davası dolayısıyla Yakutsk'ta bir on yıl daha sürgün kalışından sonra.

Onun Krasnovidova'dan ayrılışından sonra kurşun gibi ağır bir keder kapladı içimi. Sahibini yitirmiş bir yavru köpek gibi gezinip duruyordum. Barinov'la birlikte köy köy dolaşıyor, varsıl mujiklerin harmanlarını kaldırıyor, patateslerini söküyor, bahçelerini temizliyorduk. Ben, Barinov'un hamamında yatıp kalkıyordum.

— Leksey Maksimiç, halksız voyvoda olmaya ne dersin? –diye sordu, yağmurlu bir gece, Barinov.– Yarın denize doğru gidelim mi, ha? Çok ciddiyim! Burada ne var ki? Burada bizim gibiler sevilmiyor... Kendi kardeşlerimiz sevmiyor bizi... Hem belli mi olur, bir gün bakarsın sarhoş hallerine falan denk geliriz...

İlk kez önermiyordu bunu Barinov. Nedense onun da dehşetli canı sıkılıyordu; maymun kolları iki yandan takatsizce sarkmış, yüzünde bir bezginlik, ormanda yolunu şaşırmış bir adam hallerindeydi.

Hamamın camını döven şiddetli yağmur, camın alt köşesinden minik bir dere gibi aşağıya, dere yatağına akıyordu. Son fırtınanın solgun şimşekleri güçsüzce ışıyordu gökte.

Usulca üsteledi Barinov:

— Ha? Gidelim mi? Yarın?

Gittik.

...Bir güz gecesi, Volga üzerinde çalışan bir mavnanın kıçında, kocaman kafalı, baştan ayağa tüyler içinde bir ucubenin tuttuğu dümenin yanında oturup yolculuk yapmak, inanılmaz güzel! Ucube, dümen tutarken, ağır ayaklarıyla güverteye şiddetle vuruyor ve derin soluklar alıyor:

— O-up!.. O-rro-u...

Ardımızdaki uçsuz bucaksız ve katran gibi kara, yoğun su kütlesi, hafif bir şırıltıyla ipek gibi akıyor. Yukarıda, kara sonbahar bulutları kümeleniyor. Her yanda görülen, yalnızca karanlığın ağır hareketi. Karanlık, kıyıları siliyor; bütün toprak sanki karanlık içinde erimiş ve dumanlı bir sıvıya dönüşerek güneşin, ayın, yıldızların olmadığı, sonsuz bir boşluğa, ıssız-dilsiz bir uzama doğru muazzam bir kütle halinde dur durak bilmeksizin akıyor gibi.

Öndeki ıslak karanlığın içinde görünmeyen bir römorkör, adeta kendini çeken güce karşı koyarak, oflaya puflaya, suda sürünürcesine ilerliyor. İkisi suyun hemen üzerinde, biri iyice yukarıda üç ışık römorköre eşlik ediyor. Benden tarafta, bulutların hemen altında, altın sazanlar gibi yüzen dört ışık daha var; bu ışıklardan biri, bizim mavnanın direğindeki fenerden gelen ışık.

Soğuk, yağlı bir balon içine hapsedilmiş gibi hissediyorum kendimi. Eğik bir düzlemde usulca kayıyor bu balon ve ben ona yapışmış bir sineğim. Giderek azalan hareketin bütünüyle hareketsizliğe dönüşeceği an çok yakın sanki: Vapurun homurtusu duracak, çarklarıyla ağır suları dövmez olacak, bütün sesler ağaçlardaki yapraklar örneği dört yana uçuşarak, tebeşirle yazılmış yazılar gibi silinip yok olacak ve... ben kaskatı bir hareketsizliğin, sessizliğin kollarında olacağım.

Sırtında çok eski koyun postu gocuğu, başında bol tüylü papağıyla dümen başında gezinip duran dev görünümlü adam, sonsuza dek büyülenmişçesine hareketsiz kalacak ve bir daha:

— Orr-op! O-urr... –diye böğürmeyecek.

— Adın ne senin? –diye sordum adama.

Boğuk bir sesle karşılık verdi:

— Bilip ne yapacaksın?

Kazan'dan gün batarken hareket ettiğimizde bu adamın bir ayınınkine benzeyen, baştan sona kıl içindeki biçimsiz yüzünde gözlerinin hiç görünmediği dikkatimi çekmişti. Daha dümene geçtiği anda tahta bir maşrapaya doldurduğu votkayı su içer gibi iki yudumda yok etmiş, meze olarak da bir elma ısırmıştı. Römorkör asılıp da bizim mavnayı yerinden oynatınca, adam dümene sımsıkı sarıldı, tekerleği andıran kızıl güneşe baktı ve başını sallayarak, sertçe:

— Tanrım sen bizi esirge! –dedi.

Astrahan'a götürmek üzere Nijni'deki panayırdan yüklenmiş şeker fıçıları, demir ve ağır birtakım sandıklarla dolu dört mavnayı çekiyordu römorkör yedeğinde. Yük İran'a götürülüyordu. Barinov ayağıyla sandıklara vurdu, kokladı, biraz düşündü, sonra:

— Silahtan başka bir şey olamaz bu sandıklarda, –dedi.– İjevski fabrikası ürünleri...

Ama yumruğuyla onun karnına dokunan dümenci:

— Sana ne bundan? –dedi.

— Hiç... sadece fikir yürütüyordum...

— Bir tane çakarsam görürsün fikir yürütmeyi!

Yolcu vapurlarına binecek paramız olmadığı için bu mavnaya bizi "hayrına" almışlardı. Öbür tayfalar gibi "vardiya tutmamıza" karşın, mavnadaki herkes bizi dilenci gibi görüyordu.

— Bir de halk der durursun, –diye çıkıştı bana Barinov.– Oysa olay çok basit: Kimin gücü kime yeterse!

Karanlık öyle yoğundu ki, bulutlarla kaplı gökyüzüne uzanan, fenerlerle aydınlatılmış direk uçları dışında mavnadan hiçbir şey görünmüyordu. Bulutlar petrol kokuyordu.

Dümencinin asık yüzlü suskunluğu canımı sıkıyordu.

Lostromo beni "dümen vardiyası"nda görevlendirerek, bu canavara yardımcı atamıştı. Dönüşlerde ışıkların hareketini izleyen dümenci, bana usulca sesleniyordu:

— Hey, uyuma!

Hemen ayağa fırlıyor, dümen kolunu çeviriyordum.

— Tamam! –diye homurdanıyordu.

Yeniden yere çöküyordum. Bu adamla konuşma tutturabilmek mümkün değildi.

— Sana ne bundan? –diye soruya soruyla karşılık veriyordu hemen.

Acaba aklından neler geçiyordu? Kama'nın sarı sularının Volga'nın çelik grisi sularıyla birleştiği yeri geçerken, kuzeye doğru bakarak homurdanmıştı:

— Mendebur!

— Kim?

Yanıt vermedi.

Uzaklardan, karanlık uçurumların da gerisinden uzak köpek havlamaları geliyordu; karanlığın tümüyle bastırıp yok edemediği birtakım yaşam belirtileriydi sanki bunlar; erişilemeyecek kadar uzak ve gereksiz şeyler...

— Buranın köpekleri baş belasıdır, –dedi dümendeki adam birden.

— Bura derken?

— Her yer... Köpek, bizde gerçek bir canavardır...

— Nerelisin sen?

— Vologod'lu.

Yırtık bir çuvaldan patates dökülür gibi ağır, kaba sözler dökülmeye başladı ağzından:

— Yanındaki kim, amcan filan mı? Bana kalırsa alımağın teki. Benim de bir amcam var, ama akıllı, anasının gözü. Varlıklı. Simbirsk'te iskele işletir. Kıyıda lokantası da var.

Bütün bunları ağır ağır, adeta bin bir zorlukla söyledikten sonra, görünmeyen gözlerini römorkörün direk fenerine yönelterek, fener ışığının karanlığın ağında altın bir örümcek gibi gezinişini izlemeye başladı.

— Uyuma!.. Okuman yazman var mı? Yasaları kimin yazdığını biliyor musun?

Yanıtımı beklemeden, sürdürdü:

— Herkes bir şey söylüyor; kimi çar diyor, kimi metropolit, kimi de senato. Kimin yazdığını bilsem ona gider ve derdim ki: Yasaları öyle bir yaz ki, vurmak şurada dursun, vurmak için elimi bile kaldıramayayım! Yasa dediğin demir gibi olmalı. Anahtar gibi. Yüreğimi bir kilitleyecek, olay bitecek! Bana uyan budur. Başkası, olmaz.

Yumruğuyla dümene vura vura, giderek daha bağlantısız şeyler söylemeye başladı; kendi kendine konuşur gibi sesi de giderek daha azaldı.

Vapurdan megafonla bağırdılar; bu boğuk insan sesi de, yağlı gecenin soğurduğu, emerek içinde yok ettiği köpek havlamaları kadar gereksizdi. Vapurdan karanlık sulara yansıyan ışıklar bir süre sarı, yağlı lekeler gibi yüzdükten sonra herhangi bir şeyi aydınlatacak güçten yoksun, eriyip gidiyordu. Su yüklü kapkara bulutlar öyle yoğun, öyle yapışkandılar ki, üzerimizden bir balçık kütlesi akıyor gibiydi. Ve biz giderek en derin, en dipsiz karanlıklara doğru kayıyor, karanlığın tam kalbine gömülüyorduk.

Dümendeki adam, yüzü bir karış, yakınıyordu:

— Beni ne hale getirdiler? Yüreğim soluksuz kaldı...

Bir umursamazlığın kollarına yuvarlanmış hissediyordum kendimi; umursamazlık, boş vermişlik, can sıkıntısı... Uyumak istiyordum.

Bulut duvarını bin bir güçlükle yaran güneşsiz bir şafak sönük, güçsüz, renksiz, usulca kendini gösterdi. Suyu kurşun rengine boyadı, kıyıdaki sarı çalıları, her yanı pas tutmuş demirleri andıran çamları, çam dallarının kara pençelerini, köylerin ip gibi dizilmiş evlerini, taştan yontulmuş gibi duran bir mujiği gösterdi. Bir martı, kanatlarını iyice eğerek yaptığı sert dönüşle, mavnanın üzerinden ıslık çalarak geçti.

Dümen vardiyası değişti; dümenciyle benim yerime başkaları geçti. Tentenin altına girip uyudum. Ama çok geçmeden –daha doğrusu bana öyle geldi– bağrışmalar ve ayak sesleriyle uyandım. Başımı tenteden çıkarıp baktığımda bizim dümenciyi "yazıhane" duvarına sıkıştıran üç tayfanın ona bağırdıklarını gördüm. Her kafadan bir ses çıkıyordu:

— Boşver, Petruha!

— Tanrı yardımcın olsun! Önemli değil!

— Yeter ettiğin!

Kollarını göğsüne çaprazlama bağlayıp parmaklarıyla da omuzlarını sımsıkı kavrayan dümenci, ayaklarıyla yerdeki bir bohçayı küpeşteye bastırarak olduğu yerde sakince duruyor, sırayla karşısındakilerin yüzlerine bakarak hırıltılı bir sesle:

— Bırakın beni, yoksa günaha gireceğim! –diyordu.

Başı, ayakları çıplaktı; üzerinde bir gömlek, bir de paçalı don vardı. Başında kocaman, kara bir yığın oluşturarak sallanıp duran ve inatçı, çıkık alnına dökülen tarak yüzü görmemiş saçlarının arasından, yalvarırcasına bakan, kaygılı, küçük, kanlı, köstebek gözleri görülüyordu.

— Boğulursun! –diyorlardı ona.

— Ben mi? Olacak şey değil. Bırakın beni kardeşler! Bırakmazsanız, elimi kana bulayacağım! Simbirsk'e varır varmaz boğazlayacağım onu...

— Yetti artık, kes şu teraneyi!

— Ah, kardeşler...

Göğsünde çaprazladığı kollarını ağır hareketlerle, geniş-çe açıp olduğu yere diz çöktü; elleri "yazıhane" duvarına dokunuyor, bu haliyle çarmıha gerilmiş birine benziyordu.

— Bırakın beni, yoksa günaha gireceğim! –diye yineledi, tuhaf, derin bir sesle.

İnsanı sarsan bir şey vardı bu seste. İki yana attığı kolları ve karşısındakilere bakan, kürek gibi kocaman avuçları titriyordu. Ayı suratını andıran, gür, karmakarışık sakallarla

kaplı yüzü de titriyordu. Görmeyen köstebek gözleri, minik, kara gülleler halinde göz yuvalarından dışarı uğramıştı. Sanki boğazına sarılmış görünmez bir el, onu boğuyordu.

Mujikler sessizce önünde gerilediler. O beceriksiz hareketlerle yerden bohçasını alıp, ağır, hantal, ayağa kalktı:

— Sağ olun! –dedi.

Küpeşteye yaklaşarak umulmadık bir çeviklik ve hafiflikle nehre atladı. Tentenin altından fırlayıp küpeşteye atıldım ve kafasını iki yana sallayarak bohçasını başına bir şapka gibi geçiren Petruha'nın akıntıyı çaprazına alıp, karşıya, rüzgârla suya eğilen çalıların sarı yapraklarını suya döktükleri kumlu kıyıya doğru yüzdüğünü gördüm.

— Yine de kendini tuttu! –dedi mujikler.

— Delirdi mi? –diye sordum ben.

— Olur mu! Ruhunu kurtarmak amacıyla yaptı bunu...

Suyun sığlaştığı yerlere ulaşan Petruha, göğsüne kadar gelen suda ayağa kalkıp bohçasını başının üzerinde salladı.

Mujikler bağırdılar:

— Hoşça ka-al!

— Kimlik belgesi olmadan ne yapacak? –diye sordu biri.

Kızıl saçlı, çarpık bacaklı bir gemici bana büyük bir keyifle Petruha'nın olayını anlattı:

— Simbirsk'te bir amcası var. Soyguncu, rezil bir herif. Onu öldürmeyi kafaya koymuştu Petruha. Ama sonunda kendine acıdı, günahtan geri durdu. Yabani bir mujik, ama iyi yürekli! İyi insandır o...

İyi yürekli mujik artık dar bir şerit halinde uzanan kumsalı adımlıyordu... ve işte çalılar arasında gözden kayboldu.

Gemiciler iyi çocuklarmış. Hepsi yedi göbek Volgalı, yani benim hemşerimdi. Akşama doğru kendimi onlardan biri gibi hissetmeye başlamıştım. Ama ertesi gün bana asık yüzle, güvensizce baktıklarını fark ettim. Yol arkadaşım hayalci Barinov'un dilini tutamadığını ve tayfalara gereksiz bir şeyler anlattığını hemen anladım.

— Anlattın mı?

Kadınsı gözleriyle gülüp, utanmışçasına kulağının arkasını kaşıyarak itiraf etti:

— Hepsini değil, azıcığını...

— Bu konuda susmanı rica etmiştim oysa?

— Aslında, sustum. Ama yaşananlar o denli ilginçti ki, içim içimi yiyordu. İskambil oynayacaktık, ama dümenci kâğıtlara el koydu... Haliyle canımız sıkılmaya başladı ve ben de o sıkıntıyla...

Sorguladıkça anlattıklarından anladığıma göre, sonunda Romas'la beni eski Vikingler gibi elde baltalarla bir yığın mujiğin içine dalıp kanlı bir boğazlaşmanın kahramanı gibi gösteren değişik, eğlenceli bir hikâye uydurmuş adamlara.

Ona kızmanın bir yararı yoktu; gerçeği hep gerçekliğin dışında görüyordu. Bir gün kendisiyle iş aramak için dolaşırken, bir dere yatağının kıyısına oturup konuşmuştuk. Olanca sevecenliği ve içtenliğiyle beni inandırmaya çalışıyordu:

— Herkes gerçeği kendi ruhuna göre seçmeli... Bak, dere yatağının gerilerinde koyunlar otluyor, bir köpek koşuyor, çoban geziniyor. Şimdi sen ve ben bundan ruhumuz adına nasıl yararlanacağız? İki gözüm, basitçe bir bak çevrene: Kötü adam bir gerçek... peki iyi adam? O nerede? İyi adam daha icat edilmedi... İşte böyle!

Simbirsk'e vardığımızda mürettebat, hiç de nazik olmayan bir biçimde bizi mavnadan indirdi.

— Bize uygun insanlar değilsiniz! –dediler bize.

Bir kayıkla bizi Simbirsk iskelesine çıkardılar. Cebimizde otuz yedi kapiğimiz vardı.

Çay içmek için bir lokantaya gittik.

— Şimdi ne yapıyoruz?

Barinov, tam bir özgüvenle:

— Nasıl ne yapıyoruz? Yola devam ediyoruz! –dedi.

Kaçak olarak bindiğimiz bir yolcu vapuruyla Samara'ya gittikten sonra bir mavnada iş bularak yedi gün süren kazasız belasız denilebilecek bir yolculukla Hazar kıyılarına ulaştık ve Kabankulbay adlı bir Kalmuk'un pis işletmesinde, küçük bir balıkçı artelinde işe girdik.

Modern Klasikler Dizisi - 68

Benim Üniversitelerim, Gorki'nin *Çocukluğum'*la başlayıp *Ekmeğimi Kazanırken'*le devam eden ve Rus dilinde yazılmış en güzel otobiyografilerden biri olarak kabul edilen üçlemesinin son kitabıdır. Gorki'nin üniversiteleri, ona kendi hayatlarının acımasız gerçekliğini öğreten gerçek insanlardır... Toplum dışına itilmiş yersiz yurtsuz aylaklar ve serserilerdir... Açlığı, zulmü ve baskıyı; devlet ve kiliseyle ilişkilerini sorgulayan devrimcilerdir... Kürek mahkûmları gibi sürekli çalışan, hayatlarını aklın rehberliğinde yaşamak isteyenlere düşman olan mujiklerdir...

Devrime yol açan fikirlerin filizlenmeye başladığı bir dönemde yazarın sosyal çevresini bu kesimlerden insanlar oluşturur. Çocukluğundan itibaren yazgısı olan sefil ve hoyrat gerçekliği daha güzel, daha insani bir hayata dönüştürme çabasındaki Gorki, Rus toplumunun devrim öncesindeki umutlarının cisimleşmiş halidir adeta.

MAKSİM GORKİ (1868-1936): Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan yazar, Nijni Novgorod'da doğdu. Edebiyatta sosyalist gerçekçi yaklaşımın öncüsü kabul edilir. Küçüklüğü Astrahan'da geçti. Beş yaşındayken babası ölüp, annesi yeniden evlenince Nijni Novgorod'a dönerek, orada anneanne ve dedesi tarafından büyütüldü. Dedesinin zoruyla sekiz yaşında çalışmaya başladı. İlk romanı *Foma Gordeyev* 1899'da, Rus devrimci hareketine adadığı *Ana* adlı romanı ise 1906'da yayımlandı. 1906'da Rusya'dan ayrılarak, yedi yıl boyunca siyasi sürgün yaşamı sürdü. 1921-28 yılları arasında İtalya'da yaşayan Gorki, 1929'da kesin olarak SSCB'ye döndü ve ölümüne dek orada yaşadı. Yazarın önemli yapıtları arasında, 1913-23 yılları arasında yayımladığı *Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'den oluşan üçlemesiyle, *Küçük Burjuvalar* (1901), *Tolstoy'dan Anılar* (1919) ve *Artamonovlar* (1925) sayılabilir.

9 786053 326533

THG 0797950 HLN
THG 879